

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Náhrobní nápisy ve východních Čechách v 17. – 20. století

Bc. Lucie Fajfrová

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie Fajfrová**
Osobní číslo: **H11004**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Dějiny literární kultury**
Název tématu: **Náhrobní nápisy ve východních Čechách v 17. - 20. století**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude věnována jazykové kultuře a symbolice náhrobních nápisů ve východních Čechách v období 17. - 20. století. Zpracovatelka vyjde z důkladné rešerše umělecko-historické a regionální literatury, doplněné o terénní výzkum, a v práci představí historicky a literárně nejzajímavější náhrobní nápisy, reprezentující jednotlivá slohová období. Práce se pokusí zjistit, zda vůbec, a případně jakým způsobem bylo téma náhrobních nápisů (epitafů) reflektováno v dobových publikacích a na stránkách literárně-kulturních revuí, jak se do něj promítaly česko-německé vztahy a jak souviselo s proměnou dobových názorů na poslední věci člověka a vzpomínkovou kulturu na zemřelé. Téma se autorka pokusí vyložit v rámci širšího sociálního, politického a kulturního historického kontextu Českých zemí. Jako pramennou základnu zpracovatelka využije fondy regionálních muzeí, odborná periodika a výroční tiskoviny (hřbitovní ročenky). V roli sekundární literatury autorce poslouží také práce o sémiotice, resp. znakovém charakteru kultury (V. Macura). Stručná osnova: I. Geografické, historické a kulturní vymezení východních Čech II. Přehled dosavadního bádání o náhrobních nápisech v Českých zemích III. Historický nástin vývoje hřbitovní kultury, typologie náhrobků, ikonografie hřbitovní plastiky IV. Typologie a jazyková interpretace nápisů V. Souhrnné umělecko-historicko-lingvistické zhodnocení zpracované tematiky

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

topografická kompendia: Soupis památek historických a uměleckých v království českém (v Čechách) od pravěku do počátku XIX. století, 51 svazků, Praha 1897-1937. - Emanuel Poche (ed.), Umělecké památky Čech I. - IV., Praha, 1977-1982. František Vojtěch Novotný (ed.), Kvítka náhrobní. Jindřichův Hradec, 1848. - Václav Vojtíšek, O potřebě soupisu a fotografování nápisů, Zprávy památkové péče 4, 1940, s. 20-23 a 34-40. - Miroslav Flodr, Zásady popisu středověkých a novověkých epigrafických památek, SPFFBU C 21-22, 1975, s. 167-174. - Ladislav Vidman, Psáno do kamene. Antická epigrafie. Praha, 1975. - František Muzika, Krásné písmo ve vývoji latinky I.-II., Praha, 1963 (reprint 2005). - Daniela Hodrová a kol., Poetika míst: Kapitoly z literární tematologie., Jinočany: H&H, 1997. - Taťána Petrasová - Helena Lorenzová (eds.), Fenomén smrti v české kultuře 19. století, Praha, 2001. - Roman Prahel a kol., Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830, Praha, 2004 (zde přehled další literatury). - sborníky Epigraphica & sepulcralia sv. I.-III. (ed. Jiří Roháček), Praha, 2005-2009. - Philippe Aries, Dějiny smrti I.-II., Praha, 2000. - Jiří Roháček, Epigrafika v památkové péči. Národní památkový ústav. Odborné a metodické publikace, sv. 34, Praha, 2007. - Roman Lavička, Hřbitovní zeď v Albrechticích nad Vltavou. In: Martin Gaži - Vladislav Ouroda (ed.), Památky jižních Čech 2, 2009, s. 9-40. Rudolf Rožec, Staré nápisy na náhrobních kapličkách na hřbitově v Albrechticích Český lid, roč. XXI (1912), Odborné weby: www.epigraphica.cz

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2014

prof. PhDr. Petr Vorel, CSC.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 20. ledna 2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Chocni dne 31. 3. 2014

Bc. Lucie Fajfrová

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu diplomové práce Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D. za jeho vstřícnost a odbornou pomoc. Dále bych poděkovala zaměstnancům Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové za jejich ochotu a rychlost při shánění potřebných publikací.

Velké poděkování patří mé rodině a přátelům, kteří mě po celou dobu srdečně podporovali při psaní diplomové práce.

SOUHRN

Tématem této práce je snaha přinést ucelený pohled na sepulkrální nápisy ve východních Čechách v 17. – 20. století. Chceme se věnovat vybraným hřbitovům, nápisům a zařadit je do kontextu doby.

Konkrétně se budeme zabývat hřbitovními nápisy v Litomyšli, Náchodě, Pardubicích, Rychnově nad Kněžnou, Ústí nad Orlicí, ve Vysokém Mýtě, Dobrušce, Dvoře Králové nad Labem, Chrudimi a Kostelci nad Orlicí. Zde se setkáváme s rozvojem sepulkrální tvorby.

KLÍČOVÁ SLOVA

Litomyšl – Náchod – Pardubice – Rychnov nad Kněžnou – Ústí nad Orlicí – Vysoké Mýto – Dobruška – Dvůr Králové nad Labem – Chrudim – Kostelec nad Orlicí – sepulkrální památky – 17.-20. století - nápis

TITLE

Tombstone Inscriptions in Eastern Bohemia from the 17th to the 20th Centuries

SUMMARY

The topic of this work is to make komplex view on sepulchral epitaf iv Eastern Bohemia from the 17th to the 20th Centuries. We would lide to pay attention to the particular cemeneteries and epitaphs and to put them into kontext of time.

Concretely we will deal with cemetery epitaf in v Litomyšli, Náchodě, Pardubicích, Rychnově nad Kněžnou, Ústí nad Orlicí, ve Vysokém Mýtě, Dobrušce, Dvoře Králové nad Labem, Chrudimi a Kostelci nad Orlicí. Here we can meet with development of sepulchral activity.

KEY WORDS

Litomyšl – Náchod – Pardubice – Rychnov nad Kněžnou – Ústí nad Orlicí – Vysoké Mýto – Dobruška – Dvůr Králové nad Labem – Chrudim – Kostelec nad Orlicí – sepulchral monument – 17.-20. centururies - epitaph

Úvod	1
1. Východní Čechy	4
1.1. Zeměpisné vymezení	4
1.2. Vymezení oblasti bádání	4
2. Umění umírat	6
2.1. Duše	6
2.2. Smrt ve středověkém myšlení	7
2.3. Umírání	9
2.4. Obavy z mrtvých	10
2.5. Zdánlivá smrt	10
2.6. Péče o mrtvého	11
2.7. Pohřeb	11
2.8. Proměna smrti	13
3. Hřbitovy	14
3.1. Hřbitovní prostor	14
3.2. Uspořádání hřbitovního prostoru	14
3.3. Návštěvy hřbitovů	16
3.4. Náhrobek	17
4. Symbolika architektonických doplňků náhrobků	19
4.1. Propojení ikonografie náhrobku a nápisů	19
4.2. Drobné prvky	19
4.3. Anděl, Erós a génius	20
4.4. Urna a váza	20
4.5. Stéla	21
5. Historie zkoumaných hřbitovů	22
5.1. Dobruška	22
5.2. Dvůr Králové nad Labem	23

5.3.	Chrudim	24
5.4.	Kostelec nad Orlicí	25
5.5.	Litomyšl	26
5.6.	Náchod	27
5.7.	Pardubice	28
5.8.	Rychnov nad Kněžnou	29
5.9.	Ústí nad Orlicí	30
5.10.	Vysoké Mýto	31
6.	Umění nápisu	33
6.1.	Nápisy, epitafy, citace	33
6.2.	Písmo nÁPISŮ	37
6.2.1.	Gotická minuskule	38
6.2.2.	Fraktura	38
6.2.3.	Humanistická minuskula	38
6.2.4.	Polokurzíva, kurzíva	39
6.2.5.	Číslice	39
6.3.	Sepulkrální památky – epigrafika v památkové péči	40
7.	Epitafy a nápisy	41
7.1.	Výzkum	41
7.2.	Nápisy synu, dceři, bratru, sestře, dítěti	42
7.3.	Nápisy matce, otci, rodičům, manželům, prarodičům	48
7.4.	Nápisy oslavující zaměstnání	58
7.5.	Pokoj lidem dobré vůle	69
7.6.	Útrapy vlasti v sepulkrální tvorbě	73
7.6.1.	Rok 1866	73
7.6.2.	První světová válka	75
7.6.3.	Druhá světová válka	82

7.7. Smrt v epitafech	84
7.8. Rozmanitě	85
7.9. Citáty z různých básníků	92
7.10. Citáty z náboženských textů	94
8. Sepulkrální památky v současnosti	101
8.1. Pomíjivost	101
8.2. Péče o náhrobky	103
Závěr	105
Resume	107
Seznam pramenů a literatury	109
Prameny	109
Bibliografie	110
Seznam obrazové přílohy	113
Obrazová příloha	114

Úvod

Ve své diplomové práci jsem se snažila popsat a zdokumentovat náhrobní nápisy ve východních Čechách, které vznikly především mezi lety 1680 – 1945. Zároveň jsem chtěla docílit zvýšení zájmu o sepulkrální památky, které jsou v současné době opomenuty, a je jim věnována minimální pozornost.

Vzhledem k rozsáhlé problematice jsem byla nucena přistoupit k vymezení oblasti, které jsem se následně věnovala. Za území svého bádání jsem zvolila vnitřní středovou část východních Čech. Tuto oblast tvoří následující města a jejich hřbitovy: Litomyšl, Náchod, Pardubice, Rychnov nad Kněžnou, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto, Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Chrudim, Kostelec nad Orlicí.

Stručně jsem se zabývala historií jednotlivých měst a hřbitovů, aby byl nastíněn jejich osud, který je velmi silně spjat s náhrobní tematikou a ovlivnil jejich vývoj a dochování. U jednotlivých kategorií nápisů jsem naznačila jejich význam v době, ze které pocházejí – především u náhrobků propojených s reakcí na válečná období.

Z diplomové práce jsem musela vyloučit původně zamýšlenou část věnující se židovským a německým nápisům. Při terénním výzkumu jsem jich objevila takové množství, že by stačily dostatečně na samostatnou práci. Ale do této jsem je zařadit nemohla z důvodu nedostatku prostoru, vzhledem k obsáhlosti českých epitafů ve východních Čechách.

Tato práce vychází z mé předchozí bakalářské práce, která nese název *Sepulkrální památky na Rychnovsku v letech 1780–1938*¹, kde jsem vytvořila ucelený přehled v podobě katalogu. V této práci jsem upozorňovala na nedostatek pozornosti sepulkrální tvorbě, jejich snadnému podlehnutí přírodním i jiným vlivům (např. vandalismus nebo prodej hřbitovních míst s následnou likvidací stávajících náhrobků). Již při zpracovávání předchozí bakalářské práce některé náhrobky nenávratně zmizely. Proto si v této diplomové práci kladu za cíl nejen vytvořit katalog sepulkrální tvorby, ale ucelenou práci, která nahlíží na danou problematiku nejen se snahou zaznamenat nápisy pro další léta, nýbrž nabídnout i řešení jejich zachování, kterému se v současné době mnoho pozornosti nevěnuje. Naopak dochází k jejich rychlému úbytku a nám tak mizí doklad o naší historii a jejího vnímání mezi lidmi.

---

¹ FAJFROVÁ, Lucie. *Sepulkrální památky na Rychnovsku v letech 1780 - 1938*. Dostupná z WWW <<http://hdl.handle.net/10195/38994>> - z 27. 1. 2014.

V práci vycházím nejen z dostupné literatury a pramenů, ale především z vlastního terénního výzkumu, bez kterého by tento text nemohl vzniknout. Bádání probíhalo od roku 2012 až do podzimu 2013 a stalo se stěžejním bodem pro celou práci. Vycházím z návštěv hřbitovů, fotografických záznamů a mnohdy i otisků nápisů – v případě, kdy nebyly nápisy dostatečně čitelné.

Přináším zde pokus o ucelený pohled na kamenickou, architektonickou a epigrafickou tvorbu v období mezi 17. - 20. stoletím. Ráda bych touto prací pozvedla zájem o epigrafickou tvorbu ve východních Čechách a ukázala, že i tyto památky je potřeba včas chránit a zachovat pro další generace.

Jednou z nejvýznamnějších publikací věnující se sepulkrálním památkám je kniha Romana Prahla a kolektivu *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*². Autor nás zde seznamuje se sepulkrální tematikou, zároveň nám dává možnost nahlédnout do tehdejší situace v náhrobní kultuře. Současně poskytuje přehled o architektonických prvcích, jejich významech a spojení s duchovním světem. Z této knihy jsem vycházela při určování architektonických prvků a symbolických výjevů.

Neméně důležitou knihou je *Dobruška a Opočno*³ od Josefa Ptáčka a *Dějiny města Dobrušky v datech*⁴ od Václava Matouše. Obě publikace poskytují náhled na historii jmenovaných měst, proto jsem se je rozhodla využít při zpracovávání historie města Dobrušky. Také posloužily k přiblížení okolnosti vzniku a historii hřbitovů.

Při získávání informací o historii Rychnova nad Kněžnou a vývoji sepulkrální tvorby jsem využila publikační činnosti Rudolfa Zrůbka, který se této tematice věnoval. Ačkoliv se většina jeho tvorby věnovala Vamberku, neopomenul ani Rychnov nad Kněžnou ve spisech *Kamenná svědectví doby: Baroko v kraji orlických hor*⁵ a *Domus sancte: Průvodce historií církevních staveb v Rychnově nad Kněžnou*⁶ (v současné době je jedním z mála dokladů o existenci hřbitova u kaple Proměnění Páně v Rychnově nad Kněžnou⁷).

---

² PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1188-9.

³ PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha - Litomyšl: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-926-0.

⁴ MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994.

⁵ ZRŮBEK, Rudolf. *Kamenná svědectví doby: Baroko v kraji orlických hor*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum, 1996. ISBN 80-900902-7-3.

⁶ ZRŮBEK, Rudolf. *Domus sancte: Průvodce historií církevních staveb v Rychnově nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad ve spolupráci s Okresním muzeem Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, 1993.

⁷ V současné době se zde nachází pouze park.

Při zpracovávání tématu jsem dále využila sborníku *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*⁸, který se celý zabývá smrtí a tématy s ní spojenými. Nastiňuje různé pohledy na smrt a posmrtnou tematiku. Dále jsem čerpala z knihy Mileny Lenderové *Z dějiny české každodennosti: život v 19. století*⁹, který popisuje běžný život v 19. století.

Obdobným tématem se zabývá i kniha Hany Navrátilové *Narození a smrt v české lidové kultuře*¹⁰. Zde jsem vycházela z pasáží, které se zabývají smrtí a pohřební tematikou, při vytváření kapitol nastiňující problematiku smrti. Pro seznámení s dobou, kterou se zabývám, byla kniha velmi přínosnou.

Během zpracovávání sesbíraných epitafů jsem došla k závěru, že v tomto případě nelze na ně nahlížet jako na objekt literární, který by měl podlehnout rozšířenému rozboru, ale jako na historickou paměť společnosti, která stojí v pozadí. „*Nápisy jsou především dokumenty, nikoli literární texty, jich styl je úsečný, nechtějí dlouze vyprávět, nýbrž stručně informovat, a proto mají ustálené formuláře a zkratky. Od jiných dokumentů se však liší tím, že jsou to zároveň hmotné památky, monumenty.*“¹¹

Práce je koncipována tak, aby nejdříve došlo k seznámení se smrtí a okolnostmi, které se k ní vážou. Je tomu tak z důvodu, aby došlo k pochopení okolností, za jakých náhrobní nápisy vznikaly a jaká je jejich spojitost s kulturou, která je utvářela. Dále pokračuji se seznámením se symboly objevujících se na náhrobcích až k náhrobním nápisům a technikou jejich vytvoření. Závěrečnou obsáhlou část práce tvoří samotné bádání nad epitafy, které jsou pro tento text stěžejní.

---

⁸ LORENZOVÁ, Helena – PETRÁSOVÁ, Taťána. *Fenomén smrti v české kultuře 19. Století*. Vydání 1. Praha, Koniasch Latin Press, 2001. 426 s. ISBN 80-85917-79-3.

⁹ LENDEROVÁ, Milena. *Z dějiny české každodennosti: život v 19. století*. Vydání 1. Praha: Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.

¹⁰ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 413 s. ISBN 80-7021-397-3.

¹¹ VIDMAN, Ladislav. *Psáno do kamene: (Antická epigrafie)*. Vydání 1. Praha: Academia, 1975, s. 13. ISBN 509-21-826.

1. Východní Čechy

1.1. Zeměpisné vymezení

Rozlehlé východní Čechy jsou vymezeny jedenácti okresy, a to: Havlíčkovým Brodem, Hradcem Králové, Jičínem, Náchodem, Pardubicemi, Rychnovem nad Kněžnou, Semily, Svitavami, Trutnovem a Ústím nad Orlicí.

Východní Čechy sestávají z kraje Královehradeckého a Pardubického. Na východě sousedí se Severomoravským krajem, na západě se Středočeským krajem, na jihu s krajem Vysočina a na severu s Libereckým krajem (a zároveň i s Polskem).

Na severu Východních Čech vystupuje masiv našich nejvyšších hor Krkonoš, na východě Jeseníky. Nejvyšší horou České republiky, nacházející se v Krkonoších, je Sněžka, která měří 1602 metrů nad mořem. Jihozápadně se nachází Polabská nížina. Na hranicích s Polskem najdeme Orlické hory, kousek od Náchoda leží Teplicko-Adršpašské skály a na jihu Východních Čech se nacházejí Žďárské vrchy.

Ve Východních Čechách pramení mnoho řek. V Orlických horách je to řeka Orlice, v Krkonoších řeka Labe, ve Žďárských vrších je to Chrudimka. Mezi největší vodní nádrže Východních Čech patří Rozkoš.

Jediným národním parkem, který se zde nachází, je Krkonošský národní park. Chráněné krajinné oblasti jsou zde dvě: Orlické hory a Žďárské vrchy.

1.2. Vymezení oblasti bádání

Vzhledem k tomu, jak jsou Východní Čechy rozsáhlé, nelze obsáhnout celé toto území při zpracovávání sepulkrálních památek v jednom textu. Během bádání jsme zjistili, že si musíme přesněji vymežit oblast, které se budeme věnovat.

Vzhledem k ovlivnitelnosti hraničních oblastí Východních Čech (hranicí s jinou zemí, s ostatními částmi Čech), jsme došli k závěru, že nejvhodnějším vzorkem bude středová část Východních Čech. Snažili jsme se, aby vybraný vzorek byl co nejadekvátnější. Během našeho výzkumu jsme navštívili i hraniční oblasti, ale z důvodu porovnávání jsme se rozhodli pro hřbitovy ve městech: Litomyšl, Náchod, Pardubice, Rychnov nad Kněžnou, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto, Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Chrudim, Kostelec nad Orlicí.

Některé hřbitovy i přes svou zajímavost se do výběru nemohly dostat. Například tomu tak je u Hořic, Červeného Kostelce, Vamberka nebo také Hlinska. Samotné tyto oblasti by vydaly na vlastní práci.

2. Umění umírat

2.1. Duše

Smrt znamenala (a znamená) zpřetrhání vazeb se světem živých. Z tohoto důvodu se zde objevila potřeba se s ní vyrovnat, uzavřít ji. K tomu se vážou obyčeje a tradice, které jsou spojené s úmrtím a pohřbíváním. Proto nelze smrt a umírání popsat samostatně, je důležité ukázat jejich spojitost s myšlením v dané době.

Od počátku je smrt vnímána jako přirozená a nutná, ovšem i přesto se jí lidé báli a chtěli o ní vědět dopředu. Pokoušeli se vyzorovat příznaky (nebo její znamení) naznačující, že se blíží, aby se smrt mohli pokusit oddálit nebo se na ni naopak připravit. Ve chvíli, kdy byly zaznamenány znamení, začali se ti, co je viděli připravovat na svou smrt a rychle konali úkony, které byly spojeny s jejich úmrtím. Sepisovali závět, dávali pokyny k tomu, jak má jejich pohřeb vypadat, jaké šaty obléci do rakve, kde chtějí být pohřbení apod.

Ve spojitosti se smrtí byla silně vnímána existence duše, která představovala samotného jedince. Za místo, kde byla umístěna, se považovalo srdce nebo prsa. Základním principem, jak se na duši nahlíželo, bylo, že ve chvíli, kdy člověk zemřel, jeho duše opouští tělo a odchází. Z tohoto důvodu bylo nutné učinit několik dalších opatření – otevřít okna (pro volný odchod duše), zvednout poklice od hrnců (aby v nich duše neuvízla), přikrýt zrcadla, aby se v nich místnost neodrážela, zakrývaly se i obrazy a také zastavovaly hodiny. Zároveň se dohlíželo, aby do místnosti, kde ležel nebožtík, neměli vstup zvířata (z obavy, že by duše vstoupila do nich).

Další zajímavostí je víra v to, že lidská duše se převtěluje do stromu, rostlin nebo také hvězd. Často se objevuje představa spojení duše živého člověka s rostlým stromem. Takovou zmínku nacházíme i v knize Babička: „*My jsme si rovny, půjdeme asi zároveň také spát... museli ji vykopat a spálit*”¹²“¹³. Stejně tak jako chřadla jabloně, tak i babička. Ve chvíli, kdy došlo k pokácení jabloně, umírá i babička. Obdobné příklady můžeme najít i v dalších dílech, například v pověsti o mateřídoušce, kdy se duše matky vtělí do mateřídoušky, nebo v Erbenově pověsti o bílé lilii.

---

¹² Vykopat a spálit jabloň.

¹³ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha: Československý spisovatel, 1989, s. 277. ISBN 80-202-0107-6.

V povědomí také zůstává jakýsi dualismus lidské duše – samostatnost duše, která vyplňuje prostor těla jako samostatná bytost. „*Dualismu těla a duše odpovídaly „hádky duše s tělem“ – motiv, vyskytující se nejen ve staročeské poezii, ale i v lidových písních z českého a moravského území. Duše v nich vyčítá tělu před kostelem u hřbitova, že hřešilo, nechodilo do kostela (ke zpovědi), oblékalo se do stříbra a zlata, chodilo k muzikám a ona nyní musí za jeho hříchy trpět v pekle... Tělo odpovídá, že není na vině samo, protože mu poroučela duše...“¹⁴.*

Následné dění těla a duše bylo rozdílné. Tělo po smrti mělo zetlít, zatímco u duše nebylo úplně jasné, co se s ní mělo dít. Jsou dvě teorie. První z nich pohlíží na duši, která opouští tělo. Buď duše dále pokračuje k poslednímu soudu (proto docházelo k otevírání oken, aby duše mohla odejít, a o chvíli později následnému zavření okna – pro znemožnění návratu duše zpět) nebo zůstává v blízkosti příbuzných, po nějakém čase se rozplynula a spojila s přírodou.

Existuje ještě jeden zajímavý názor spojený s lidskou duší. Jsou dvě možnosti, jak rychle duše tělo opouští. V jedné tělo okamžitě opouští tělo a odchází k poslednímu soudu, v druhé naopak po nějakou dobu zůstává u těla.

V období mezi smrtí a pohřbem se počítalo s tím, že se duše navrací podívat zpět domů. Pro její přijetí se chystalo několik úkonů – rozestlala se postel, na stůl se nachystalo jídlo, pití a v oknech se rozsvítilo světlo (aby duše našla správný dům).¹⁵

2.2. Smrt ve středověkém myšlení

Smrt byla považována od nejstarších dob za něco nečistého a tajemného. Od počátku vyvolávala strach a obavu ze své neznámosti a nevysvětlitelnosti. Zároveň se lidé na smrt snažili nahlížet vyrovnaně - jako na nevyhnutelnou součást přírody a koloběhu života člověka. Smrt byla nejen očekávaná, ale zároveň byla spravedlivá (nedělala rozdílu mezi lidmi, stírala jakékoliv nuance mezi nimi).

Philippe Ariés ve své knize Dějiny smrti zmiňuje: „...ve středověku nejčastěji zmiňovaná znamení zvěstující blízkost smrti bychom dnes označili za přirozená a všední zjištění smyslové povahy, jež patří k běžným a důvěrně známým událostem každodenního života.“¹⁶.

---

¹⁴ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 149. ISBN 80-7021-397-3.

¹⁵ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 413. ISBN 80-7021-397-3.

¹⁶ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1: Doba ležících*. Vydání 1. Praha: Argo, 2000, s. 19. ISBN 80-7203-286-0.

Zde je nastíněno ono očekávání a běžné přijímání smrti. Jakmile bylo nějaké znamení zaznamenáno, docházelo k přípravám na smrt a následné dění (pohřeb, rozdělení majetku apod.).

Ovšem pokud došlo k nečekanému, neohlášenému úmrtí, došlo i k proměně vnímání smrti jako obávané nutnosti. „*Náhlá smrt narušovala řád světa, v němž každý věřil, byla nesmyslným nástrojem náhody, jenž na sebe někdy bral podobu Božího hněvu. Proto lidé náhlou smrt (mors repentina) považovali za hanebnou a potupnou.*“¹⁷ Nejen tato smrt byla považována za bídnou a ohavnou, ale i také smrt bez svědků (mohlo se jednat o poutníka na cestách nebo třeba smrt beze svědků).

Středověk byl silně zasažen hromadným umíráním, které bylo zapříčiněno morovými, choleryovými a dalšími epidemiemi. „*České země postihly tyto epidemie nejvýrazněji v rozmezí let 1348-1419, ale s různou intenzitou trvaly až do konce 17. století.*“¹⁸ Tyto události měly silný vliv na proměnu vnímání smrti. Na jednu stranu odhalovala bezcennost pozemského života, a na druhou přináší pochybnosti o jakémkoliv smyslu života. Během těchto období došlo i ke ztrátě úcty živých vůči mrtvým. Ve chvílích, kdy množství mrtvých těl překročilo schopnost je pohřbívat, došlo k vytváření masových hrobů. Měly podobu obrovské jámy, do které se házela těla všech co zemřeli, bez jakéhokoliv rozdílu (věku, národnosti, společenského postavení apod.).

Následkem těchto událostí dochází koncem středověku ke vzniku umrlčí tematiky do výtvarného umění. Objevuje se i v literatuře, lidových písních i slovesnosti, také vznikaly letáky s mravoučným obsahem.

Na počátku 18. století dochází ke změně vnímání smrti, dochází k jejímu přerodu v „privátní“, „soukromou“ smrt v kruhu rodinném. Mizí jakékoliv její dramatinování. Ovšem na lidovou kulturu ještě po dlouhou dobu neměla vliv. Prozatím zůstávala jen v okruhu „měšťáckého“ obyvatelstva.

---

¹⁷ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1: Doba ležících*. Vydání 1. Praha: Argo, 2000, s. 23. ISBN 80-7203-286-0.

¹⁸ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 169. ISBN 80-7021-397-3.

2.3. Umírání

Chvilé umírání byly zpočátku veřejnou záležitostí (než došlo přesunu do sféry soukromé a následně do prostor nemocnic), které probíhaly za přítomnosti rodiny (což bylo nezbytné). Umírající měl potřebu vykonat několik obřadů, jak světských, tak i církevních, než mohl v poklidu skonat. Základem bylo, aby v okamžiku úmrtí byl smířen s Bohem a rodinou, k čemuž docházelo ve chvíli, kdy vykonal zpověď. Běžně bylo možné zajistit, aby kněz dorazil k dotyčné osobě domů a tam ji vyzpovídal a dal potřebné rozhřešení.

Umírající se nejprve rozloučil s rodinou a přáteli, které zároveň požádal o odpuštění, následně postupně rozdělával veškerý svůj majetek jednotlivým členům. Také musel vyrovnat veškeré své závazky jak mezi příbuznými, tak i mezi sousedy. Ve chvíli, kdy zamlčel nevyrovnaný dluh či skrytý majetek nebo se neusmířil, nenašel dotyčný po smrti klid. I proto docházelo k téměř násilnému dotlačení zneprátených sousedů ke smrtelnému loži, aby alespoň tam mohlo dojít k udobření.

„Závazný význam měla v lidové tradici poslední slova a přání pronesená na smrtelném loži. Chvilé umírání jako by jim propůjčovala morální a právní sílu, symbolizovanou mystériem „hraničního“ okamžiku přechodu z tohoto světa do světa posmrtného. Poslední slova byla nadána zvláštní, posvátnou mocí, potvrzující jednotu morálního, sociokulturního a právního řádu, jenž strukturoval lidové povědomí. Přání umírajícího bylo třeba splnit, neboť měla váhu téměř bytostného poselství. Jejich nesplnění bylo obzvlášť závažným porušením norem chování, sankcionovaným jako hřích. Uznání majetkových práv i vůle umírajícího patřily k základním pilířům kvality sociokulturních vztahů ve společenství.“¹⁹

Umírající mnohdy přemýšlel i o tom, jak bude jeho pohřeb probíhat. Příbuzným proto sděloval, jak si představuje způsob pohřbení, ale také i to, co se bude podávat na následné hostině, nebo naopak apelovali, aby jejich pohřeb mnoho nestál.

K usnadnění samotného umírání probíhalo několik rituálů, které měly umožnit snadnější odchod z tohoto světa a přechod na druhou stranu. V některých případech dávali na hlavu umírajícího černý šátek (aby mohl dříve spatřit smrt a lehčeji zemřít), v jiných případech se pro ulehčení podávaly odvary z různých bylin, ženatým nebo vdaným se poblíž lože pokládaly svatební oděvy či věnečky, pod hlavu se vkládaly různé kytice koření. V případě skonávání

---

¹⁹ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 186-187. ISBN 80-7021-397-3.

dítě prý mohla pomoci k ulehčení umírání přítomnost kmotra, který dítě držel za ruku nebo v náručí.

2.4. Obavy z mrtvých

Zajímavostí je, že ve starověku se objevovala obava z mrtvých. Tedy situace, kdy se lidé vyhýbali sousedství, kde zrovna někdo zemřel. Tato doba nakonec vedla k uctívání hrobů, což zároveň mělo sloužit k tomu, aby mrtvý nemohl vstát a navracet se zpět.

S tím souvisí i objevení se prvních hřbitovů mimo město, kdy docházelo k zákazům pohřbívání ve městech, a tudíž došlo k jejich vyloučení na perifériích. Pohřební místa byla umisťována po cestách. Následné pohřbívání probíhalo buď do rodinných hrobek, a nebo na společných hřbitovech.

Až víra ve vzkříšení umožnila odstranění těchto obav (z mrtvých) a navrátila zpět schopnost žít vedle zesnulých. Tento stav trval až do 18. století.

2.5. Zdánlivá smrt

Mezi lidmi panoval největší strach ze zdánlivé smrti, tedy ze situace, kdy člověk jakoby zemřel, ale o nějakou dobu později se probal. Ve městě Choceň našli, při přemísťování hřbitova, v několika rakvích lidi otočené zády nahoru, břichem dolů, což dokládá, že došlo k pohřbení lidí zaživa. Zpočátku nefungovalo nic jako ohledávání mrtvol koronerem, proto tato činnost byla závislá na příbuzných nebo na lidech, kteří byli u úmrtí přítomni.

Jednou z činností, kterou vykonávali ve chvíli, kdy si mysleli, že dotyčný zemřel, bylo přiložení zrcátka k ústům a následné čekání, zda se zrcátko orosí (potom žije), či ne (znamení toho, že je skutečně mrtvý). Obdobná činnost se prováděla s pírkem, které se opět přiložilo k ústům a čekalo se, zda se pohne. Drastičtější metodou bylo polévání kůže horkým voskem (na ruce či hrudník).

Tato přehnaná obava měla za následek vznik umrlčích komor, kam byla těla umisťována po dobu alespoň 24 hodin. Existují doložené případy, kdy se zde lidé skutečně probalí a tato časová prodleva mezi smrtí a pohřbem jim zajistila život.

Dokonce docházelo k umisťování vynálezu vídeňského továrníka Rédl. Fungoval na principu umístění roury, která začínala nad zemí a procházela skrz zem až do rakve – tím bylo

zajištěno proudění vzduchu pro případ, že by jedinec oživil. Zároveň byl skrz tuto rouru veden provázek, který byl na jedné straně uvázan k ruce zemřelého a na druhém konci (nad zemí) byl připoután ke zvonku, díky kterému při sebemenším pohybu mohl přivolat pomoc (později dáván elektrický zvonek).

2.6. Péče o mrtvého

Jak už jsme zmiňovali, ve chvíli, kdy došlo k úmrtí, otevírala se okna, sundávaly pokličky z hrnců, zakrývaly obrazy i zrcadla. Mezi další úkony následovalo vložení šátku pod bradu, aby ústa zůstala zavřena a stažení víček. Vše z obavy, aby nedošlo k vyhlídnutí nebo uřknutí někoho jiného (hlavně se dával pozor na těhotné ženy a děti).

K dalším úkonům náleželo umytí těla, ostříhání, oholení a oblečení do čistého šatstva. Veškeré předměty i voda, které se dotkly zesnulého, musely být z domu odstraněny, protože byly považovány za prokleté (vše co s tím přišlo do kontaktu, hynulo). Proto bylo nezbytné vodu vylít někde, kde nikdo nechodil a mísu následně rozbít. Stejně tak se požitá látka zakopávaly do země.

Podle pověr se vodě, ve které byl mrtvý umyt, přiřkládaly různé schopnosti. Např. Když došlo k jejímu nalití do kořalky opilci, byla mu natolik znechucena, že už se nikdy nenapil. Obdobné vlastnosti byly připisovány i dalším předmětům, jako jsou hřebeny, ručníky, mýdla, vousy či nehty, které mohly být zneužity při čarodějnických pokusech.

Při ukládání těla do rakve došlo nejdříve k jejímu vykropení svěcenou vodou. Na dno se položila bílá látka, do které se následně zabalilo tělo. Mrtvý byl oblečen buď do svátečních šatů, nebo mohl být pohřben i v oblíbených šatech. Většinou jim ovšem nedávali boty – je k tomu několik výkladů, jedním je, že boty dostatečně rychle nezetlí, druhým, že i Kristus chodil bosý. Do truhly (tak se také říkalo rakvi) se k nebožtíkovi vkládaly i oblíbené předměty a věci, na kterých mu záleželo – kousek vlny, hřeben, kniha, apod.

2.7. Pohřeb

Pohřební ceremoniál začínal ve chvíli, kdy se vynášelo tělo z domu. Následně pokračoval cestou do kostela na mši, a nakonec následovala cesta na hřbitov, kde byla rakev umístěna do země.

Než došlo k vynášení rakve, proběhlo poslední rozloučení s nebožtíkem (vyřklo se několik modliteb). Jeho tělo bylo uloženo v otevřené rakvi ve vymezené místnosti pro tento účel. Těsně před odchodem došlo k zatlučení víka. Při vynášení se občas pozůstalí uchýlovali k tomu, že rakev vytahovali ven oknem, aby ho tak oklamali při pokusu o návrat (tradovalo se, že by se nebožtík mohl chtít vrátit zpět).

Po vynesení rakve před stavení došlo k delšímu (či kratšímu) proslovu a pak se dále pokračovalo do kostela a na hřbitov. Průvod měl ustálenou podobu, která se dodržovala. „*V předu nesl ministrant kříž – symbol poslání člověka, obětování, lásky, vzkříšení a vykoupení. Za ním šly děti, tradicí vnímané ve smyslu nevinnosti a naděje, dále muži a hudba. Teprve potom kráčel kněz se zpěvačkami (zpěváky), nosiči rakve, rodina a příbuzní, ženy a nakonec ostatní účastníci průvodu.*“²⁰ Oděv ve smutečním průvodu měl ustálenou bílou barvu, až v pozdějších letech se začala prosazovat černá barva.

Samotný průvod byl spojen s mnoha pověrami. Nesmělo se jíst, ohlížet se. Zároveň panovaly i jisté představy o tom, za jak dlouho se vdova či vdovec vdá. To bylo povětšinou ovlivněno vzdáleností, která je dělila od rakve. Pokud šli příliš blízko, pak se taktéž znovu provdali či oženili brzy, pokud šli daleko, tak se také mohlo stát, že už navždy zůstali sami.

Závratným sociálním ukazatelem byla přítomnost lidí na pohřbu. Nejen, že byla prokázáním úcty nebožtíkovi, ale také podporou pozůstalým. Podle jedné z pověr měla přítomnost pozůstalých na pohřbu přispět ke spánku zemřelých. Počet účastníků na pohřbu ukazuje postavení nebožtíka ve společnosti. Stejně jako tehdy, i dnes se neúčast na pohřbu považuje za prohřešek.

Poté, co průvod došel na hřbitov, zastavil se u otevřené vykopané jámy. Kněz ji vysvětil a následně se spouštěla rakev do země, což bylo považováno za poslední rozloučení. Zároveň každý účastník hodil na rakev hrst hlíny (pro usnadnění nebožtíkovi přijímat hlínu házenou hrobníkem).

Samotný akt pohřbu završovala smuteční hostina. Zde se sešli pozvaní účastníci pohřbu. Obvykle se konala v domě, kde došlo k úmrtí. Hostina bývala bohatá, mnohdy docházelo až k plýtvání jídlem. Nezbytné bylo, aby i plačky, a případně i žebráci, dostali jídlo – ne jen nějaké zbytky, ale především oblíbené jídlo nebožtíka.

---

²⁰ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 229-230. ISBN 80-7021-397-3.

2.8. Proměna smrti

Během let došlo k proměně nahlížení na umírání v domácnosti. Vzhledem k postupnému navyšování hygienických návyků, zvyšování potřeby soukromí a zároveň svým způsobem i k z pohodlnění společnosti došlo k odsunu umírajících do prostředí nemocnic.

Tento odsun měl za následek odosobnění smrti. Přestal se naplno dotýkat rodiny a jejího okolí. Umírající už není obklopen celou rodinou, mnohdy se nestihá ani rozloučit s příbuznými, ani uspořádat svůj majetek. Veškeré rituály spojené s úmrtím (otevírání oken, péče o mrtvého apod.) se vytrácí. Nyní tento úděl přebírá nemocniční ústav. Stejně tak mizí i tradice spojené s cestou na hřbitov a rozloučením se zesnulým – i zde je to odsunuto do pozadí. Černý pohřební vůz se ztrácí a na jeho místo nastupuje šedá limuzína či dodávka, která se v běžném denním provozu ztrácí.

Samotný akt rozloučení zůstává nepozměněn, jen už tak silně nezasahuje do denního života, neovládá ho. Lidé se přijdou rozloučit do smuteční síně či kostela. Kondolují rodině, ale už to není spojené s návštěvami v domácnostech a loučením se s mrtvým v komoře, kde je jeho tělo vystaveno.

Původní obcházení domů a ohlašování skonu daného jedince (bývala placena žena či muž za to, že oznámí po vesnici tuto událost) je nahrazeno vyvěšením úmrtního oznámení na obecní ceduli.

Nakonec mizí i podstata hřbitovu, kdy dochází k omezení jeho návštěv. Už nepatří mezi místo plné návštěv a rozjímání. Je to pouze připomínka dob minulých. Mizí obřady spojené s posledním rozloučením nad hrobem.

3. Hřbitovy

3.1. Hřbitovní prostor

Původní odpor ke vzhladu hřbitovního prostoru s nově zakládanými hřbitovy mimo město začíná opadat. To je ovlivněno především dostatečným prostorem, a možností se věnovat prostředí hřbitova a upravovat jej tak, jak daná společnost požaduje. S tím jak vznikl nový prostor došlo k umožnění pohřbívání nebožtíků vedle sebe, a ne již v několika vrstvách nad sebou, jak tomu bylo dosud. S tím je i spojen rozvoje individuální sepulkrální tvorby.

S tímto rozvojem se objevují pronajímání či skupování pozemků na hřbitově do vlastního užívání. To si mohli ovšem dovolit jen majetnější rodiny, které tyto pozemky získávaly pro celou svou rodinu. Díky tomuto se také rozvíjí zkrášlování hřbitovního prostoru, které tak dostává novou podobu – je osazováno náročnějšími a umělecky zpracovanými hrobkami. Ale i toto osazování míst naráží na problém – a to správu hřbitova.

Další novou vlnou byla úprava hřbitovního prostranství, která se zpočátku dělila na dva směry. A to přírodně-krajinářský a formálně-geometrický. Přírodně-krajinářský si zakládal na tom, že proměnil tento prostor v park. Náhrobky se nechávaly zarůstat, nacházely se zde pravidelně zastříhávané keře, zastřižený trávník, záměrně umístěné stromy. Mnohdy tu nechyběly ani lavičky umístěné po hřbitově. Naopak formálně-geometrický směr se snažil o jednoduchost a hlavně pravidelné členění hřbitova. Nejčastěji byl udržován tvar čtverec, které byl křížovitě členěn cestami a ve středu se nacházel oválný prostor, ve kterém byl umístěn hlavní kříž. Postupně dochází ke kompromisu a oba směry se úměrně začínají kombinovat.

3.2. Uspořádání hřbitovního prostoru

Nově zakládané hřbitovy (k jejich zakládání docházelo na základě problému s nedostatkem místa, který měl dvojí pohřbívání – do společných hrobů a nebo do osuárií²¹) byly zpravidla zřizovány za hranicemi města (staré hřbitovy tam byly přesouvány), na vyvýšeném místě, tak aby po většinu času vítr směřoval přes pozemek směrem od obce. Půda byla jílovitá nebo vápencová (tento typ půdy zpomaluje tlení a zároveň předchází zápachům).

---

²¹ Kostnice.

Celý komplex obehnali kamennou zdí. Krom umístění mimo město bylo důležité se vyhnout i vodním tokům – aby nedocházelo ke kontaminaci.

Původně zřizovaná pohřebiště byla umisťována vně města. V tomto případě se nacházela ve společnosti kostelů nebo kaplí a byla jejich součástí. Při přesouvání pohřebišť se stávalo, že se některé náhrobky rozbily. Aby nepřišly nazmar, využívaly se při stavbě hřbitovních zdí či jako podlahy do nových kostelů. To samé čekalo i ty, které se nerozbily, jen je nebylo kam umístit. Jednou z výhod bylo, že se díky tomu pro nás dochovaly až dosud. Jediným důvodem byla snaha o co nejpříjemnější chůzi, proto byly náhrobky ze strany, kde byl nápis, pokládány směrem dolů (k zemi), protože hladká zadní strana poskytovala lepší komfort při chůzi. Obdobně tomu bylo u zdí, kdy opět byly „vystaveny“ zadní strany.

Do středu hřbitova (nebo alespoň co nejbližší ke středu) byl umisťován kříž s vyobrazeným ukřižovaným Kristem. Zeď obíhající kolem dokola značila oddělení od vnějšího, živého světa. Brána pak byla spojnicí mezi těmito světy. Okolo byly vysázeny stromy, které zabraňovaly, aby tudy vanul vítr.

Součástí hřbitova byla také márnice. Buď se nacházela přímo na pozemku, nebo alespoň v nejbližším okolí. Márnice sloužila k uložení těla. Bylo zde několik pravidel, která se musela dodržet. Základním bylo vytápění jejího prostoru – teplo urychluje proces rozkládání, a tudíž docházelo k ujištění, že skutečně došlo ke smrti. Další důležitou složkou bylo zajištění proudění vzduchu, což zde zajišťovala okna (správně měla být umístěna naproti sobě). Za nezbytnost se považovalo uvázání zvonků k rukám mrtvých, pro případ, že by se probrali a mohli si zavolat včasnou pomoc. Podmínkou zde bylo, aby každý měl svůj vlastní.

Vzhled hřbitova do určité míry ovlivňovala přítomnost kostela. Pokud byl na pozemku umístěn chrám, docházelo k úbytku místa k pohřbívání. Proto byly často náhrobky umisťovány těsně u jeho zdi, čímž se docílilo ušetření místa. Větší hrobky (povětšinou rodinné a bohatších měšťanů nebo šlechty) se cíleně směřovaly ke hřbitovní zdi, kterou lemovaly (byly o ni prakticky opřeny). Pokud nešlo o výjimku, pak mělo uspořádání hrobů jednotnou, pravidelnou formu. Jejich umisťování bylo formulováno do tvaru čtverce – mezi jednotlivými podélnými řadami vedly cesty. Středem hřbitova vedla „hlavní“ cesta, která byla ve svém středu křížována. Na tyto dvě cesty navazovaly další, užší cestičky, které vedly mezi hroby.

Také platilo pravidlo vztahující se na sebevrahy. Ti zpočátku nesměli být na křesťanském hřbitově pohřbíváni (sebevražda byla a je požadována za hřích, člověk nemá právo si vzít život, protože si ho sám nedal). Kdyby tam byli pohřbeni, došlo by k znesvěcení

hřbitova. Jejich pohřbení pak muselo proběhnout jinde. Mezi taková místa patřila křižovatka cest, les nebo místo u hřbitovní zdi. V současné době je již možné sebevraha pohřbít na křesťanském hřbitově, ale dává se přednost tomu, že neproběhnou klasické církevní obřady spojené se smrtí.

3.3. Návštěvy hřbitovů

Hřbitovy od svých počátků byly považovány za děsivé místo, které působilo odpudivě a zároveň nahánělo strach. Lidé se mu vyhýbali, oddělovali ho od okolí zdmi a snažili se tvářit, že není. Během let došlo k proměně náhledu na smrt, a tím i k vnímání hřbitovního prostoru.

Z tohoto místa se nyní stalo prostředí, kam se chodilo odpoledne na procházky, vycházelo s kočárky, popřípadě jen tak posedět. Bylo to místo kulturního dění, kam člověk vyrazil, když se s někým chtěl setkat, popovídat. Některá města umožňovala na hřbitovech i konání výročních trhů – zde byli prodejci osvobozeni od poplatku za prodej. Výjimečně se zde mohly konat i poutě. Takovým místem nyní byl prostor hřbitova.

Ve spojitosti s tím došlo i k proměně vzhledu prostředí. Začaly se udržovat trávníky (pravidelné sekání), pečovalo se o keře. Podél upravených cest se objevily lavičky, aby si návštěvník mohl sednout a odpočinout. V některých případech došlo i k nastěhování a umístění sochařských výtvorů. Bez povšimnutí neprošly ani náhrobní desky. Ty byly pečlivě opracované, udržované a čisté.

Další funkcí návštěv hřbitovů bylo připomenutí nacionálního cítění a historie. Především připomenutí toho, odkud jsme a našich předků. Chodilo se tam v tichu vzpomínat, přemýšlet, a „popovídat“ s těmi, co už odešli. Nelze opomenout ani výchovný prvek, který se zde objevoval. Vzhledem k tomu, že se stávalo, že byli někteří lidé ngramotní a nemohli tak přečíst, co bylo na náhrobcích napsáno. K tomu sloužily vizuální předměty, mezi něž se řadily rytiny a sochy vyobrazující ve většině případů smutný výjev.

V současné době se od tohoto vnímání upustilo. Není to již centrum „zábavy“, ale pouze pietní místo, kam se chodí vzpomínat a uctívat památku zesnulých.

3.4. Náhrobek

Zpočátku se náhrobní kámen nijak výrazně neřešil a jeden čas to dokonce byly jednoduché desky či kříže bez jakýchkoliv nápisů či informací o osobě, která je na daném místě pohřbena.

Kolem 12. století se začínají objevovat nápisy a v průběhu 14. století se dostávají do širšího povědomí a mají konkrétní formu, která má za účel nenechat zapomenout na ty, co skonali.

Na náhrobních kamenech se objevují kromě jmen, dat narození a smrti také i informace o povolání, které zesnulý vykonával (není tomu tak vždy, ale postupně se tento údaj rozšiřuje a je skoro všude, kde jsou kromě jména uvedeny i další údaje). Nově se objevují i různé epitafy, které zdůrazňují vlastnosti nebo schopnosti mrtvého.

V případech věřících se objevují citace z Bible - buď oblíbených pasáží, nebo těch co nejvíce odpovídaly okolnostem smrti či vystihovaly zesnulého. Zároveň měly i ten význam, že pokud se u hrobu někdo zastavil, měl možnost pronést modlitbu (byť i tím, že jen přečetl danou citaci).

„V 15. a zejména v 16. a 17. století se na epitafech uváděla i rodinná příslušnost, to znamená i jména jeho partnera a jeho dětí, popřípadě rodičů, pokud zemřel příliš mlád. Šlo o nový a pozoruhodný jev, kdy viditelný hrob veřejně stvrzoval rodinné vazby ...“²² Mnohdy kromě data narození a smrti to byl jediný podstatný údaj o dalších osobách, co zde byly pohřbeny.

V 16., 17. a 18. století se objevují nápisy oslavující život zesnulého. Vypisuje se výčet úspěchů a cílů. Hodně dochází k vypsání uznání a vojenských poct, kterých před svou smrtí dosáhl. Epitaf poskytuje možnost uznání za činy, které za jeho života nebyly dostatečně oceněné.²³

Samozřejmě ne vždy náhrobek vyjadřoval skutečné informace o tom, kdo byl na daném místě pohřben. Některé vznikaly z potřeby postavit náhrobek jako upomínku na ty, kteří jsou

---

²² ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 2: Zdivočelá smrt*. Vydání 1. Praha: Argo, 2000, s. 274. ISBN 80-7203-293-3.

²³ ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1: Doba ležících*. Vydání 1. Praha: Argo, 2000, s. 275. ISBN 80-7203-286-0.

pohřbeni v zahraničí (oběti válek apod.). Zde tedy plní funkci jak vzpomínkové, tak i vypovídající o skutečných událostech a skutcích.

4. Symbolika architektonických doplňků náhrobků

4.1. Propojení ikonografie náhrobku a nápisů

Ačkoliv se může zdát, že sochařská výzdoba a reliéfy nijak nesouvisí s nápisy a tvoří pouze „výzdobu“ náhrobku, ve skutečnosti tomu tak mnohdy není. Poměrně často se stávalo, že nápis byl s ním ve spojitosti.

Náhrobní architektura (ať už v podobě soch, reliéfů či sloupů) dotvářela celkové vzezření celé sepulkrální památky. Další její vlastností bylo vyjadřování žalu rodiny, která si zaplatila jeho vytvoření. A také sloužila pro ty, co neuměli číst, aby byli schopni porozumět (obdobný smysl jako obrazy v kostele – tzv. bible chudých).

Proto je nezbytné se zde zmínit o základních prvcích, které se na náhrobních kamenech s epitafy objevují. Jejich význam nelze opomenout, poskytují přesné vyjádření skutečností spojených s nápisy. Navíc texty umístěné na ploše náhrobního kamene jsou do určité míry ovlivněny jeho velikostí a prostorem, kam je možné vtesat slova. Následně docházelo zprvu k nelogickému členění slov (vliv prostoru na nápis).

4.2. Drobné prvky

Křesťanskou víru reprezentují tři základní ctnosti: Lásky, Víry a Naděje. Ty bývají nejčastěji reprezentovány srdcem, křížem a kotvou. Dále se vyskytují symbolická zvířata: např. Fénix, který reprezentuje znovuzrození v ohni a popelu nebo také pelikán, který symbolizuje Ježíše Krista.

Nemálo využívaným motivem je i palmový list či vavřínový věnec (symbolizuje vítězství nad smrtí). Dále se objevují prvky jako rouška (často ji nacházíme v podobě látky položené např. u nohou soch), květiny či květinový věnec.

„Vedle „křesťanské“ vinné révy se v symbolickém dekoru náhrobku uplatňuje nyní často břečťan jako symbolická rostlina věrnosti nebo solidarity rodiny či přátelského kruhu, o listu dubu nebo lípy s jejich šířícími se vlasteneckými implikacemi nemluvě.“²⁴

---

²⁴ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004, s. 134. ISBN 80-200-1188-9.

Dalším oblíbeným prvkem byl strom s osekávanými větvemi, které zobrazují rodokmen. Tento symbol podle našeho zjištění povětšinou nacházíme na hrobech, které slouží pro více pokolení. A tímto znakem dávají najevo důležitost rodiny.

Za symbol smrti se považuje obrácená pochodeň (plamenem dolů), také okřídlené hodiny (znamení vymezeného času, který plyne), had zakusující se do svého vlastního ocasu a také loďka, která zastupuje znak přechodu na druhou stranu.²⁵ Mezi výraznější motivy se řadí lebky, kosti či kostlivci.

Na náhrobky vojáků se umísťovaly kalichy, u úředníků či učitelů se na hrob dávaly otevřené knihy a brky – představovaly moudrost. Také se zde dají najít přilby, lvi, nebo dokonce i jídlo.

4.3. Anděl, Erós a génius

Mezi andělem, Erótem a géniem²⁶ jsou jemné rozdíly, ať už v oblečení, či v přítomnosti křídel. Největší odlišnost můžeme spatřit mezi géniem a Erótem, ten spočívá v tom, že génius neměl běžně podobu dítěte. Přesto jejich společným znakem je nedotčenost časem a ani pozemským životem.

Tato ikonografie měla určitý podíl na následném zobrazování dětí. Umísťovaly se jak na dětské hroby, tak i na hroby jejich zemřelých rodičů (pro zvýraznění žalu pozůstalých dětí). Tyto postavy měly několik podob. Mohly klečet (vyjadřovaly tak silný zármutek) se sepnutými ručičkami (jakoby se modlily), nebo také stály. V tomto případě se k nim připojovala otočená pochodeň.

4.4. Urna a váza

V náhrobní tvorbě imitace urny a vázy postupem času splývá v jeden objekt. Ten přejímá následně označení „smuteční váza“. Symbolizovala úctu a oddanost zemřelému. V některých případech tyto urny obsahovaly i obrazy zesnulých. Než urna přešla v symbolickou úroveň sochařství, jejím původním účelem bylo uchovávat v bezpečí zpopelněné ostatky.

---

²⁵ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004, s. 134. ISBN 80-200-1188-9.

²⁶ V těchto postavách se skloubí tradice křesťanského a antického umění, které přečkalo do dnešních dob.

4.5. Stéla

Se stélou jako podobou náhrobku se budeme hojně v práci setkávat, proto ji zde nemůžeme opomenout. Je to na výšku postavený opracovaný kámen, který označuje hrob. Tento typ náhrobku umožňoval přesun náhrobních kamenů od zdí hřbitova do volného prostřanství.

Stéla dostávala různé vzhledy. Někdy měla podobu svitku, na kterém byl vytesán text spojený s mrtvým, v jiných případech naopak symbolizovala průchod nebo zrcadlo, ale opět s vyřtým textem. Samotná stéla má mnoho doprovodných znaků – sloupy, štíty s tympanony, schodiště, apod.

5. Historie zkoumaných hřbitovů

5.1. Dobruška

Původní osadou, na níž navázala obec Dobruška, byla trhovářská ves Leštno, která již byla hrazená. Zmínku jako takovou o městě Dobruška nacházíme v tzv. Mutinově narovnání z roku 1320.²⁷ Dobruška společně s Opočnem (které se nachází nedaleko) má provázanou minulost (politicky, kulturně a historicky). Opočno bylo sídlem vrchnosti, zatímco Dobruška poddanskou obcí.

V městské listině je možné nalézt informace o tom, že město bylo osvobozeno od roboty, ale s tím, že naopak mu bylo nařízeno platit tzv. šos, což byl poplatek za ochranu. Toto město získalo během roku 1364 hrdelní právo, které si udrželo až do roku 1765, než mu bylo odňato.²⁸ Během let jej hojně využívalo. Ve spojitosti s tím nacházíme i doklad o popravě ženy, kterou odsoudili k pohřbení zaživa a následnému probodení kulem.

Během let se hodně měnili majitelé Dobrušky. Zprvu to byli pánové z Dobrušky (o nich získáváme více informací po roce 1307), během husitského hnutí to byl Jiří z Dubé (zároveň byl pánem Opočna), následně se vystřídalo ještě dalších osm vlastníků, z nichž poslední byl Jan z Janovic. Pak už město přešlo do držení rodu Trčků z Lípy.²⁹

V období, kdy rod Trčků z Lípy držel ve vlastnictví obec, se hojně rozvíjela různá řemesla a cechy. Mezi nejznámější se řadí cech řeznický, krejčovský, tkalcovský. Také se zde sdružovala různá řemesla – pekaři, krupaři, mlynáři, zámečníci, kováři, hrnčíři.

Ve městě se nachází židovský hřbitov, k jehož založení došlo roku 1675. Jeho pozemek byl obehnan kamennou zdí o rozloze 50x10 kroků. Roku 1881 došlo k rozšíření hřbitova do současné velikosti.³⁰

Ve městě se nachází několik kostelů. Jedním z nich je kostel sv. Václava, pod kterým se nachází stará krypta, kam byly ukládány ostatky pánů z Dobrušky a prvních Trčků z Lípy. Dalším kostelem je sv. Duch (renesanční stavba ze 16. století). Mezi lety 1760-1767 probíhaly

---

²⁷ HLADKÝ, Ladislav. *Dobruška: Průvodce městem a okolím*. Vydání 1. Dobruška: Městské muzeum, 1972, s. 5.

²⁸ PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008, s. 8. ISBN 978-80-7185-926-0.

²⁹ PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008, s. 11. ISBN 978-80-7185-926-0.

³⁰ MACH, Jiří. *Židé v dějinách Dobrušky*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 31.

úpravy kostela. Během této přestavby dostala budova barokní vzhled a také se přistavila poustevna, která byla později zrušena.³¹

Zpočátku ve chvílích, kdy nedostačoval hřbitov u sv. Václava, využíval se hřbitov u kostela sv. Ducha (tak tomu bylo především v období epidemií). První pohřeb zde byl proveden v roce 1786.³² Městská rada roku 1872 rozhodla o zastavení pohřbívání a následném zrušení hřbitova u sv. Václava. 5. července 1874 došlo k vysvěcení hřbitova u kostela sv. Ducha – založen nový hřbitov.

Tento hřbitov je tvořen dvěma oddělenými pozemky, přičemž oba jsou obehnány samostatným zdmi. Mez nimi vede úzká silnice, kterou lze přejít pomocí dvou bran umístěných ve hřbitovní zdi (brány se nacházejí naproti sobě). Tvar území, na němž se rozkládají, je obdélníkového obrysu s pravidelně členěnými cestami. Význačnější náhrobky se pak nacházejí u hřbitovní zdi.

5.2. Dvůr Králové nad Labem

Za první písemnou zmínku lze považovat latinský spis o sporu faráře z Hořic a Miletína, kde se zmiňují o Dvoru, pocházejícího z roku 1270. Během 14. století došlo k opevnění města, a následně se stalo královským věnným městem – tím přišlo k přídomek „Králové“.

Zajímavým faktem je, že v kobce děkanského kostela sv. Jana Křtitele byl 16. září nalezen tzv. rukopis Královédvorský (nalezl ho Václav Hanka).

Většině měst, stejně tak i tomuto, se nevyhnul požár. Během let došlo k několika požárům z nichž nejhorší byl v roce 1572 (napomáhala tomu situace, že většina domů byla ze dřeva). Stejně tak tu proběhlo několik epidemií moru a cholery (1831, 1850, 1855).³³

K většímu rozmachu města došlo v 18. století, kdy docházelo k rozvoji manufakturní výroby. Navázalo se zde na tradici zpracování lnu a bavlny. Manufakturu nakonec nahradila strojová výroba.

Ve Dvoře Králové nad Labem se nachází židovský hřbitov z roku 1883, který byl během druhé světové války naprosto zničen. Roku 1960 došlo k likvidaci všeho, co zde zbylo – tzn.

---

³¹ MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 46-50.

³² MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994, s. 46-50.

³³ DVŮR KRÁLOVÉ NAD LABEM. <http://www.mudk.cz/> [online] 2014 [cit. 2014-02-17]. *Historie města*. Dostupné z WWW: <<http://mudk.cz/cz/mesto/historie-mesta/>>.

zdi, obřadní síně a také náhrobky. Zůstala zde jen původní plocha olemovaná stromy a asi 30 zbývajících stél, které jsou různě poničené nebo povalené po pozemku.³⁴

Ve Dvoře se nacházelo několik kostelů. Jedním z nich je sv. Jan Křtitel, u kterého došlo roku 1486 k přestavbě gotického kněžiště. Dále tu je kostel Povýšení sv. Kříže, k jehož opravám došlo roku 1836.³⁵

1866 dochází k rozšíření starého hřbitova, na jehož místě se v současné době nachází hřiště a park. Zde bylo pohřbeno 550 rakouských a pruských vojáků. V roce 1651 se objevilo nařízení o nekatolících, kteří se nesmějí pochovávat na hřbitově.³⁶

5.3. Chrudim

První písemnou zmínku o Chrudimi nacházíme z roku 1055. Ovšem významnějším období pro ni byla doba vlády Přemysla Otakara II., když v druhé polovině 13. století na místě hradiště byla založena Chrudim jako město.

Do života města těžce zasáhly epidemie a různé živelné pohromy. Velkou pohromou byla třicetiletá válka³⁷, během níž odešlo veškeré evangelické obyvatelstvo. Roku 1871 zde byla zavedena železniční doprava. Také zde během druhé světové války vznikly velké průmyslové závody Transporta a Evona.³⁸

V Chrudimi se nachází několik hřbitovů, jedním z nich je Hřbitov u Kříže. První zmínku o něm nacházíme z roku 1349. Tento kostel po husitských válkách zanikl a došlo k jeho přenesení ke kostelu sv. Kateřiny. Došlo ke zvětšení vstupního prostoru hřbitova a nainstalování nové brány.³⁹

---

³⁴ ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY Čech, Moravy a Slezska. <http://pamatky.kehilaprag.cz/> [online] 2014 [cit. 2014-02-17]. *Dvůr Králové nad Labem*. Dostupné z WWW: <<http://pamatky.kehilaprag.cz/hledani/dvur-kralove-nad-labem>>.

³⁵ ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY Čech, Moravy a Slezska. <http://www.mudk.cz/> [online] 2013 [cit. 2014-02-17]. *Historie města*. Dostupné z WWW: <<http://www.mudk.cz/cz/mesto/historie-mesta/mesto-v-letopoctech/19-stoleti/>>

³⁶ ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY Čech, Moravy a Slezska. <http://www.mudk.cz/> [online] 2013 [cit. 2014-02-17]. *Historie města*. Dostupné z WWW: <<http://www.mudk.cz/cz/mesto/historie-mesta/mesto-v-letopoctech/19-stoleti/>>.

³⁷ Probíhala 1618-1621.

³⁸ KOBETIČ, Pavel, a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Vydání 1. Praha, 2005, s. 54. ISBN 80-903481-4-9.

³⁹ KOBETIČ, Pavel, a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Vydání 1. Praha, 2005, s. 49-50. ISBN 80-903481-4-9.

Další hřbitov vznikl jako náhrada za zrušený hřbitov u sv. Michaela. Roku 1866 došlo k vystavění pomníku obětem rusko-pruské války.⁴⁰

Také je zde možné nalézt známky židovského hřbitova, k jehož založení došlo roku 1889, který velmi zchátral – dochováno asi 100 náhrobních kamenů (hřbitov nemohl být od druhé světové války využíván).

Chrudim si během svého vývoje prošla mnoha různými zkouškami, změnami vedení města a válečnými taženími. To vše se promítlo do podvědomí lidí a odráží se to v sepulkrální tvorbě. Více než kde jinde se zde vývoj náhrobního nápisu posunul. Nacházíme zde odrazy doby téměř na každém náhrobku. Lidé jej vnímají jako odkaz pro další generace, připomínají si zesnulé nejen jmény, ale i profesemi, které vykonávaly a zásluhami, které získaly.

Vzhledem k době, které se věnujeme, je to až nebývale velká pozornost věnovaná epitafům. V žádném jiném městě nenacházíme takové množství nápisů jako zde (nesmíme však opomínat ani stěhování a rušení hřbitovů, které mělo velký vliv na dochování sepulkrální tvorby).

5.4. Kostelec nad Orlicí

Vesnice, na jejíž základech vznikl Kostelec nad Orlicí, se jmenovala Kostelec. Přízvisko „nad Orlicí“ získala až v roce 1568.⁴¹ První záznam o této obci nacházíme ve Zbraslavské kronice.

První zmínka o kostelu sv. Jiří pochází z roku 1323. Než došlo k přestavbě kostela v roce 1773, býval starý hřbitov na původním místě dívčí školy. Následně přestal tento hřbitov dostačovat, a proto byl zřízen hřbitov nový u kaple sv. Anny. Kaple sv. Anny (nyní kostel) byl v letech 1686-1691 přestavován, 1891 došlo k upravení hřbitovní zdi a roku 1894 dochází k úpravě hřbitova.^{42,43}

---

⁴⁰ KOBETIČ, Pavel, a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Vydání 1. Praha, 2005, s. 49-50. ISBN 80-903481-4-9.

⁴¹ FIDLER, Vladimír. - JUZA, Josef. *Město Kostelec nad Orlicí v historických datech*. Vydání 1. Kostelec nad Orlicí: Městský úřad Kostelec nad Orlicí, 1994. s. 5. ISBN 80-900044-7-4.

⁴² FIDLER, Vladimír. - JUZA, Josef. *Město Kostelec nad Orlicí v historických datech*. Vydání 1. Kostelec nad Orlicí: Městský úřad Kostelec nad Orlicí, 1994. s. 32. ISBN 80-900044-7-4.

⁴³ RABYŠKA, Jan. *Kostelec nad Orlicí aneb Památky města Kostelec nad Orlicí*. Rychnov nad Kněžnou: Karel Rathouský, 1889, s. 15-16.

Hřbitov u sv. Jiří se musel přestat používat, nacházel se vně hradeb a vzhledem k tomu, že panovala obava z nákazy, kterou hřbitovy přinášely, došlo po nařízení Josefa II. k zákazu pohřbívání (zákaz pohřbu uvnitř hradeb).

5.5. Litomyšl

Podél obchodní cesty vzniklo první osídlení, na jehož místě následně vznikla Litomyšl. Koncem 11. století nacházíme o tomto území první zmínku. Během 12. století sem byl zaslán řád premonstrátů, který se nacházel na místě dnešního zámku. Jejich klášter byl nejdůležitějším střediskem kraje. Pod tímto klášterem následně začalo vyrůstat sídliště, které se roku 1259 stalo poddanským městem.

Roku 1344 zde bylo zřízeno biskupství. Roku 1421 se proti Litomyšli obrátila husitská vojska, město se vzdalo a o čtyři roky později na něj zaútočila radikálnější husitská část, která vypálila biskupství.⁴⁴

Během roku 1567 získal město Vratislav z Pernštejna, který zde nechal vystavět renesanční zámek. Během roku 1640 přicházejí do Litomyšle piaristé⁴⁵. V průběhu století založili vlastní piaristické gymnázium.⁴⁶

Během první poloviny 19. století se střediskem duchovního života staly piaristické školy a také filozofický ústav⁴⁷, kde působilo mnoho významných osobností jak vědeckého, tak i kulturního světa.

Během druhé světové války došlo ke zničení židovské obce, která se nacházela kousek od města. Následný poválečný odsun německého obyvatelstva narušila národnostní složení okolních vesnic.

V letech 1670-1672 došlo ke stavbě hřbitovního kostela sv. Anny⁴⁸ (barokní stavba). Došlo k úpravám kostela na konci 18. století a také 1872. Roku 1831 došlo k přenášení hřbitova

---

⁴⁴ LITOMYŠL. <http://www.litomysl.cz> [online] 2011 [cit. 2014-02-22] *Historie města*. Dostupné z WWW: <http://www.litomysl.cz/?id_str=1311053223888>.

⁴⁵ Piaristé byli vzdělávacím řádem.

⁴⁶ LITOMYŠL. <http://www.litomysl.cz> [online] 2011 [cit. 2014-02-22] *Historie města*. Dostupné z WWW: <http://www.litomysl.cz/?id_str=1311053223888>.

⁴⁷ K jehož obnově došlo v roce 1802.

⁴⁸ Nechala jej postavit Marie Anna, manželka hraběte Jana Bedřicha z Trautmannsdorfa.

ke kostelu (po josefínských reformách).⁴⁹ Během let 1887-1890 došlo k rozšíření pozemku na současnou velikost.⁵⁰

Než došlo k přenesení hřbitova ke kostelu sv. Anny, pohřbívalo se u proboštského kostela, a to až do roku 1831.⁵¹

Nelze opomenout ani židovský hřbitov z roku 1876. K posledním pohřbům došlo během druhé světové války (náhrobky jsou z rozmezí let 1877-1934). V současné době je toto území neudržované s povalenými náhrobními stélami.⁵²

5.6. Náchod

K založení Náchoda došlo v polovině 13. století rodem Načeradiců, kteří zde nechali vystavět hrad (původně se na tomto místě nacházela trhovářská ves). První písemnou zmínku nalzáme z roku 1254.⁵³

K velké změně ve vývoji města došlo roku 1544, kdy jej získal rod Smiřických ze Smiřic, kteří zároveň přestavěli hrad na renesanční zámek (1566-1614). Rozvoj města byl přerušován až Třicetiletou válkou. Během ní propadlo město císařskému fisku. Roku 1623 se přistoupilo k prodeji obce rodu Trčkům z Lípy. Poté, co došlo k zavraždění několika členů rodu, následovalo opět k zabavení majetku a předání generálu Ottaviu I. Piccolominimu. Během vládnutí tohoto rodu došlo i k násilné rekatolizaci.⁵⁴

U kostela sv. Michala bylo povoleno založit hřbitov až roku 1709, a ještě téhož roku byl vysvěcen (3. prosince). Hřbitov se zde rozprostíral podél tří stran kostela, a to na východě, severu a západě. Využíval se do roku 1856, později došlo k přetvoření na park.⁵⁵

---

⁴⁹ Od roku 1448 až do 1831 se pohřbívalo u proboštského kostela, u sv. Anny to bylo pouze mimořádně.

⁵⁰ LITOMYŠL. <http://www.litomysl.cz> [online] 2011 [cit. 2014-02-22] *Kostel sv. Anny a městský hřbitov*. Dostupné z WWW: <http://www.litomysl.cz/?id_str=1311055374084>.

⁵¹ LITOMYŠL. <http://www.litomysl.cz> [online] 2011 [cit. 2014-02-22] *Kostel sv. Anny a městský hřbitov*. Dostupné z WWW: <http://www.litomysl.cz/?id_str=1311055374084>.

⁵² LITOMYŠL. <http://www.litomysl.cz> [online] 2011 [cit. 2014-02-22] *Kostel sv. Anny a městský hřbitov*. Dostupné z WWW: <http://www.litomysl.cz/?id_str=1311055374084>.

⁵³ HRAŠE, Jan Karel. *Dějiny Náchoda 1620-1740*. Vydání 1. Velké Poříčí: Státní okresní archiv Náchod ve spolupráci s Městským úřadem Náchod, 1994. ISBN 80-9000-8-0.

⁵⁴ HRAŠE, Jan Karel. *Dějiny Náchoda 1620-1740*. Vydání 1. Velké Poříčí: Státní okresní archiv Náchod ve spolupráci s Městským úřadem Náchod, 1994. ISBN 80-9000-8-0.

⁵⁵ HRAŠE, Jan Karel. *Dějiny Náchoda 1620-1740*. Vydání 1. Velké Poříčí: Státní okresní archiv Náchod ve spolupráci s Městským úřadem Náchod, 1994, s. 138. ISBN 80-9000-8-0.

Kostel sv. Jana Křtitele pochází z počátků 11. století. Při kostele se nachází hřbitov, na kterém do konce 16. století byli pochovaní zesnulí majitelé náchodského panství (k pohřbívání docházelo i v kostele). Během roku 1599 došlo k vystavěné nového plotu kolem hřbitova.⁵⁶

Ve městě se také dají najít pozůstatky vojenského hřbitova. Nacházíme zde hroby vojáků z prusko-rakouské války, kteří zde padli za oběť roku 1866.

Starý židovský hřbitov byl založen v druhé polovině 16. století. Následně došlo k jeho rozšíření v letech 1630 a 1661. K využívání docházelo až do roku 1925, následně roku 1943 byl zcela zdevastován. Některé náhrobní kameny (stély) byly přeneseny na nový hřbitov.⁵⁷

Nový hřbitov byl postaven nedaleko městského hřbitova, k jeho založení došlo roku 1925, z původního hřbitova se dochovaly pouze poválečné náhrobní kameny (plechové a dřevěné tabulky se jmény). Nachází se zde obřadní síň (pochází z roku 1926) postavená podle plánů architekta A. Kurze. Nyní je upravena k obytným účelům. Mezi další dochované památky se řadí vozovna a hrobnický dům.⁵⁸

5.7. Pardubice

Doklady o osídlení území nacházíme ze 13. století (archeologické podklady). Zároveň z roku 1295 máme i první písemnou zmínku o existenci Pardubic. Jejich první majitel se stal Půta z Dubé. Po něm na řadu přicházejí páni z Pardubic. V závěti Arnošta z Pardubic nacházíme zmínku o Pardubicích jako poddanském městě (rok 1340).⁵⁹

Během roku 1491 kupuje město Vilém z Pernštejna, a díky tomu dochází k rozkvětu obce. Přestavěl místní gotický hrad na zámek, který se dodnes nachází v Pardubicích. Zároveň za vlády tohoto rodu došlo ke zřízení celého renesančního jádra města.

---

⁵⁶ HRAŠE, Jan Karel. *Dějiny Náchoda 1620-1740*. Vydání 1. Velké Poříčí: Státní okresní archiv Náchod ve spolupráci s Městským úřadem Náchod, 1994. ISBN 80-9000-8-0.

⁵⁷ ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY Čech, Moravy a Slezska. <http://pamatky.kehilaprag.cz/> [online] 2014 [cit. 2014-01-12]. *Náchod – starý hřbitov*. Dostupné z WWW: <<http://pamatky.kehilaprag.cz/hledani/nachod-stary-hrbitov>>.

⁵⁸ ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY Čech, Moravy a Slezska. <http://pamatky.kehilaprag.cz/> [online] 2014 [cit. 2014-01-12]. *Náchod – nový hřbitov*. Dostupné z WWW: <<http://pamatky.kehilaprag.cz/hledani/nachod-novy-hrbitov>>.

⁵⁹ BARTOŠ, Štěpán – ŠEBEK, František. *Pardubice*. Vydání 1. Pardubice: Helios, 2001. 158 s. ISBN 80-85211-10-6.

Další vlna rozvoje přišla v polovině 19. století, kdy dorazil do Pardubic první vlak (trasa Olomouc – Praha). Po konci první světové války došlo k rozmachu průmyslu – vzniká firma Explosia⁶⁰, Telegrafia a také Tesla.

Během počátků 20. století se v Pardubicích rozvíjí české letectví. Ing. Jan Kašpar zde uskutečnil první dálkový let (Pardubice - Praha).

Při kostele Panny Marie Bolestné, založeného 4. července 1710, se rozléhal hřbitov. Během roku 1786 došlo ke zrušení kostela i okolního hřbitova. Přestože došlo ke znovuotevření kostela roku 1791, hřbitov zde obnoven nebyl. Následně byl založen městský hřbitov roku 1883.⁶¹ Během roku 1942 byly provedeny návrhy na jeho rozšíření a 1946 došlo k celkové úpravě hřbitovního prostoru.⁶²

Pardubičtí židé roku 1624 získali pozemek, na kterém si následně zřídili hřbitov. Roku 1883 došlo k založení nového židovského hřbitova, na který byly přeneseny některé náhrobky ze starého židovského hřbitova (k jeho zrušení došlo 1939). Nachází se zde památník obětem holocaustu a také památník obětem transportu z Osvětimi v lednu 1945.⁶³

5.8. Rychnov nad Kněžnou

Prvním vlastníkem Rychnova nad Kněžnou byl Heřman z Drnholce, který jej dostal od Přemysla Otakara II., a povýšil Rychnov na město. První zmínka o obci pochází taktéž od Přemysla Otakara II., který jej zmínil v listině z roku 1258.⁶⁴

Rychnov byl od počátků poddanské město. První zmínku o radnici nacházíme z roku 1596. Mezi další vlastníky Rychnova nad Kněžnou patří hrabata Libštejnští z Kolovrat, Albrecht, František Karel (syn Albrechta). Po smrti posledního hraběte Libštejnských z Kolovrat připadá Rychnov hrabatům Krakovským z Kolovrat.

V Rychnově nad Kněžnou se nachází židovský hřbitov, který zde vznikl v roce 1616. U hřbitova se nachází márnice a vozovna v jednom. Uvnitř je umístěna pamětní deska určena 124

---

⁶⁰ Dnes je to Synthesia.

⁶¹ U kostela sv. Jana Křtitele se nacházel původní městský hřbitov. Nyní se zde v okolí nachází několik renesanční náhrobků z 16. a 17. století.

⁶² POCHÉ, Emanuel, a kol. *Umělecké památky Čech: [P-Š]*. Vydání 1. Praha: Academia, 1980. 538 s.

⁶³ RŮŽIČKOVÁ, Renáta – LANGOVÁ, Alžběta. *Stopy Židů v Pardubickém kraji*. Pardubice: Regionální rozvojová agentura Pardubického kraje, 2006. 142 s. ISBN 80-86967-04-2.

⁶⁴ ŠTÍCHA, Jaroslav. Rychnov-city.cz [online] 2014 [cit. 2014-02-17]. *Historie města Rychnova nad Kněžnou*. Dostupné z WWW: <<http://www.rychnov-city.cz/historie-v-datech/d-1562/p1=1790>>.

obětím nacismu. Zajímavostí místního hřbitova je, že vzhledem k jeho malému prostoru, zde docházelo k pohřbívání ve více vrstvách, což v praxi vypadalo tak, že na jednom místě bylo „namačkáno“ několik náhrobků těsně vedle sebe (na jednom hřbitovním místě bylo pochováno i více lidí – rakve se nacházely nad sebou). Během roku 1942 proběhly poslední pohřby.

Původní hřbitov se nacházel u kostela sv. Havla, kde se při přestavbě městské spořitelny našlo několik lebek a větší množství kostí (z původního hřbitova, co se zde rozkládal). Vzhledem k jeho ne moc velké rozsáhlosti došlo v 16. století ke zřízení většího hřbitova za městem. Následně došlo roku 1784 k naprostému zrušení hřbitova u kostela.⁶⁵

Ani tento nový hřbitov neměl dlouhého trvání, k jeho zrušení došlo v 70. letech 20. století. Na místo něho byl vysvěcen nový hřbitov. Pouhých 27 let (1920-1947) existoval i nemocniční hřbitov, po kterém dnes najdeme pouze záznamy v mapách.⁶⁶

5.9. Ústí nad Orlicí

První doloženou písemnou zmínku o Ústí nad Orlicí nacházíme z roku 1285 (informaci o Ústí nad Orlicí jako městě máme z roku 1292), kdy díky kolonizaci okolí Tiché Orlice došlo ke vzniku obce na jejím břehu. Původně toto území náleželo litomyšlskému biskupství⁶⁷, od něhož jej pak získává rod Kostků z Postupic. Během roku 1498 došlo k ničivému požáru města – nedochovaly se žádné dokumenty spojené s počátkem města, které by jej dokládaly. Během 18. století začalo vznikat náměstí (s podloubím, jak jej známe dnes), radnice, děkanství a barokní farní kostel.⁶⁸

Koncem 18. století je už vidět zaměření města textilním směrem. Postupem času se Ústí nad Orlicí stává centrem textilního průmyslu České republiky. Během roku 1945 zde byla zahájena první tkalcovská výroba a v dalších letech tu začalo fungovat více než 20 textilních továren. V roce 1892 došlo k otevření C. k. školy tkalcovské⁶⁹, která podporovala rozvoj textilního průmyslu.⁷⁰

---

⁶⁵ ZRŮBEK, Rudolf. *Domus sancte: Průvodce historií církevních staveb v Rychnově nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad ve spolupráci s Okresním muzeem Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, 1993, s. 28-31.

⁶⁶ ZRŮBEK, Rudolf. *Domus sancte: Průvodce historií církevních staveb v Rychnově nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad ve spolupráci s Okresním muzeem Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, 1993, s. 28-31.

⁶⁷ Od roku 1358.

⁶⁸ DUŠEK, Radim. *Ústí nad Orlicí*. Vydání 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2005. 95 s. ISBN 80-86845-30-3.

⁶⁹ V současné době je to Střední škola uměleckoprůmyslová Ústí nad Orlicí.

⁷⁰ DUŠEK, Radim. *Ústí nad Orlicí*. Vydání 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2005. 95 s. ISBN 80-86845-30-3.

V polovině 20. století se Ústí nad Orlicí stalo pohraničním městem (po okupaci Sudet). A roku 1945 se stává okresním městem.

V Ústí nad Orlicí se nachází v současnosti jeden hřbitov. „*Původní hřbitov se rozkládal kolem kostela a byl obehnan kamennou zdí. Na hřbitově stála prostá márnice, nad kterou byla roku 1787 nadstavěna barokní kaple. Pohřbívalo se zde do konce října 1893. Starý hřbitov je dnes lapidáriem soch a božích muk z území města. Je zde např. umístěna socha Jana Nepomuckého z r. 1663 či socha Nejsv. Trojice z r. 1856.*“⁷¹

K založení nového hřbitova došlo 11. ledna 1893 na místě, kterému se říká „na Hýbli“. Jako dar dala Božena Andresová, obyvatelka Ústí nad Orlicí, zhotovit hlavní kříž, který je dílem Josefa Reila z Chocně. K jeho instalaci došlo roku 1911.⁷²

5.10. Vysoké Mýto

Vysoké Mýto bylo založeno Přemyslem Otakarem II. na trase spojující hlavní cestu mezi Čechami a Moravou. Samotný vznik je datován kolem roku 1620. Mezi další vlastníky patřil Václav II., který jej dal své ženě Alžbětě, dále pak Jan Lucemburský či Karel IV.⁷³

Během druhé poloviny 13. století je půdorys města dokladem vyspělého urbanismu. Následně bylo náměstí ohrazeno hradbami se třemi branami. Kolem se nacházel příkop (jižně, východně a západně). Během roku 1517 bylo město postiženo velmi rozsáhlým požárem.

Vysoké Mýto během 19. století si získalo proslulost Josefem Sodomkou, který vyráběl kočáry, a později za pomoci syna, karosérie automobilů.

K založení starého hřbitova došlo u kostela sv. Vavřince. Ten byl roku 1540 zrušen – byl uznán za nevyhovující z hygienických důvodů. Následně byl přemístěn do prostoru kněžské zahrady, kdy zde roku 1543 došlo k vybudování hřbitovního kostela sv. Trojice⁷⁴. K úpravám kostela Nejsvětější Trojice došlo po zrušení hřbitova (na počátku 20. let) v letech 1903-1911 došlo i ke zboření hřbitovní zdi. I tento hřbitov byl nakonec zrušen během roku 1906. K založení nového stávajícího hřbitova došlo roku 1893.⁷⁵

---

⁷¹ Citace z tabule nacházející se poblíž místa starého hřbitova. *Ústí nad Orlicí*. 15. listopadu 2013.

⁷² Citace z tabule umístěné na novém hřbitově. *Ústí nad Orlicí*. 21. listopadu 2013.

⁷³ DVOŘÁK, Radovan. *Vysoké Mýto: Stručné dějiny města*. Ústí nad Orlicí, 2003. ISBN 80-86042-88-X.

⁷⁴ Mistrem Blažejem z Litomyšle.

⁷⁵ KAPLANOVÁ, Kristina. – VÁCHA, Štěpán. *Chrám sv. Vavřince ve Vysokém mýtě*. Vydání 2. Vysoké Mýto: Okresní muzeum Vysoké Mýto, 2001. 95 s. ISBN 80-238-7388-1.

6. Umění nápisu

6.1. Nápisy, epitafy, citace

„Podstatnou součástí výpovědi sepulkrálních památek nesou nápisy. Nápisy byly mimořádně výraznou součástí evropské tradice pohřební kultury, a tato tradice také vypěstovala to, co lze označit za umění nápisu. Nápis provází sepulkrální památky našeho kulturního okruhu od antiky až po dnešní dobu...“⁷⁶

Přesto je překvapivé, že o tuto problematiku se zajímá jen velmi málo lidí. Sepulkrální památky jsou buď zcela ignorované, nebo se na ně nahlíží jen jako na zdroj faktografických údajů.

Nápisy mají především výpovědní funkci – nejdůležitější je jejich obsah. Z něho můžeme získat mnoho významných informací. Mezi nejzajímavější z nich řadíme např. společenské a profesionální rozvrstvení zemřelých. Nebo také úspěchy (uvedené na náhrobním kameni), kterých za života dosáhli.

V průběhů let můžeme sledovat proměnu podoby nápisu, který směřuje od jména a data narození až k básním o zesnulých. K samotnému rozvoji sepulkrálních nápisů dochází až během 12. století (do té doby se poměrně často stávalo, že došlo k anonymnímu pohřbení). Do českého prostředí se ve větší míře dostávají během 15. století, ale i tak zůstává osobní nápis velmi prestižní záležitostí, kterou si nemůže dovolit každý občan (povětšinou si je nechávali vytvořit jen vyšší vrstvy).

„První „zlidovění“ a opravdový kvantitativní „boom“ pak přináší v Čechách až období před polovinou 16. století, nepochybně díky kulturnímu a hospodářskému rozmachu středních vrstev, pro které byl náhrobní pomník vesměs jedinou možností nápisové prezentace.“⁷⁷

Prvotní úloha, kterou náhrobník sehrával v povědomí lidí, spočívala v připomínce zemřelého. Celý tento koncept se odvíjel od katolického učení – teze o očistci, přímluvy za mrtvého a modlitby, které mohou ovlivnit poslední soud. Objevily se směry, které toto myšlení

---

⁷⁶ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 247. ISBN 80-200-1188-9.

⁷⁷ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 249. ISBN 80-200-1188-9.

narušily (luteránský a kalvinistický směr), ovšem v náhrobní kultuře, především v nápisech, se to ve velké míře nijak neprojevalo.⁷⁸

Aby došlo k naplnění připomínky zesnulého, stačilo splnit několik základních textů na náhrobním kameni. Uvedlo se několik základních dat, dále se mohly zdůraznit životní události, případně funkce (profese), kterou zastávali. A nakonec uvedení nějakého textu (který souvisí se zesnulým), modlitby nebo citace z Bible či jiného náboženského textu. Tento model zůstal až do konce 18. století v sepulkrálních památkách pevně zakotven.

Se stejnými pravidly se vyskytuje i epitaf. Jeho funkční hledisko se liší od klasického nápisu. Epitaf vyjadřuje zemřelého, má ho připomínat. Navíc také tento text nekryje přímo hrobové místo, ale nachází se mimo něj.

Během konce 17. století a následně v 18. století došlo k ústupu „masovosti“ a na místo toho došlo k nástupu „výběrovosti“ náhrobních nápisů. Nápisové počínají reflektovat přístup a požadavky objednatelů a zároveň i mentalitu společnosti a doby (barokní).

K mnohem většímu rozvoji „epitafů“ dochází v následujícím období – konec 18. století a průběh 19. století. V této době dochází k opadnutí několika omezení, které neumožňovaly dostatečný vývoj nápisů (v josefinském období dochází ke snaze sjednotit a zcivilnit sepulkrální památky).⁷⁹

Kulturněhistorické činitele také souvisí s rozvojem náhrobních nápisů. Dochází k rozvoji hřbitovů, tak aby obsáhly veškeré okruhy uživatelů (kulturně a sociálně připravené). Během tohoto rozvoje se začínají objevovat individuální a poměrně stálá hrobová místa, která umožňují individuální vyvíjení nápisů.⁸⁰

V rámci rozvoje hřbitovního prostoru dochází k tomu, že náhrobky dostávají větší prostor a nejsou již stísněny velkým množstvím nakupených náhrobních kamenů. „*To vše vytváří poměrně velký a proměnlivý prostor pro nápis, který představuje i u řady rozměrnějších a výzdobou náročnějších náhrobků důležitou složku celkového poselství památky.*“⁸¹

---

⁷⁸ ROHÁČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Vydání 1. Praha: Národní památkový ústav, 2007, s. 53. ISBN 978-80-87104-11-8.

⁷⁹ ROHÁČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Vydání 1. Praha: Národní památkový ústav, 2007, s. 54. ISBN 978-80-87104-11-8.

⁸⁰ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 250. ISBN 80-200-1188-9.

⁸¹ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 250. ISBN 80-200-1188-9.

Postupem času ovšem dochází k uvolnění tradic a spojení s křesťanstvím. Nápis (i celý náhrobek) se vymaňuje, a dochází k zesvětštění duchovního světa. Přesto však konvence přetrvávají a ovlivňují novou podobu až do pozdního 19. století.

„Další rozpor lze sledovat již uvnitř nového pojetí kultury nápisu. Na jedné straně tu působí osvícenecký požadavek civilní uměřenosti, úspornosti rozsahu a jasné struktury nápisu, na druhé straně potřeba naplnění potřeby subtilního citového individuálního vyrovnání se s bolestnou ztrátou a uklidnění návštěvníka hrobu, kterému má být zprostředkován žádoucí obraz zemřelého.“⁸²

Základní vzezření náhrobního nápisu má několik ustálených částí. Zaprvé běžně užívanou částí jsou objektivní fakta – tj. jméno a příjmení zemřelého, den a rok narození. V o něco menší míře se objevuje den a rok smrti.⁸³ V této podobě se nápisy, kterými se zabýváme, nijak neliší od starších a přebírají tak tradiční přímlovu za zesnulé.⁸⁴

Nově se ve větší míře začíná připisovat věk zemřelého, který částečně supluje přesné datum narození (které nebývá uvedené). Dále se uvádí výčet (pečlivě vybraných) kariérních i sociálních rolí a funkcí. Už se neobjevují jen formální, neosobní epiteta, ale začínají se stávat osobními a podávají subjektivní náhled na zemřelou osobu.

Za nový prvek v sepulkrální tvorbě se dá považovat způsob prezentace pozůstalých a jejich vztah k zesnulému.⁸⁵ Již během raného novověku se běžně setkáváme s uvedením zadavatelů v náhrobním nápisu, ať už v podobě „...milované manželce...“ či „...děti drahým rodičům...“. V popředí už nezůstává zesnulý, jeho činy a fakta o něm. *„Naopak námi sledovaný fond charakterizuje, dopustíme-li se zobecnění, rostoucí důraz na pozůstalého místo zesnulého a subjektivizované vyjádření vzájemného vztahu.“⁸⁶*

Budovatelé náhrobků (rodinní příbuzní, zaměstnavatelé apod.) v nápisech zdůrazňují svou úlohu při vytváření náhrobku. Nacházíme tak v mnoha případech. Například tomu tak je

---

⁸² PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 251. ISBN 80-200-1188-9.

⁸³ Ve výjimečných případech se můžeme setkat i s absencí data narození a smrti – tomu se tak mohlo stát za situace, kdy nápisy nebyly vyryty, ale pouze „malovány“ barvami, u kterých se předpokládalo, že časem zmizí či se nahradí a nápis se nahradí jiným.

⁸⁴ Nápis i přesto mění svou podobu a posouvá se k popisné individualizaci a připomínce zemřelého.

⁸⁵ Prezentace pozůstalých není novým prvkem

⁸⁶ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 252. ISBN 80-200-1188-9.

v Ústí nad Orlicí, kdy syn nechal zhotovit náhrobní kámen svým zesnulým rodičům a v závěru epitafu uvádí „Váš milující syn Čeněk.“.

Sepulkrální výzdoba náhrobku (i figurální) účelně rozvíjí poselství nápisu. Proto se v mnoha případech setkáváme s deskami či štítky, které tyto nápisy nesou, a umocňují tak jejich význam. Zároveň s tím přichází doba sugestivnosti, kterou umocňují různá prostředí, kam jsou epitafy umísťovány. Sochař mnohdy pro zintenzivnění dojmu využívá např. vyrytí nápisu do kůry či pahýlu stromu (ten zručně předtím vytvořil z kamene, pískovce či jiného obdobného materiálu). Někdy pro umocnění dojmu bylo využito i více míst pro umístění nápisu na jednom náhrobku.

Na náhrobku v některých případech nemusela být na první pohled patrná souznění mezi nápisem a výzdobou náhrobního kamene. Během doby sentimentalismu a novoklasicismu docházelo k rozdílnému vyjádření stejného tématu (např. žalu) ve slovní podobě a sochařském provedení. Ale i těchto zprvu rozdílných konvencí se dalo velmi účinně využít a dosáhnout tak požadovaného dojmu.

„Bůh v náhrobních nápisech na přelomu 18. a 19. století již není tím starým Bohem přijímaným ještě v baroku. Osvícenství s sebou přináší střízlivý obraz Boha jako morálního měřítka, výrazu lásky, duchovna a nekonečna. Poznání, že se Bůh nedá dokázat, otevřelo nové prostory pro odstranění dogmat a zdůraznění citlivosti, rodiny, nové role pozůstalých, zájem jiné formy než tradičního posmrtného pokračování lidské existence a proměnu dalšího trvání vztahů mezi Bohem a lidmi.“⁸⁷

Běžně používané závěrečné fráze, s tématem z mrtvých vstání, setkání s Bohem a Kristem, jsou nyní nahrazeny novými, které vyjadřují naději na znovusetkání se zesnulými na onom světě.

Postupem času se ale celý vývoj navrácí zpět. Upouští se od jednotlivých informací, až se navrácí k základnímu údaji (jméno, příjmení a datum úmrtí). V některých případech se ještě stále uvádí citát, či úryvek z bible.

---

⁸⁷ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 253-254. ISBN 80-200-1188-9.

6.2. Písmo nÁPISŮ

Jedním z dalších důležitých znaků nÁPISŮ a epitařů je písmo samotné včetně techniky, která byla k jeho vytvoření použita. Už v tomto je možno spatřit vztah estetiky k textové stránce nesoucí poselství. S tím samozřejmě souvisí i výběr grafického písma, který celý tento kontext podtrhuje.

Během novověku byla hlavním typem využívaného písma tzv. kapitálka. K nám se dostává během první poloviny 16. století. Od konce 16. století až do konce 18. století je písmo ovládáno frakturou a humanistickou minuskulou. „*Fraktura se využívá téměř stoprocentně pro nÁPISY národními jazyky, u nás tedy české a německé, humanistická minuskula zůstává vyhrazena pro nÁPISY latinské. Kapitálka je po celou dobu svého užívání jazykově indiferentní.*“⁸⁸ *Zůstává často užívaným písmem, ať už výhradně či částečně.*“⁸⁹ Technika, která převládá, je stále stejná, jedná se buď o vtesání nÁPISU, či vyrytí. Jen ve výjimečných případech se jedná o reliéfní techniku.⁹⁰

Styl nÁPISU ovlivňuje využívání polokurzívy a kurzívy. Jejich využití je však velmi krajové a pouze příležitostné. „*V období pokročilejšího baroka nacházíme často i na „standardních“ sepulkrálních památkách kurzívni tvar písma, minuskulni i dokonce majuskulni. Ve většině případů se ovšem nejedná o dobovou polokurzívu a kurzívu, nýbrž pouze o kurzívou ovlivněné tvarosloví kapitály a minuskulních nÁPISOVÝCH písem, mající vysloveně dekorativní a akcidenční funkci.*“⁹¹ Postupem času dochází k tomu, že se jednotlivé druhy písma volně kombinují.

Mezi techniky využívané pro vytvoření nÁPISU patří nejčastěji rytí (využívá se téměř u všech materiálů – kámen, pískovec, mramor, ...). Tato technika je náročná na čas i provedení. Při použití měkčího materiálu dochází postupem času k mizení nÁPISŮ (např. mnohdy dochází k drobení materiálu, následkem vlivu počasí, a jeho ztrátě).

Tvrší materiál zajišťoval dlouhou životnost. Další využívanou technikou bylo „malování“ nÁPISŮ, které umožňovalo jejich barevné provedení. Někdy je tato technika

---

⁸⁸ Neurčitá, neutrální.

⁸⁹ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 255. ISBN 80-200-1188-9.

⁹⁰ Využívá se ve specifických případech – např. při využití techniky lití.

⁹¹ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 256. ISBN 80-200-1188-9.

kombinovaná s rytím. Nevýhodou této „malby“ je její krátká životnost, neboť rychle dochází k jejímu vyblednutí a vymizení. Ve výjimečných případech se využívá i licí technika.

6.2.1. Gotická minuskule

Objevuje se již od poloviny 13. století. Sepulkrální tvorba ji převzala v plně vyvinuté formě kolem 15. století. *„Základním znakem gotické minuskuly je lámání tahů, a to jak oválných, tak přímých, kde se lomením někdy redukuje pouze na zakončení kosočtvercem.“*⁹² V české tvorbě se s tímto druhem písma setkáváme ještě během 17. století (ovšem jen v ojedinělých případech).

6.2.2. Fraktura

Z části vychází z podoby gotické minuskuly. Její vývoj probíhal mezi 15. a 16. stoletím. Místem jejího výskytu byla především knihtisková tvorba, ale nikdy nedosáhla takového úspěchu jako kapitálka. Hlavním důvodem byla její náročnost.

*„Typickými znaky tohoto písma jsou zejména oválné tvary (oproti geometrickému provedení gotické minuskuly), místy plošná profilace, volné vlnovky vycházející z verzálek, ale i z minuskulních tvarů, takzvané sloní choboty, pod dolní linkou protažené dlouhé s a f (v gotické minuskule na základní lince) – jednobříškové a oproti dvoubříškovém v gotické minuskule, mandlovitá forma kulatých tvarů a štěpení horních dotažnic.“*⁹³

6.2.3. Humanistická minuskula

Během 15. století se vyvinula jako dobře čitelné rukopisné i tištěné písmo. Zároveň splňovala snahu přiblížit se antickým vzorům. Do počátku 19. století byla využívána pouze pro latinské nápisy, poté se dostává i do národních jazyků.

---

⁹² ROHÁČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Vydání 1. Praha: Národní památkový ústav, 2007, s. 36. ISBN 978-80-87104-11-8.

⁹³ ROHÁČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Vydání 1. Praha: Národní památkový ústav, 2007, s. 38. ISBN 978-80-87104-11-8.

„Vyznačuje se kulatými oblouky, dřiky bez lomení, písmeny s a f na základní lince, polounciálním d (s kolmým dřikem), kulatým g a tendencí ke tvoření reliéfů. Humanistická minuskula rovněž nepodléhá v nápisech lineárnímu vývoji.“⁹⁴

6.2.4. Polokurzíva, kurzíva

Tento druh písma se objevoval v nápisech jen velmi výjimečně. Hlavním důvodem byla dlouhá doba na provedení, a proto se z důvodu časové úspory téměř nevyužívalo. V kamenické tvorbě se ho tolik nevyužívalo z důvodu náročnosti přenášení do tvrdého materiálu.

„V oblasti „oficiálních“ nápisů se s polokurzívou a kurzívou, zejména pak v pokročilém novověku, setkáváme například na cínových či olověných destičkách z rakví a v malovaných nápisech. V 19. století se tato písma užívala v relativně velké míře i ve „standardních“ (například sepulkrálních) nápisech, kde spolu s humanistickou minuskulou a kapitálkou vytvářela různé akcidenční kombinace.“⁹⁵

6.2.5. Číslice

Číselné údaje se psaly jak slovy, tak římskými či arabskými číslicemi. Samozřejmě je možné nalézt i kombinace různých způsobů jejich vyjadřování. Je možné se setkat i s kombinací číslice a slova pro vyjádření slabiky.

Římské číslice se používají od římské antiky až po současnost. *„Jsou zaznamenány majuskulními písmeny (M, D, C, L, X, V, I) s přiřazenou číselnou hodnotou.“⁹⁶* Římské číslice prošly řadou různých grafických ztvárnění, než se ustálily na jedné podobě.

Naproti tomu arabské číslice pocházejí z indického prostředí a Evropa se s nimi setkala při poznávání arabsko-islámského světa. Do povědomí se dostaly během 12. století, ale k jejich většímu využívání došlo v pozdějším 14. století. *„V epigrafické oblasti se nesporně autentické arabské číslice ojediněle objevovaly prakticky až od cca 80. let 14. století, k výraznějšímu*

---

⁹⁴ ČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Vydání 1. Praha: Národní památkový ústav, 2007, s. 39. ISBN 978-80-87104-11-8.

⁹⁵ ROHÁČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Vydání 1. Praha: Národní památkový ústav, 2007, s. 40. ISBN 978-80-87104-11-8.

⁹⁶ ROHÁČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Vydání 1. Praha: Národní památkový ústav, 2007, s. 42. ISBN 978-80-87104-11-8.

*průniku došlo až po polovině 15. století. I ve druhé polovině 15. století ovšem stále ještě silně převažovaly číslice římské a jen zřídka můžeme výskyt arabských číslic v nějakém městě či regionu označit za výrazný.*⁹⁷

6.3. Sepulkrální památky – epigrafika v památkové péči

Sepulkrálie jsou významnou nositelkou nápisů (kvalitativní i kvantitativní). Při studování těchto památek se opíráme především o nápisy, které tvoří základ zájmu epigrafiky. Abychom byli schopni správně pochopit problematiku sepulkrálních památek, je potřeba znát kontext pohřbívání a náhrobní kultury, které jsme zmiňovali výše.

*„V praxi české památkové péče se nejčastěji setkáváme se sepulkrálními artefakty z pokročilého 16. a ze 17. století. Počátek tohoto rozšíření je dán mimořádným i ekonomickým a kulturním vzestupem i nižších vrstev městského obyvatelstva, počínaje úspěšnými řemeslníky, pro něž byla sepulkrální památka často jedinou možností monumentální nápisové prezentace. Ve druhé polovině 17. století se tento artefakt postupně stával, stejně jako ve starším období, záležitostí společenské elity. Vysoce žádoucí je kromě precizní deskripce i správné základní typologické určení sepulkrální, u něhož je nutné akcentovat funkční hledisko oproti dosud často užívanému hledisku funkčnímu.*⁹⁸

Jednou z nejčastěji vyskytujících se sepulkrálií je náhrobník, který kryje hrobové místo a zároveň umožňuje individuální využití tohoto prostoru k připomínce zemřelého. Dělí se na figurální a znakový.

Naproti tomu epitaf není přímo spojen s hrobem. Nacházíme ho v různých formách, a to jak nápisové desky, tak i v podobě malovaného nápisu či trojrozměrného artefaktu s bohatým obrazovým doprovodem.

---

⁹⁷ ROHÁČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Vydání 1. Praha: Národní památkový ústav, 2007, s. 42. ISBN 978-80-87104-11-8.

⁹⁸ ROHÁČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Vydání 1. Praha: Národní památkový ústav, 2007, s. 55. ISBN 978-80-87104-11-8.

7. Epitafy a nápisy

7.1. Výzkum

Během terénního bádání jsme se setkali s velkým množstvím rozmanitých náhrobních nápisů a epitafů. Nápisy se vyskytovaly v různých jazycích – česky, německy, latinsky, v několika omezených případech i anglicky. Navštívili jsme i židovské hřbitovy, ovšem ty jsme stejně jako všechny cizojazyčné nápisy museli z této práce vyřadit, neboť je pro ně vhodnější samostatné zpracování (jejich specifika nezapadají do koncepce této práce, zároveň i jejich poměrně velké množství není možné obsáhnout v tomto textu).

V rámci námi vedeného výzkumu jsme se zaměřili nejen na nápisy, ale i na náhrobky, které se nápisové formě příliš nevěnují. Povětšinou jsou to mramorové náhrobky s nápisem „Vzpomínáme“, „Nezapomeneme“, také zde nacházíme jméno rodiny, která je na daném místě pohřbena (např. „Rodina Richterova“). K této podobě ztvárnění úcty k zesnulým docházíme během 19. a začátku 20. století (objevují se první znaky úpadku sepulkrální kultury).

V rámci zpětné kontroly fotodokumentace jsme došli k závěru, že se tento druh náhrobků dostal silně do povědomí společnosti a tvoří větší část sepulkrálních památek. Těchto nápisů nacházíme v celé oblasti našeho bádání na 20 %, což je nemalé číslo vypovídající o proměně společnosti a odklonu od vnímání smrti.⁹⁹

Ovšem nápisy z dřívějších dob obsahují velkou vypovídající složku o kulturním smýšlení, úctě k zemřelým a memento mori. Specifické jsou náhrobky z dob válek, které sebou nesou poselství pro další generace (ale také upomínku na doby minulé a jejich historii).

V epitafech nacházíme i přesnou časovou linii proměny hierarchie profesí, které postupně stoupají a dostávají větší prestiž. Majitelé hrobových míst si tak mohou dovolit zaplatit nákladné hrobky či hroby tak, aby byla zdůrazněna činnost, které se věnovali za svého života a v čem byli úspěšní.

Specifickým druhem jsou náhrobky věnované zemřelému od nepříbuzného. Stávalo se tak, že jej mnohdy zaplatili kamarádi, kolegové, kteří s dotyčným pracovali, nebo dokonce město, které jej dalo jako dar za služby, jež byly městu prokázány zesnulým.

---

⁹⁹ Pokud bychom se zabývali současnými náhrobními kameny, bylo by toto číslo mnohem vyšší (až kolem 50 %). Za předpokladu, že se zaměříme pouze na náhrobky obsahující jen jeden údaj, a to v podobě „Nezapomeneme“, „Vzpomínáme“ či „Rodina ...“.

7.2. Nápisy synu, dceři, bratru, sestře, dítěti

Náhrobky a hroby věnované od rodičů dětem jsou velmi emotivní. Ve většině případů je to důsledkem toho, že k úmrtí dítěte došlo v jeho útlém věku. U dětských hrobů se běžně využívaly jednoduché stély (buď osazení deskou s nápisem, nebo rytinou přímo do kamene).

Jedním z takových je náhrobek Zdeny Motyčkové, který je typickým příkladem jednoduchosti. Obdélníková stéla, která je osazena ve svém středu vpadlou lesklou černou deskou s nápisem:

„Zde tiše dřímá

naše dceruška

Zdeninka

Motyčková

*26.12.1929 † 5.7.1930

Uvadlo poupátko –

spálil jej mráz.¹⁰⁰

Obdobným, leč lehce s jiným provedením je tu náhrobek Zdeny Dolanové. Zde došlo k využití zdobené stély, která svým vzhledem připomíná kámen s lesklou černou deskou ve středu s nápisem:

„HOSPODIN JE MŮJ PASTÝŘ,

NEBUDU MÍTI NEDOSTATKU.

ŽALM DAV.23.

---

¹⁰⁰ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Náhrobek se nachází v Chrudimi.

ZDENIČKA

DOLANOVÁ,

* 8.4.1934, †6.5.1934

SPINKEJ SLADCE

DĚTÁTKO NAŠE!¹⁰¹

Stejně tak je koncipován náhrobek Jany Pitrové, který je také stélou, ale ta je v tomto případě celá zakrytá lesklou černou deskou nesoucí nápis:

„Andílku nevinný, něžný

kvítečku jara, sněžný

dušinko útlá v tělíčku znaveném

jak smutno srdcí, bolestí zlomeném.

ZDE SPINKÁ SVŮJ SEN

JANINKA

PITROVA¹⁰²

Všechny tři předchozí náhrobky jsou věnované dětem, které zesnuly krátce po svém narození. Můžeme si zde povšimnout, že děti (dívký) jsou srovnávány s květinami, které jsou křehké a citlivé. V prvním případě je (květiny) spálil mráz. Další společný ráz je symbolickým vyjádřením zoufalství nad jejich smrtí.

---

¹⁰¹ Přesný prepis nápisu. Náhrobek se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹⁰² Přesný prepis nápisu. Náhrobek se nachází na hřbitově v Chrudimi.

Další náhrobní nápisy jsou taktéž věnované dětem, které zemřely, ovšem k jejich úmrtí došlo v pozdějším věku. Povětšinou se setkáváme se studenty středních a vysokých škol, kdy dochází k zdůraznění jejich studia na samotném náhrobním kameni.

Takovýto nápis nacházíme na hrobu Ferdinanda Zezuláka. Vzhled epitafu v tomto případě ovlivňuje podlouhlá stéla, umístěná na podstavci, zakončená špicí s volutami ve spodní části po stranách. V horní třetině se nachází plasticky vytvořený kříž, pod ním fotografie a nápis:

„Zde odpočívá v Pánu

FERDINAND

ZEZULÁK,

posluchač střední hosp. školy

v Chrudimi.

Zemřel $\frac{10.}{12.}$ 1906 v stáří 17 roků.

Spi milý synáčku, spi sladce,

až Tě Anděl ze sna probudí!

Přijď otci i matce vstříc ,

až nás Pán Bůh k Tobě provodí!¹⁰³

Můžeme si zde povšimnout, že je tu vyjádřen nejen žal, ale také vidina opětovného setkání po smrti. Ovšem zadavatelé neopomenuli zmínit i studium, kterému se zesnulý věnoval, čímž nám dokládají, že vzdělání bylo ve společnosti považováno za prestižní. Nachází se zde i věk, který supluje datum narození, které zde chybí.

---

¹⁰³ Přesný přepis textu. Náhrobek se nachází na hřbitově v Chrudimi.

Dalším obdobně zaměřeným náhrobkem je hrob Oldřicha Prskavce, který byl taktéž studentem (v tomto případě vysoké školy). Ani to zde není opomenuto. Stejně tak se zde setkáváme nejen s datem narození, ale i s datem smrti. Zajímavostí je, že zde je vyryté jméno zdůrazněno černou barvou, kterou je rytina vymalována (bohužel výsledný dojem je tím velmi znehodnocen, neboť provedení je nešťastné. Písmo – rytina vypadá velmi rozklepaně a nejistě).

„Zde v pánu odpočívá

OLDŘICH PRSKAVEC

Posluchač vys. školy tech. v Praze

* XII_{II}. 1909. † X_{IV}. 1930.

Ó synu přemilý,

již nám Tě rakev zakryla,

již nespátříme nikdy více

Tvé černé oči vlídné líce

spi sladce synu dobrý,

svět je zlý on zradí,

než kdo pomyslí.¹⁰⁴

Je nezbytné na tomto místě zmínit, že už v počátcích 19. století dochází k úpadku vnímání Boha a opětovného setkání na onom světě. Zde naopak nacházíme skeptický pohled. Rodina se přes náhrobní kámen a jeho nápis natrvalo loučí se synem. Pomalu zde nastupuje nový pohled na smrt, který ji vidí jako trvalou a neměnnou, bez možnosti se ještě někdy shledat se zesnulým.

Součástí tohoto nápisu je i sepulkrální výzdoba (plastika), která je zde zastoupena truchlícím andělem, který má na svých kolenou složené a sepnuté ruce v tiché modlitbě. Také se tu nachází odložená harfa, u té je umístěna rostoucí rostlina jako symbol života.

---

¹⁰⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobku. Náhrobní nápis pochází ze Dvora Králové nad Labem.

Tento výjev má za úkol vyvolat potřebu modlitby v osobě, která se u náhrobku zastaví, aby pronesla prosbu za pohřbeného na daném místě. Tato tradice přetrvává po několik generací.

V následujících dvou nápisech se objevuje nová podoba epitafu, která je zaměřena od zesnulých (dětí) k rodinám, pozůstalým. V prvním případě se jedná o poslední rozloučení, potvrzující ztrátu víry v opětovné shledání. Smrt se stává definitivní.

„V MLADISTVÉM VĚKU
OPUSTILI JSME TENTO SVĚT
DRAHÝ OTČE – MILÁ MÁTI
S BOHEM NAPOSLED !“¹⁰⁵

Další nápis přináší vzkaz, který pozůstalým nese útěchu a vidinu ve shledání.

„ELA
GRAGAROVA
✠ 5.VI.1994 V STÁŘÍ 22 ROKŮ
AŽ JÁ BUDU V HROBĚ SPÁT.
PŘIJĎ MAMINKO SE PODIVAT.
JEN PODIVAT A NEPLAČ JIŽ,
NES STATEČNĚ SVŮJ KŘÍŽ,
NEB UPLYNE JEN KRÁTKÝ ČAS,
A SEJDEME SE VŠICHNI ZAS.“¹⁰⁶

---

¹⁰⁵ Přesný přepis nápisu z náhrobku. Náhrobní nápis pochází z Náchoda.

¹⁰⁶ Přesný přepis nápisu z náhrobku. Náhrobní kámen se nachází v Ústí nad Orlicí.

To nás přivádí k boji mezi dvěma myšlenkami objevujícími se na počátku 19. století – boj mezi pohledy na smrt a „posmrtný život“. Tyto tendence jsou velmi výrazné a první „zmínka“ pro proměnu kultury, která má následky až do současné doby.¹⁰⁷

Obdobným náhrobkem je i náhrobek Karla Hornycha, který pracoval jako úředník, ale zemřel také velmi brzy. Opět se tu objevuje forma nápisu, která směřuje od zesnulého (dítě) k rodině. Snaží se jim podat útěchu v jejich nelehké situaci.

„Karel Hornych

Úředník

fir. Gehe závody Ústí n. L.

* 10. 9. 1904, † 9. 7. 1930.

V mládí mém z nenadání,

Bůh mne povolal k tomuto spaní!

Nelžete sestry, švagře, otče máti,

nemohlo se jinak státi,

však za krátký čas shledáme se zas.¹⁰⁸

Zajímavým prvkem v této kategorii nápisů je skutečnost, že se nám nepodařilo nalézt jediný hrob věnovaný bratru či sestře. Toto poznání samozřejmě neznamená, že se žádný takový náhrobek nikde nenachází, ale v námi probádaném území není.

---

¹⁰⁷ V současné době se sepulkrální tvorba omezuje pouze na jednoduché volně stojící, povětšinou mramorové stély se jménem rodiny, která je zde pochována. Ve výjimečných případech dochází k uvedení jmen a dat narození a smrti.

¹⁰⁸ Přesný prepis nápisu z náhrobku. Náhrobní kámen se nachází v Náchodě.

7.3. Nápisy matce, otci, rodičům, manželům, prarodičům

Náhrobní kameny, kříže či pouze nápisy věnované od dětí svým rodičům, nesou několik ukazatelů. Umožňují nám nahlédnout do funkčních procesů rodiny. Nápisy vyjadřují emoční stránku dětí, které ztratily matku, otce, nebo dokonce oba rodiče. Zde si můžeme povšimnout, jak v průběhu let dochází k proměně úcty mezi členy rodiny. Čím více dosahujeme současné doby, tím více spatřujeme úpadek vztahů. Mizí osobní vyjádření žalu a dochází prakticky ke ztrátě citovosti. Nápisy se stávají pouhým dokladem o smrti.

Tato proměna je pro nás velmi důležitá, neboť sociální vztahy v historii nelze opomíjet. V nápisech, kterými se zabýváme, se jedná především o situace, kdy vztahy mezi členy rodiny byly pevné, nebo se o tento dojem alespoň snažili.

Dalším důležitým faktorem, který nám epitafy poskytují, je mnohdy i způsob či okolnosti smrti. Nebývají vypsány přímo, ale jsou skryté do náznaku nebo za nějaký symbol (s touto podobou se setkáváme nejvíce u dětských náhrobků).

Zadavatelé u tohoto typu nápisu velmi často zdůrazňují i profesi rodičů – zde je zajímavostí, že manželky/matky na hrobě nemají uvedeno, čemu se věnovaly, ale jen zdůrazněnou životní roli: „manželka“.

Jedním z takových náhrobků věnovaných od dětí rodičům (**Obr. 1**), v tomto případě matce, je bezejmenný hrob – nikde není uvedeno jméno ani datum narození či smrti, které by nás dovedlo k informaci o tom, kdo je zde pohřben. Ovšem na druhou stranu je zde umístěna fotografie v oválném rámu a pod ní nápis:

„Ty světem tím Jsi prošla jako dítě,

čím´s byla svým ,to ví jen ten kdo ...¹⁰⁹

Tvůj život čistý byl a nevinen,

a tady spi ten dlouhý, věčný sen

tak spi – mamičko naše – „¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Tato část je zcela nečitelná.

¹¹⁰ Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Náhrobek se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

Tento náhrobní kámen je situován do podoby zmenšené skály, na jejímž vrcholu je umístěn kříž. Nápis v průběhu let poměrně dost utrpěl, některé jeho části jsou špatně čitelné nebo naprosto nečitelné. Technika rytí využitá v tomto případě byla nevhodně provedena – tenké a mělké rytí, které snadno podléhá zkáze.

Sám nápis vyjadřuje, jak děti pohlížely na svou matku. Ukazují ji jako „čistou“ a nevinnou ženu, která jim byla příkladem. Nacházíme zde i citový prvek „mamičko“, kterým láskyplně označují svou matku.

Další takový náhrobek patří Marii Schejbalové. Zde už na samotné římse nacházíme označení, komu bude náhrobní kámen věnován „DRAHÉ MAMINCE“¹¹¹. Celý tento komplex je řešen spíše jako architektonická stavba, v jejímž středu je umístěna mramorová deska se jménem, daty narození a smrti. K tomu je zde uvedeno zaměstnání.

V případě Marie Schejbalové je zde uvedeno „CHOŤ MĚST. KAPELNÍKA“¹¹². Přestože zadavatelům přišlo jako nejvhodnější uvést za zaměstnání toto, neopomenuli věnovat jí celý nápis, který ji svým způsobem oslavuje jako nepostradatelnou ženu, která byla milována.

„TESKNO NÁM MATIČKO
ACH NEVYSLOVENĚ TĚŽKO

KDYŽ ZTRATILI JSME TEBE
ŽE ZTRATILI JSME VŠECHNO

NEZAPOMENEME!“¹¹³

Mezi náhrobky věnované oběma rodičům řadíme i hrob manželů Bekových. V tomto případě se jedná o jednoduchý podstavec s obdélníkovou deskou, na níž je umístěn půlkruhový tympanon. Na desce jsou rozprostřeny dvě fotografie (na každé straně jedna). Mezi nimi byl kdysi umístěn předmět, v současné době je tam jen vybledlý obrys.

Půlkruhový tympanon je vyplněn lesklou černou deskou nesoucí nápis:

¹¹¹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene.

¹¹² Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene.

¹¹³ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Náhrobek se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

„ZDE
V PÁNU OPOČÍVÁ
FRANTIŠEK BEK
✠ V STÁŘÍ 71 R.
A JEHO MANŽELKA ANNA,
✠ 5./11. 1926 V STÁŘÍ 70 R.

ZESTÁRLY V STAROSTECH
ŽIVOTA PO BOJI;
ODPOČÍŇTE DRAHÉ RODIČE,
SLADCE SPĚTE V POKOJI.“¹¹⁴

Zde si můžeme povšimnout skutečnosti, že u manželky je uvedeno více údajů – a to jak datum smrti, tak i dosažený věk. Samotný nápis nás dovádí k událostem, které se odehrály za jejich života. Konkrétně se jedná o události První světové války¹¹⁵. Nyní jim pozůstali na konci epitafu dopřávají klidného odpočinku.

Dalším z epitafů věnovaných rodičům se nachází na hrobě rodiny Hájkovy. Zde stejně jako v přechozím nápisu je jim přán klidný odpočinek po těžkém životě. Bohužel v tomto případě nejsme schopni určit, jestli je tam vliv válečných událostí, či ne.

„ZDE V PÁNU ODPOČÍVÁ
RODINA HÁJKOVA
ZE SVIDNICE.

Rodičové naši spěte klidný tichý věčný sen.

---

¹¹⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Náhrobek se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹¹⁵ 1914 – 1918.

Po vši práci a starosti až nás Pán
k sobě povolá, sejdeme se s Vámi
zase tam na věčnosti.

RODINA

BENEDOVA   BARTOŠOVA¹¹⁶

Další společný rys je víra v opětovné shledání na věčnosti. Provedení náhrobku zcela upoutává pozornost směrem k desce nesoucí tento výrazný (bílé písmo na tmavém pozadí) epitař. Materiál použitý na jeho výrobu je pískovec, který utváří mohylu formou vrstvení.

Obdobným náhrobkem je náhrobek rodiny Drajerové. Zde také došlo k použití jednoduchého pískovcového náhrobku a desky v jeho středu:

„Zde tiše dřímá

věčný sen

Josef Ceral

okres. cestář

† 19./5. 1902 ve věku 36 r.

Frant. Ceralová

† 29./3. 1933 ve věku 71 r.

Jen jednou si nás zarmoutila

a to když si nás na vždy opustila.

Spi sladce drahý otče a manželí.¹¹⁷

---

¹¹⁶ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹¹⁷ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

V provedení tohoto náhrobku je patrné, že mezi údaji o panu Josefu Ceralovi a nápisem, „*Spi sladce drahý otče a manželé.*“¹¹⁸, bylo původně prázdné místo. Následně po smrti paní Ceralové došlo k jeho vyplnění údaji o ní, společně s citátem. To vysvětluje poněkud zmatené uspořádání nápisů. Dále se zde objevuje zkrácení jména zemřelých, je tomu tak proto, že prostor určený na nápis nebyl dostatečně velký. Aby se tam rytci vše vešlo, použil pro jméno zkratku.

Dalším zajímavý náhrobek náleží rodině Stráníkových (Stráníkových)¹¹⁹, kteří si nechali zhotovit náročný mramorový náhrobek. Základem je podstavec, na němž je vztyčena hlavní část se sepulkrálním nápisem, který je krytý římsou, na níž se nachází rytina kříže, v jehož středu je umístěna bílá busta Ježíše Krista.

„RODINNÁ HROBKA

Zde v Pánu odpočívá

KATEŘINA

STRÁNIKOVA

z Říkovic č: 11.

Zemř. 5. září 1930 ve věku 54 roků.

KAREL

STRÁNÍK

zemř. 7. června 1947 ve věku 82 roků

Jen vzpomínku na Tebe,

ženu věrnou a matičku dobrou,

zůstala útěchou těm,

---

¹¹⁸ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹¹⁹ Zde nevím, jestli je správně uváděno jméno s dlouhým nebo krátkým „i“. Na náhrobku nacházíme oboje.

kteří tě milovali.“¹²⁰

Nápis sám o sobě je směřován od manžela ke své ženě (obvykle se setkáváme spíše s opačným typem). Také je zde zdůrazněna její role matky. U obou jmen je uvedeno celé datum úmrtí a věk. Neobvyklým prvkem, který se zde nachází, je výskyt adresy – kde Stránikova rodina žila. S tím se na tomto místě setkáváme poprvé, a v podstatě v jediném případě.

Další neméně zajímavou věcí je provedení rytiny data úmrtí Karla Stránika. Je tu patrné, že prostor pro tento text byl silně ovlivněn vymezeným místem na náhrobku. Vzhledem k tomu došlo ke smrštění textu těsně vedle sebe bez jakýchkoliv mezer. Až ke konci, kdy rytec viděl už dostatek prostoru, dochází k dodržování mezer mezi jednotlivými slovy.

Náhrobek Josefa Dienera, který je velmi zdařilým uměleckým dílem v sepulkrální tvorbě. Jeho základ tvoří umně naskládané „kameny“ v podobě pískovcové skály. Z její štěrbin vyrůstá silný kmen stromu, který dosahuje téměř celé výšky náhrobku. Strom je ve své horní části zlomen a má pouze jednu jedinou větev, ze které vyrůstá jen několik málo listů – ovšem jejich vzhled odpovídá stavu usychání.

Strom sám o sobě symbolizuje život, zrození, růst. V tomto případě se jedná o smrt – jeho seschlý a poničený stav symbolizuje ztrátu a slabost.

Na vrcholu skály se nachází kříž jako náboženský symbol, který vystupuje z jeho plochy.

Samotný nápis (**Obr. 2**) se nachází po levé straně stromu.

„JOSEF

DIENER

C.K. LESNÍ INSP. KOMISAŘ I. TŘ

* 7./8. 1874 † 13./7. 1907

---

¹²⁰ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Litomyšli.

Jen ještě jednou přitisknout tě k srdci
a zulíbat ty věrné oči zvolna,
jen ještě du, jak ztráta tvá mi bolní,
a vyplakat si duši na tvém srdci !¹²¹

Technika použitá na tento typ textu byla rytcem nevhodně zvolena. Písmo po letech téměř vymizelo. Rytina je ovlivněna typem zvoleného písma – v tomto případě je úzké a zdobné.

Jak jsme si mohli povšimnout, nachází se zde celé datum narození i smrti (ne příliš častá kombinace). Zadavatel neopomněl uvést pracovní činnost zesnulého, která byla význačná. Nápis sám o sobě je směřován pravděpodobně buď od manželky, nebo dítěte. Epitaf vyjadřuje zoufalství nad ztrátou. Důležitým prvkem je zde opomenutí i jakéhokoliv rozloučení nebo víry v opětovné shledání.

V Náchodě nacházíme hrob věnovaný otci (zadavateli byly pravděpodobně děti). Nápis nechaly zhotovit na černou lesklou desku. Už z nápisu je patrné, že se jednalo o vyznačenou osobu – na náhrobku je uvedena profese „továrník“.

„Zde v Pánu odpočívá

Antonín Kočnar

továrník

* 1./X. 1846, † 12./III. 1907

Již tmavý hrob nám tatíčka

v svých tmavých stěnách vězní,

již laskavý ten hlas

nás nevolá, nám nezní.

---

¹²¹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Litomyšli.

Pokoj popelu jeho !¹²²

Z epitafu je patrná láska vůči otci. Také je zde vidět, že už zcela mizí prvek loučení (trvalého) či víry ve shledání. Obdobně tomu tak je i u následujícího epitafu:

„Starostlivému otci

Vděčné děti.“¹²³

Dalším z hrobů, který se řadí do kategorie od dětí, náleží i náhrobek zbudovaný na podnět Čenka Zimpricha. Jedná se o jednoduchý mramorový náhrobní kámen s kresbou květin s kalichem a stuhou „Vzpomínáme“.

„Umlklo větru šumění,
jen vánek sotva dýše,
Vy dřímáte zde tichý sen,
tak tichounce, tak tiše ...

Váš milující syn

Čeněk Zimprich“¹²⁴

Objevuje se zde alegorické vyjádření smrti rodičů. Úmrtí je popsáno jako šumění větru, které je velmi tiché. Navozuje klidnou atmosféru, mír.

Výjimkou mezi sepulkrálními nápisy je náhrobek manželů Stehnových. Základem je pískovcový „rám“, který utváří reliéfní zdobený podstavec a dvě podélné stély. Mezi těmito

---

¹²² Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Náchodě.

¹²³ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Náchodě.

¹²⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Ústí nad Orlicí.

dvěma pískovci je vklíněná mramorová deska, která je mladšího vytvoření než okolní pískovec, pochází ze starších dob.

„ZDE V PÁNU ODPOČÍVAJÍ

FELIX STEHNO

† 25. 12. 1914. v STÁŘÍ 76 R.

MARIE STEHNOVÁ

† 2. 3. 1927. v STÁŘÍ 74 R.

SPĚTE SLADCE

MILÝ DĚDEČKU A BABIČKO.¹²⁵

S náhrobkem i nápisem věnovaným dědečkovi a babičce jsme se setkali pouze jednou, a to na hřbitově v Ústí nad Orlicí. Přestože nápis není nijak výrazně obsažný, a v podstatě nepodává žádné informace o kulturním uspořádání, nelze jej opomenout (alespoň pro své zaměření).

Další zajímavé nápisy jsou z rodinného náhrobku Karla Balouna, Máni Doležalové a Josefa Manzura. Zde nacházíme nejen čím dál tradičnější zmínění data úmrtí bez data narození (v jednom případě je uveden alespoň věk, abychom měli představu o datu narození).

V nápisu Doležalové spatřujeme návrat zpět k matce, která ji na tento svět přivedla. Na spodní části náhrobku nacházíme epitaf vztahující se k jedné z žen, které jsou na daném místě pohřbeny (ke které přesně není patrné). Ovšem je směřován od dětí k matce, které si uvědomují těžkou životní roli své matky (a také události, které její život ovlivnily¹²⁶), a proto ji přejí odpočinutí alespoň ve smrti.

---

¹²⁵ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Ústí nad Orlicí.

¹²⁶ 1939 – 1945

„KARLA

BALOUNOVÁ

† v stáří 66 r. 1930.

MÁŇA

DOLEŽALOVÁ

† 27. III. 1943.

ŽIVOT JSI MI DALA,
MRTVA SE TI VRACÍM.
ANTONÍN DOLEŽAL
STÁTNÍ PROFESOR V.V.

20.4. 1891   22.2.1957

JOSEF

MUNZAR

* 1889 †1964

Zestárla v starostech.

Života po boji ;

odpočiň,matičko,

sladce spi·v pokoji.¹²⁷

Náhrobek sám o sobě je vytvořen z mramoru s klasickým obdélníkovým tvarem. Vpředu na podstavci jsou umístěny dva jednoduché sloupy s čtverhrannými hlavicemi. Deska s nápisy je umístěna za nimi v hloubce tak, aby byla krytá před okolními vlivy. Symetrický tvar narušuje po pravé straně umístěná socha plačky, která se lehce opírá o jeden ze sloupů. Je situovaná tak,

---

¹²⁷ Přesný přepis textu z náhrobního kamene. Nachází se na hřbitově ve Dvoře Králové nad Labem. (IMG_1193)

aby stála v tiché modlitbě – se kloněnou hlavou, sepnutými dlaněmi v tiché modlitbě. Dalším jejím účelem je vyvolat potřebu zastavením a zavzpomínáním nad zemřelým.

7.4. Nápisy oslavující zaměstnání

Počátky vývoje sepulkrálních památek jsou spojené s jednoduchými dřevěnými kříži, které byly osazeny jednoduchou tabulkou. Ta mnohdy nesla pouze jméno zesnulého. Postupem času došlo k přidání data úmrtí a následně i narození. Přestože se zdá, že vývoj byl rychlý a potřeba těchto údajů stoupala, není tomu tak. Tento pokrok byl velmi postupný a pomalý.

Největší vliv na proměnu náhrobních nápisů mělo zřízení úřadů a čím dál větší evidence. Druhým největším vlivem byla proměna vnímání smrti ve společnosti – odklon od strachu ze smrti k vnímání smrti jako „dobré smrti“. Tento přerod vedl k rozšíření údajů na samotných náhrobcích.

Zpočátku kromě jmen bylo uváděno datum úmrtí, poté se přidal věk v den smrti, datum narození. Na nějakou dobu se tento model ustálil, ale pak přišla proměna kultury a na náhrobcích se začaly objevovat první citáty z bible, které následně přešly do epitafů věnovaných zesnulým nebo jejich činům.

„Posledním z příchozím“ byly nápisy zaměřené na zaměstnání. Z počátku si tyto údaje mohli dovolit pouze vyšší vrstvy (bohatí měšťané, šlechta apod.). Se stoupající prestiží zaměstnání a uznávání i dříve opomíjených zaměstnání, jako např. rolník, dochází k rozšíření těchto informací na téměř 50 %¹²⁸ náhrobků.

Tento nový údaj nám dává možnost nahlédnout do proměny vnímání zaměstnání a zjištění, že již není prestižní zaměstnání učitele nebo úředníka, ale naopak se do popředí dostává i rolník či řezník.

S touto tematikou souvisí i provedení náhrobních kamenů, v nejednom případě jsme zaznamenali lepší, honosnější a především dražší provedení u dříve opomíjených profesí.

Náhrobek Marie Netukové je částečně vrostlý do kmene stromu. Rytina použitá na vytvoření nápisu je velmi špatně čitelná, jediné, co napomáhá jejímu čtení, je šířka samotného rytí:

---

¹²⁸ Vycházíme ze vzorků náhrobních nápisů, které jsme během terénního výzkumu získali.

„Marie
Netuková,
choť řídícího učitele
a industr. učitelka
v Tutlekách

17./8. 1858 † 14./9. 1914¹²⁹

Zadavatel zde zdůraznil, že se jedná o choť řídícího učitele¹³⁰ a industriální učitelka (učitelka ženských prací) – tak jak tomu je v tomto případě, tak i běžnou praxí bylo, že „ženské práce“ učila žena řídícího učitele.

V rámci „profesních náhrobků“ jsme se setkali s hrobem Františků Macháčků. Zde je na první pohled patrná rozdílnost mezi deskou kryjící hrob a náhrobním kamenem – je nejen materiální rozdíl, ale i rozdíl v rámci stáří.¹³¹ Samotná deska je z černého leštěného mramoru osazeného na vrcholu robustním křížem ze stejného materiálu.

„FRANTIŠEK

MACHÁČEK

o. k. vrchní komissař

finanční strážce v. v.

10.-9. 1910, jsa stár 61 roků.

FRANTIŠEK

MACHÁČEK

---

¹²⁹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹³⁰ Řídící učitel je obdobná funkce jako ředitel, ale nebyl mu přiznán titul ředitel obecných škol.

¹³¹ Stávalo se tak (vzhledem k tomu, že původní náhrobní kámen byl odstraněn) ve chvílích, kdy došlo k odprodeji hrobového místa.

berní tajemník

✠ 9.11. 1932.¹³²

Zde se nám rytinou provedeném písmu nachází informace o řemeslu/práci „vrchního komisaře finanční stráže“ a berního tajemníka¹³³. Tato činnost byla velmi významná a prestižní záležitost, které si lidé ve společnosti velmi vážili.

Dalším náhrobkem, obsahující údaj o profesi, je hrob Františka Nuce. Na tomto místě je uvedeno jeho zaměstnání, které obsahovalo činnost jak řeznickou, tak i hostinskou. Což nám dokládá vzestup i tohoto řemesla řeznického. U zetě je uvedeno, že byl stavitel, což bylo po dlouhou dobu význačné zaměstnání.

„FRANTIŠEK NUC

S CHOTÍ MARIÍ

ŘEZNÍK A HOSTINSKÝ

V KOSTELCI N. ORLICÍ

PAMÁTCE DRAHÝCH RODIČŮ

VÁCLAV ŠVARC

STAVITEL – ZETĚ¹³⁴

Tento mramorový hrob je koncipován obdobně jako hrob Františků Mácháčků – je utvářen podstavcem, deskou nesoucí nápis a robustním křížem, který je větší než celá

---

¹³² Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹³³ Daňový tajemník.

¹³⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

spodní část náhrobku. Zajímavostí je, že jako jeden z mála náhrobků je tento opatřen signaturou¹³⁵.¹³⁶ Kamenosochaři byli Pupp & Škarka – Žižkov.

Mezi velmi obsažné nápisy se řadí i epitaf věnovaný Antonínu Kaškovi (**Obr. 3**). Na tento hrob měl vliv rušení a zakládání hřbitovů. Samotný hrob zanikl, ale došlo alespoň k zachování náhrobní desky, která je umístěna na kostelní zdi.

„ZDE V PÁNU ODPOČÍVÁ
MSGRE ANTONÍN KAŠKA
DOMÁCÍ PRELÁT JEHO SVATOSTI PIA XI. PAPEŽSKÝ TAJNÝ KOMOŘÍ,
ČESTNÝ KANOVNÍK KRÁLOVEHRADECKÉ KAPITULY BISK. KONS. RADA,
BISK. NOTÁŘ, BISK. VIKÁŘ, NEZAPOMENUTELNÝ DĚKAN,
VELIKÝ DOBRODINEC CHUDÝCH, SPISOVATEL, RODÁK KOSTELECKÝ,
NAROZEN DNE 3. KVĚTNA 1862, ZEMŘEL DNE 2. BŘEZNA 1934.
BYL TO DOBRÝ OTEC VÁŠ, RCÉTE ZA NĚJ „OTČE NÁŠ“!¹³⁷

Z nápisu je patrné, že se jednalo o význačného církevního představitele, který byl v přímém kontaktu s papežem Piem XI. Také se zde odráží jeho spisovatelská činnost a i práce věnovaná chudým lidem.

Náhrobní nápis vybízí k modlitbě za zesnulého, který za své „ovečky“ orodoval po celý svůj život. Také je zde patrné, že celý náhrobek je financován a zadán katolickou církví.¹³⁸

Velmi zvláštním náhrobkem je náhrobek Milady Krejčíkové. Zde sice hlavní roli hraje jméno, ale nápis nacházející se pod ním neodpovídá – je spíše směřován k muži:

---

¹³⁵ Podepsáním.

¹³⁶ Sepulkrální památky bývají výrobci běžně opatřeny signaturou. Během našeho terénního výzkumu jsme zjistili, že ve chvíli, kdy se zabýváme nápisy – tj. náhrobky s epitafy, podepsání kamenosochařem, zcela chybí.

¹³⁷ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹³⁸ Náhrobky náboženských představených povětšinou hradila sama církev, která se o ně i následně starala.

„MILADA KREJČIKOVÁ

1879 – 1945

ŘEDITEL SPORITELNY V V
A V LETECH 1919-1945 STAROSTA

MĚSTA KOSTELCE N. ORLICÍ

*13. 2. 1880 – † 18. 11. 1948¹³⁹

Celý text je věnován muži, který vykovával činnost starosty v Kostelci nad Orlicí. Podle našeho bádání v letech 1919 – 1945 působil jako starosta Josef Krejčík, který byl pravděpodobně manželem nebo bratrem či jiným příbuzným Milady Krejčikové.

Zvláštností je, že jeho jméno zde není uvedeno, jen je mu věnován epitaf obsahující informace o jeho životě. Kromě těchto informací zadavatelé neopomněli uvést celé datum narození a smrti.

Další neméně významný náhrobek patří rodu Moučků, kteří si nechali zbudovat rozměrný pískovcový náhrobek. Tvoří jej dvě postranné podlouhlé desky mezi nimiž se nachází šestiúhelníkový útvar, v němž je z horní strany vyhloubena jamka. Nad deskami se nachází tympanon, v jehož špicí se nalézá kalich. Římsa držící tympanon obsahuje vyrytý nápis „ROD MOUČKŮV.“, na němž je patrné poničení, jež utrpěl během let.

140
„...“

V PÁNU ODPOČÍVÁ

ING.

JOSEF MOUČKA,

---

¹³⁹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹⁴⁰ Na tomto místě se původně nacházel nápis. Během let, vzhledem k špatně zvolené technice rytí, došlo k jeho vymizení a naprosté nečitelnosti.

VRCHNÍ INSPEKTOR C. K. ST. DRAH V.V.

I. KURÁTOR ZDEJŠÍHO SBORU

RADA KRÁL. VĚN. MĚSTA CHRUDIMI.

NAR. 15. III. 1847. ZEMŘ. 8. IX. 1916.

A JEHO CHOŤ

MARIE

NAR. 28. 11. 1865.

ZEMŘ. 18. 10. 1939.¹⁴¹

Josef Moučka, který je zde pohřben a jemuž je věnován hlavní nápis na náhrobku, byl představitelem regionálního veřejného života. Během svého života vykonával práci jako inspektor drah a z jeho podnětu došlo k rozšíření železniční stanice ve Dvoře Králové a v Kuksu a k přestavění staniční budovy v Jaroměři.

Stejně, jak je tomu v epitafu, tak i v reálném životě vykonával činnost jako chrudimský obecní zastupitel a člen městské rady. Toto vše nám dokládá i náhrobní nápis a dodává zmínku o jeho ženě Marii, která je pohřbena na stejném místě.

Mezi jednodušší náhrobky tvořené jednoduchou mramorovou stélou patří hrob rodiny Krejčíků. Tento náhrobek pozdvihuje roli rolníka ve společnosti – a to i přesto, že rolníka mohl vykonávat kdokoliv. To nám jen dokazuje vzestup této profese v sociální roli společnosti.

„RODINA

KREJČÍKOVA

Z CHRUDIMĚ,

ZDE ODPOČÍVÁ V PÁNU ZESNULÝ

---

¹⁴¹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

JAN KREJČÍK,

BÝVALÝ ROLNÍK

narozen 3.-I. 1854 zemřel 31.-V. 1929.¹⁴²

Náhrobek Josefy Alexové (**Obr. 4**) v podstatě není věnován její osobě, ale je tu pouze zástupně. U jejího jména je akorát zmíněno, že měla za muže učitele, což bývalo velmi významné a důležité povolání. A tak i přesto, že níže není zmíněno jeho jméno, je mu zde věnován citát od J.A. Komenského.

„JOSEFA

ALEXOVÁ,

CHOŤ ODB. UČITELE,

ZEMŘ. 24. ÚNORA 1913

A JEJÍ MILOVANÝ MANŽEL

Ó, BLAŽENÝ, KDO V CENTRU VĚČNÉM USADÍ SE!

NA VĚČNOST V SRDCI BOŽÍM SVĚMU SRDCI

NALEZNE POKOJ. J.A. KOMENSKÝ.¹⁴³

Tento náhrobek je tvořen podstavcem, obdélníkovou deskou a na ní je posazena samostatná pískovcová deska, na níž se nachází vyrytý nápis. Vrchol je osazen velkým křížem, který tvoří dominantu celého uskupení. Po levé straně je plastika plačky, která hledí se skloněnou hlavou na hrob. Její nohy jsou odkryté a bosé.

Náhrobní deska, pozůstatek toho, co se zachovalo z celého náhrobku po stěhování hřbitovů, nesoucí životní zásluhy Karla Kudláčka, se nachází vpasována do kostelní zdi. Pravděpodobným zadavatelem byla manželka Karla Kudláčka.

---

¹⁴² Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹⁴³ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Náhrobek se nachází na městském hřbitově v Chrudimi.

„Karel Kudláček
– průmyslový dělník –
majitel medaile s diplomem
obch. a živn. Komory v Praze
a čestného uznání ministerstva
průmyslu, obchodu a živnosti
* 31./7. 1854, + 14./12. 1927.
Dřímej klidně drahý!“¹⁴⁴

Karel Kudláček byl významným průmyslovým dělníkem, který získal několikero ocenění od ministerstva průmyslu, což nám i dokládá informace z nápisu.

Mezi jeden z nejvýraznějších náhrobků nacházejících se v Chrudimi se řadí i ten, co náleží rodu Peyersfeldů (**Obr. 5**). Tento monumentální náhrobek je utvářen z pískovce v podobě oltáře. Spodní část tvoří „oltářní podstavec“, který je zvrásněn. Středovou část utváří hlavní část, kdy střed je lemován dvěma vlysy, které nahrazují sloupy.

Mezi nimi se nachází reliéfní deska s nápisem, nad ní je hlava andělíčka s křídly místo těla. Kolem dokola jsou reliéfní růže s mašlemi. Samotný vrchol náhrobku utváří zakulacený tympanon s vyrytým nápisem, který je barevně dekorovaný:

„VĚČNÝ POKOJ A MÍR...
DEJŽ JIM Ó PANE!“¹⁴⁵

Nápis nacházející se ve středové části obsahuje:

---

¹⁴⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobní desky. Náhrobní deska se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹⁴⁵ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

„KAREL PEYERL RYTÍŘ Z PEYERSFELDŮ

Měšťan a statkář chrudimský.

Narozen dne 10.května r. 1813, zemřel dne 21. června r. 1885.

VDĚČNOU SVÝCH PAMĚTÍ A LÁSKOU PROVÁZEN ODPOČÍVEJ V POKOJI

VILEMÍNA Z PEYERSFELDŮ

po rodu Havelková

narozena 25. října 1829, zemřela 17. května 1918.

DOKONALA ŠLECHTICKÝ ŽIVOT SVŮJ BOHATÝ DOBRODINÍM A LÁSKOU.¹⁴⁶

„Ignaz Anton Peyerl byl v roce 1769 povýšen do šlechtického stavu s predikátem z „Peyersfeldu“. Snad jeho syn Ignaz, krajský komisař v Chrudimi, byl v roce 1781 povýšen do stavu rytířského. Na přelomu 80. a 90 let 18. století byl krajským komisařem v Práchni, v polovině 90. let v Novém Bydžově. Franz byl od počátku 90. let úředníkem krajského hejtmanství v Chrudimi, Berouně, na přelomu 18. a 19. století a v jeho prvním desetiletí krajským komisařem v Rakovníku. Byl členem zednářské lóže "U tří korunovaných hvězd". Další generaci představoval Karel, který v polovině 19. století vlastnil v Chrudimi lihovar.“¹⁴⁷

Tento náhrobní nápis je jediným rozsáhlejším, který se vztahuje k rodině povýšené do šlechtického stavu. Z tohoto epitafu je patrné, že i přestože byli šlechtici, tak si zachovali i běžný „lidský“ pohled – neopomenuli uvést, že byli měšťany a statkáři jako část chrudimského obyvatelstva.

V Ústí nad Orlicí se na místním hřbitově nachází pomník věnovaný Aloisu Andresovi. Pomník je umístěn ve středu hřbitova. Jeho základ tvoří uměle vytvořená skála, na jejímž vrcholu je vztyčen vysoký kříž s ukřižovaným Kristem. Pod ním je umístěna socha stojící ženy – plačky, která vzhlíží k nebi a má sepjaté ruce v tiché modlitbě.

---

¹⁴⁶ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹⁴⁷ Provenio – Knihovna Národního muzea. <http://opac.nm.cz:8080> [online] [cit. 2014-02-20] *Peyerl z Peyersfeldu, Karel, rytíř*. Dostupné z WWW: < <http://opac.nm.cz:8080/authorities/35557> >.

V přední části (tu, kterou okamžitě spatří příchozí) je umístěn nápis: „DOKONÁNO JEST!“¹⁴⁸ a z levé zadní strany se nachází:

„K ucTění PamáTky

ZesnuLých čLenů

Rodiny Lékařníka

Aloise Andresa.“¹⁴⁹

Jak je již podle náhrobku patrné, Alois Andreson byl významnou osobou v Ústí nad Orlicí. Živil se jako lékárník (tato profese není často na náhrobcích zmiňována). „*Po studiích farmacie převzal ústeckou lékárnou, kterou vybudoval jeho otec Jan Evangelista Andres. Ujal se též výroby lihovin a založil známou ústeckou firmu A. J. Andres. Alois pokračoval v osvětové činnosti svého otce, působil v obecní samosprávě, zasloužil se o městské školství. Vydavně podporoval všechny české podniky. Miloval divadlo a hudbu a všechny své děti vychoval jako hudební ochotníky.*“¹⁵⁰

Velmi význačný náhrobek v Dobrušce patřil rodině Laichterových. Tato rodina byla jak ve městě, tak i v celé republice velmi významná. František Laichter byl místní pekař a purkmistr obce.¹⁵¹ Jan Laichter spoluzaložil měsíčník Naše doba¹⁵², ale také spoluredigoval Ottův naučný slovník. Dalším význačným členem byl Josef Laichter, který působil jako spisovatel. Mezi jeho díla řadíme: Za pravdou, Na prahu republiky, T.G. Masaryk doma i na veřejnosti. Prokop Laichter působil na scéně pražských divadel – např. Tylově, Švandově, Akropolis apod.

Všechny tyto zásluhy jsou i důvodem pro vznik velkého pomníku této rodině. Středová část je věnována Františku Laichterovi a Marii Laichterové, kde se nachází informace o jejich

---

¹⁴⁸ Přesný přepis nápisu z pomníku. Pomník se nachází na hřbitově v Ústí nad Orlicí.

¹⁴⁹ Přesný přepis nápisu z pomníku. Pomník se nachází na hřbitově v Ústí nad Orlicí.

¹⁵⁰ Městské muzeum Ústí nad Orlicí. <http://www.muzeum-uo.cz/> [online] 2007-2014 [cit. 2014-01-15] *Alois Andres*. Dostupné z WWW: <<http://www.muzeum-uo.cz/cz/alouis-andres>>.

¹⁵¹ MACH, Jiří – MATOUŠ, Václav. *Osobnosti dobrušské historie (1. díl: Adámek – Laichterová)*. Dobruška: Muzeum Dobruška, 2005, s. 30.

¹⁵² Měsíčník Naše doba založil společně s T.G. Masarykem a F. Drtinou. Zároveň tento měsíčník předcházela založení Laichterova nakladatelství. Také získal doktorát filozofie na Univerzitě Karlově roku 1945 za zásluhy o českou vědu.

osobách. Marii Laichterovou zde zmiňují pouze jako manželku. Ovšem je zde přidán údaj o jejím rodném příjmení a také je zde u obou uvedeno jak datum narození, tak i smrti.

„FRANTIŠEK LAICHTER pekař a býv.starosta města

* 3· X· 1828· † 27·II·1897·

MARIE LAICHTEROVÁ roz. Obstová – manželka

* 24·III·1829 † 2·II·1898·

Žili a pracovali na roli Boží

věřili v dobro, v lásku a spravedlnost

a tak i odešli.¹⁵³

U Františka Laichtera je vyzdvížena jeho pekařská činnost, ale i fakt, že býval starostou (zde vidíme, že tu obě profese mají stejnou váhu v dané společnosti). Činnost těchto dvou lidí (ale i celé rodiny), je zde v rámci epitafu, vyzdvihována na činnosti, která byla přínosná pro celou společnost. Také je jim zde přisuzováno několik vlastností, které nemáme možnost nijak ověřit (zadavatelé je ovšem považovali za důležité).

Samotný náhrobek je tvořen formou zdi, která je usazena na předsunuté kamenné zídce. Do zídky je vsazen pruh přes celou délku této zdi, do něhož jsou vtesány výklenky¹⁵⁴, které jsou určené na urny (v současné době jsou tyto prostory prázdné). Mezi nimi se nachází deska se zlatým písmem.

Nad nápisem se nachází vpadlý oblouk z tmavého kamene, v němž je umístěna reliéfní plastika od sochaře Antonína Kalvody. Ve vyobrazené plastice spatřujeme poutníka držícího v rukou hůl, kterou má zároveň opřenou přes rameno. Za poutníkovými zády vystupuje smrčka s přesýpacími hodinami.¹⁵⁵ Tato postava má přes hlavu přehozenou plachetku, oči jsou jen dva vpadlé důlky.

---

¹⁵³ Přesný přepis z náhrobní desky. Nápis se nachází na hřbitově v Dobrušce.

¹⁵⁴ Celkem se jich zde nachází šest – tři nalevo a tři napravo.

¹⁵⁵ Existuje i možnost, že se nejedná o poutníka, ale dvě strany smrti – tj. vyobrazení života (jako poutníka) a smrti beroucí život.

Samotná hrobka je klasicistního stylu a vznikla po roce 1920.

7.5. Pokoj lidem dobré vůle

Tato část se věnuje citacím nápisů, které jsou spojované se základní premisou vstupu do nebeského království, a to s čistotou duše. Dalo by se říci, že se jedná především o epitafy věnované lidem dobré vůle a jim je přán pokoj.

Mezi základní myšlenky náboženství, kam spadají nápisy v této části, patří křest, pokorný život, jež plní stanovená pravidla. Jen ten, kdo dokáže žít podle řád Božího a s čistým srdcem i myslí, může po smrti dojít pokoje po boku Ježíše Krista.

Samozřejmě dosáhnout těchto pravidel je velmi náročné, a proto náboženství počítá i s možnostmi, že věřící nedokáže dostát všem požadavkům a bude potřebovat pomoc pozůstalých při své cestě do Nebe. Z tohoto důvodu se objevují nápisy, které zároveň slouží jako přimluva a pomoc k dosažení požadovaného cíle.

Pokoj, klid, mír – slova, která mají dnes jiný smysl než v dřívějších dobách. V současné době byla prakticky zbavena svého původního morálního významu.

Slova „mír“ a „pokoj“ se velmi často nacházejí ve spisech apoštolů a ve slovech používaných Ježíšem Kristem. Během středověku lidé hledali spasení, pokoj duše, myslí – což neměl být konečný cíl, ale určitá „odměna“, která vznikla na základě jednání, skutků.

Nápisy umístěné na náhrobku proto měly za úkol „přinutit“ procházejícího pomodlit se (především za očištění srdce¹⁵⁶ a nalezení míru). Za života dojít klidu není prakticky možné vzhledem k tomu, že jsme zkoušeni mnoha pokušeními. Nalezení klidu je možné pouze po smrti, protože do té doby není potenciálně možné se zastavit a myšlenkami se věnovat jen sám sobě bez okolního rušení.

Slovo „pokoj“ je nejčastěji v Bibli spojováno s Ježíšem Kristem, Synem Božím. V Bibli nacházíme spojení jeho jména s jiným označením, a to Knížetem pokoje¹⁵⁷. Ježíš přináší pro lidstvo pokoj ve chvíli, kdy dochází k jeho ukřižování, a to cestou smíření a odpuštění¹⁵⁸.

---

¹⁵⁶ Následně se mělo dostat pokoje zesnulému.

¹⁵⁷ Ježíš Kristus = Kníže pokoje – je tak nazýván židy.

¹⁵⁸ V náboženských textech se dočítáme, že „pokoj“ můžeme prožívat jen s ním, protože podstata daného „pokoje“ se nachází přímo a pouze v něm (skrže Ježíše Krista můžeme dojít odpuštění a smíření s Bohem).

Kromě tohoto náboženského hlediska existuje i světské, jednodušší a prostší. Příbuzní (zadavatelé), kteří nechali zhotovit náhrobní kámen včetně nápisu, buď byli věřící a náhrobek se svou tematikou k tomu vztahuje, nebo nebyli, ale pouze chtěli zdůraznit svou víru v klidné odpočinutí jejich příbuzných, kteří zesnuli.

Klasickým, jednoduchým příkladem je nápis z hrobu rodiny Bartošovy z Kostelce nad Orlicí:

„POKOJ VÁM DRAZÍ“¹⁵⁹

Další náhrobní nápis pochází ze hřbitova v Chrudimi (**Obr. 6**). Tento jednoduchý náhrobek je utvořen z pískovce a obsahuje „malovaný“ nápis, který bohužel během let utrpěl poškození vlivem počasí.

„ZDE V PÁNU ODPOČÍVÁ

JAN VÝBORNÝ

INSPEKTOR ST. DRAH

NAR. ...¹⁶⁰ 1869 ZEM ...¹⁶¹ 4 1924

DŘÍMEJ TIŠE VĚČNÝ SEN!“¹⁶²

Náhrobní deska (jediný pozůstatek z náhrobku) Marie Burešové je umístěna ve stěně hřbitovní zdi. Na desce je vyrytý malý kříž a pod ním se nachází:

„MARIE BUREŠOVÁ,

PO RODU STRAKELOVA

---

¹⁵⁹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹⁶⁰ V tomto místě je text nečitelný.

¹⁶¹ V tomto místě je text nečitelný.

¹⁶² Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

ZEMŘELA 10.DUBNA 1884

V 47. ROCE VĚKU SVÉHO.

J.U.D.^RVÁCLAV BUREŠ,

ADVOKÁT

NAR. 26. ZÁŘÍ 1830, ZEMŘ.7. ÚNORA 1901

V UPŘÍMNÉ LÁSCE VZPOMÍNÁME NA TEBE,

ODPOČÍVEJ VE SVATÉM POKOJI !

MARIE BUREŠOVÁ

PO RODU SALÁŠKOVÁ,

NAR.9. ČERVENCE 1845 ZEMŘ.14. DUBNA 1928.¹⁶³

Na této desce nacházíme několik informací, a to jak u dvou jmen kromě data smrti i celé datum narození, tak i rodné příjmení zesnulých žen, tak u Václava Bureše i profesi, kterou vykonával. Zadavatelé nechali vyrýt i nápis, kterým dávají najevo svou velkou ztrátu a také přání, aby se jim dostalo pokoje ve společnosti Boha.

Mezi jeden z nejčastějších a nejjednodušších nápisů, které se objevují na náhrobcích patří:

„VĚČNÝ MÍR!“¹⁶⁴

Posledním zástupcem typických zástupců těchto nápisů je i nápis věnovaný Anně Danihelkové:

„Zde tiše odpočívá

---

¹⁶³ Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Náhrobní deska se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹⁶⁴ Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Litomyšli.

Anna

Danihelková

Žena ušlechtilá srdce zlatého,

odešla k Bohu svému

dne ^{15.}/_{3.} 1936 v stáří 59 r.

Věnováno za věrné služby.

Jan Danihelka

maj.krejčovského závodu,

† ^{10.}/_{11.} 1937 stár 54 r.

Karel Danihelka

krejčí

† ^{19.}/_{5.} 1941 stár 26 r.¹⁶⁵

„Zde tiše odpočívá...“ samotný úvod epitafu naznačuje, že zesnulá dle pozůstalých našla ve smrti klid. Následuje velmi patrný prvek – naznačení víry v posmrtný život – návrat k Bohu – a tím nalezení klidu, míru a pokoje.

Během terénního výzkumu jsme se ve velkém množství setkávali s jednoduchými mramorovými či pískovcovými náhrobky, na nichž v mnoha případech byl umístěn pouze epitaf o jedné krátké větě. Jednalo se o „Vzpomínáme.“, „Nezapomeneme.“, „Odpočívej v pokoji“, „Pokoj jeho popelu“, „Věčný klid“ apod. Tyto nápisy, ačkoliv vypadají různorodě a každý zaměřen jiným směrem, mají jedno společné - pozůstalí tímto způsobem vyjadřují svůj stesk, zlobu a zároveň i pevnou víru, že jejich drazí se nacházejí na jiném místě, kde nemají nedostatku a našli věčný klid, po kterém touží všichni.

---

¹⁶⁵ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Pardubicích.

7.6. Útrapy vlasti v sepulkrální tvorbě

Dějiny českých zemí byly během staletí zkoušeny různými válečnými událostmi a revolucemi. Náhrobní nápisy jsou nám dokladem těchto událostí a připomínkou minulosti, kterou naši předci nechtěli opomenout, ani zapomenout.

Pro nás, z oblasti, kterou jsme zkoumali, je Chrudim místem, kde docházelo k nejvíce válečným střetům. V sepulkrální tvorbě na území tohoto města nacházíme směsici válečných hrobů a pomníků, které „procházejí“ napříč časem.

7.6.1. Rok 1866

Během výzkumu se nám podařilo nalézt náhrobek vztahující se k roku 1866. Během tohoto roku vpadly hlavní síly pruské armády do Čech. Rakouské vedení tuto událost neočekávalo – armáda se nacházela u Olomouce, a tudíž muselo dojít k přesunu do východních Čech. Síly, které se dostaly k Trutnovsku, byly nedostatečné a 27. června je tento sbor poražen u Náchoda. Několik dalších bitev donutil sbor k ústupu k jádru Severní armády.

Celý tento boj byl nakonec ukončen za pomoci Francie, která zprostředkovala jednání mezi pruskou a rakouskou vládou.

„Zde v Pánu odpočívá

ALOIS

HOFFMANN,

c. k. nadporučík

72. pěš. pluku svobod.pána z Rammingů.

Zemřel 16. listopadu 1866.,

na utrpených ranách ve válečném tažení

1866.¹⁶⁶

---

¹⁶⁶ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

Tento náhrobní kámen nám dokládá proběhlou bitvu. Alois Hoffmann, přestože zvládl přežít těžké válečné události, nešel zranění, kterému následně podlehl.

Na Dobrušském hřbitově se nachází památník věnovaný památce udatných vojáků (**Obr. 7**), kteří padli v boji 27. června roku 1866. Tento památník má podobu čtyřhranné stély, která se směrem ke svému vrcholu zužuje. Na výrobu byl za materiál použit pískovec.

„DEM ANDENKEN
DER AM 27. JUNI J. 1866.
ERHALTENEN WUNDEN
ERLEGENEN TAPFEREN
KRIEGERNDES K.K. ARMEECORPS

PAMÁTCE
UDATNÝCH VOJÍNŮ V BOJI
27.ČERVNA R. 1866 OBDRŽENÝM
PORANĚNÍM PODLEHLÝCH
C.K ARMÁDNÍHO SBORU¹⁶⁷

Druhá strana náhrobku obsahuje jména, hodnosti a příslušnost k pluku, aby se na ně nezapomnělo.

„ZDE ODPOČÍVAJÍ:

Karel Wilt, setník c.k.20 pluku pěšího

---

¹⁶⁷ Přesný přepis nápisu z pomníku. Pomník se nachází na hřbitově v Dobrušce.

Adolf Paszt, poručík c.k. 56.pluku pěšího
Ludvík Müller, poručík c.k. 56. pluku pěšího
pak 120 mužů od šikovatele dolů pluků
pěších č.4. 20.21.41.51.55.56.59.60.70.77.
a 79. dále praporů myslivců č.11.14. 15.
pluku dělostřelectva č. 10.
a pluku pěšího poznaňského č. 3.
Smrt po válečném vzniká boji,
Přítele s nepřítelem těsně pojí.¹⁶⁸

7.6.2. První světová válka

První světová válka byla celosvětovým válečným konfliktem, který probíhal od roku 1914 do roku 1918. Válka zasáhla několik kontinentů (Evropu, Afriku, Asii) a jejich oceány. Záminkou ke vzniku tohoto konfliktu posloužil atentát na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este. Následkem toho došlo vyhlášení války Rakouska-Uherska Srbsku. Tento akt vyvolal řetězovou reakci, která měla za následek světovou válku.

Válka zužila mezi dvěma stranami. Dělili se na mocnosti Dohody¹⁶⁹ a Ústřední mocnosti¹⁷⁰.¹⁷¹ Boje probíhaly na několika frontách po celé Evropě (na západní frontě probíhaly boje v zákopech – tzv. zákopová válka).

K ukončení války došlo k vítězství dDohody a následnou kapitulací ústřední mocnosti, která byla poražena. Za konec světové války je považováno datum 11. listopadu 1918. Za formální ukončení války je bráno podepsání Pařížské předměstské smlouvy.

---

¹⁶⁸ Přesný přepis nápisu z pomníku. Pomník se nachází na hřbitově v Dobrušce.

¹⁶⁹ Zastupovaly ji: Spojené království, carské Rakousko a Francie. Během let došlo k připojení dalších států – roku 1915 Itálie a 1917 USA.

¹⁷⁰ Ústřední mocnosti zastupovalo Německo a Rakousko-Uhersko. Následně se přidala Osmanská říše a během roku 1915 i Bulharsko.

¹⁷¹ Neutrálními státy zůstaly: Nizozemsko, Švýcarsko, Španělsko a státy Skandinávie.

K první světové válce se váže mnoho náhrobních kamenů i památníků umístěných jak na hřbitovech, tak i na různých místech po celé zemi. V této práci se věnujeme pouze těm, co se nacházejí na námi zkoumaných hřbitovech¹⁷².

Na hřbitově v Chrudimi jsme našli náhrobní desku z památníku Jana Bleha (**Obr. 8**), která byla opřena o hřbitovní zed¹⁷³. Tato deska obsahuje nápis a nad ním rytinu palmových listů s fotografií.

„V Zlaté Gjordě v Sibiři
v Pánu odpočívá náš drahý syn
Jan Bleha
rolník v Deblově.
Zesnul jako oběť války
dne 5. listopadu 1915
ve věku 32 let.“¹⁷⁴

Tato náhrobní deska nám dokládá rozlehlá bojiště První světové války, v tomto případě Sibiř. Zároveň nás informuje o tom, že Jan Bleha zemřel na Sibiři, kde je také pochován. Rodina se pouze zprostředkovaně dozvěděla o jeho smrti, ale nemohla se s ním naposledy rozloučit, protože tělo nikdy nebylo přivezeno zpět. Tento nápis nám má připomínat události války, tak abychom na ně nezapomněli.

Obdobnou dochovanou náhrobní deskou je náhrobek Karla Hauschka:

„KAREL HAUSCHKA,
C. A K. SETNÍK PĚŠ. PLUKU ČÍS. 55.

---

¹⁷² Přímě v jejich prostranství.

¹⁷³ Dochovala se pouze deska.

¹⁷⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobní desky. Náhrobní deska se nachází na hřbitově v Chrudimi.

MAJITEL SIGNUM LAUDIS A ZÁSLUŽNÍHO KŘÍŽE
S VÁLEČNOU DEKORACÍ,
PADL HRDINNOU SRMRTÍ DNE 30. ŘÍJNA ROKU 1914
PŘI ÚTOKU NA HORU MAGIERU U PRZEMYŠLU V HALIČI
V 43. ROCE VĚKU SVÉHO.
JEHO CHOŤ ELA ROZ. SALÁŠKOVÁ
* 14. ZÁŘÍ 1879 † 26. ZÁŘÍ 1961¹⁷⁵

Na tomto kenotafu nacházíme několik zajímavostí spojených s První světovou válkou. Karel Hauschka podle tohoto nápisu získal Signum Laudis¹⁷⁶, což je rakouské záslužné vyznamenání. Bylo udělováno za vojenské zásluhy ve válce i v době míru. Další vyznamenání, jež získal, byl Záslužný kříž¹⁷⁷, který byl udělován důstojníkům za mimořádnou rozhodnost, odvahu a prozíravost před nepřítelem.¹⁷⁸ Na jeho Záslužný kříž byla v přidána Válečná dekorace¹⁷⁹, která se na tomto kříži nachází (byla udělována pouze za války).¹⁸⁰

Zadavatelé náhrobku neopomněli zmínit místo smrti zesnulého, ani při jaké události k ní došlo (útok na horu Magieru u Przemyšlu v Haliči).

Obdobný kenotaf se nachází taktéž na Chrudimském hřbitově:

„OTTOKAR TRNOŽKA
C. K. NADPORUČÍK, VELITEL 4. SETNINY
C. K. PLUKU TYROLSKÝCH ZEMSKÝCH STŘELCŮ
VYZNAMENÁN SIGNUM LAUDIS A ZÁSL. KŘÍŽEM

---

¹⁷⁵ Přesný přepis nápisu z náhrobní desky. Náhrobní deska se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹⁷⁶ Taktéž nazývána Vojenská záslužná medaile.

¹⁷⁷ Vojenský záslužný kříž byl založen Františkem Josefem I.

¹⁷⁸ Bylo možné jej získat i v době míru, kdy byl přidělován za prokázané služební úsilí.

¹⁷⁹ Válečná dekorace je tvořena zeleným vavřínovým věncem, který je umístěn mezi rameny kříže. V některých případech se mezi ramena kříže vkládaly i dva překřížené zlaté meče.

¹⁸⁰ Odznak je ve tvaru kříže, který je bílý s červeným okrajem. Ve středu medailonu se nachází zlatý nápis Verdienst (Zásluha), který je zalomen na dva řádky (Ver – dienst). Tento medailon je také lemován červeně.

S VÁLEČNOU DEKORACÍ.

PADL HRDINNOU SMRTÍ NA POLI CTI 16. PROSINCE

NA VRCHU COL DI LANA V JIŽNÍCH TYROLÍCH VE VĚKU ...^{181«182}

Na první pohled je patrná podobnost mezi tímto a předchozím kenotafem. Máme tu opět vyznamenaná Signum Laudis a Záslužný kříž s válečnou dekorací. Navíc se zde nachází dodatek, který nás informuje o tom, že dotyčný zemřel hrdinnou smrtí přímo na bitevním poli.

Col di Lana, o které se epitaf zmiňuje, je hora nacházející se na severu Itálie. Během První světové války zde probíhaly tuhé boje mezi Italy a Rakusy.

Na hřbitově v Litomyšli nacházíme umístěný pomník padlých vojáků během První světové války. Tento pomník je utvářen z pískovce. Základ tvoří podstavec a na něm je umístěna hlavní část, která je osazena nápisem, který je „vymalovaný“ barvami. Nad ním se nachází plastika hlavy vojáka, který má na své hlavě helmu. Je situován jakoby vleže, popřípadě byl mrtev na bitevním poli.

„V UPOMÍNKU BOJOVNÍKŮM

ZA SVOBODU NÁRODA

V LETECH 1914-1918

A VŠEM OBRÁNCŮM

VOLNOSTI PŘESVĚDČENÍ

A LIDSKÝCH PRÁV.“¹⁸³

V Kostelci nad Orlicí se nachází monumentální mramorový náhrobek (**Obr. 9**), na kterém se bohužel projevují současné vlivy společenského smýšlení – došlo k odcizení plastiky, která

---

¹⁸¹ Nečitelná část nápisu.

¹⁸² Přesný přepis nápisu z náhrobní desky. Deska se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹⁸³ Přesný přepis nápisu z pomníku. Pomník se nachází na hřbitově v Litomyšli.

se na něm nacházela, dnes zde objevujeme pouze stopu ve tvaru tmavého kruhu značící místo, kde byla umístěna.

„RUDOLF SEHNOUTKA
DO FRANC. LEGIÍ *28.VIII. 18..¹⁸⁴ PADL V BOJI
ZA SVOBODU NÁRODA U TERRONU 22. X 1918.“¹⁸⁵

Bitva u Terronu, která je zde uváděna, se odehrávala v okolí francouzského města Terronu. V tomto boji byla nasazena československá brigáda legionářů, která zde s úspěchem bojovala a obsadila německé pozice.

Datum úmrtí, 22.10. 1918, bylo posledním dnem bitvy, která zde probíhala.¹⁸⁶

V mnoha případech se stalo, že ačkoliv účastník války danou událost přežil, a žil ještě po nějakou dobu (mnohdy i desítky let), dochází k tomu, že pozůstalí tuto skutečnost upozorňují a nechávají na náhrobní desku tuto skutečnost uvést. Takovým náhrobkem je i Jana Tomáška:

„Zde klidný spánek spi náš
nejdražší otec a manžel

Jan Tomášek

měšťan a stavil, obecní starší a
setník sboru c. k.priv. měšť. ostrořelců

v Chrudimi.

Zemřel dne 29. září r. 1901

v 56. roce velezasloužilého věku svého.

---

¹⁸⁴ Tato část není čitelná.

¹⁸⁵ Přesný přepis nápisu z pomníku. Pomník se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹⁸⁶ Bitva u Terronu probíhala 18. – 22. října 1918.

NEHYNOUCÍ ČEST BUDIŽ JEHO PAMÁTCE!

A jeho choť

Františka.

Zemřela dne 30. prosince 1924

v 76. roce věku svého.¹⁸⁷

Rodina neopomněla uvést, přestože byl měšťan a stavitel, že se účastnil První světové války jako člen ostrostřelců. A také vzkazují dalším generacím, že se na jejich hrdinství nesmí zapomenout a je potřeba udržovat jejich památku.

K zajímavému porovnání se můžeme dostat, když epitafy spojené s válečnými zásluhami komparujeme s náhrobkem vztahujícím se ke stejnému tématu, ale jiným způsobem. V Chrudimi se nachází náhrobek JUDr. Karla Pippicha, který byl advokátem a spisovatelem.

Náhrobek rodiny Pippichovy (**Obr. 10**) je umístěn u hřbitovní zdi a je v podobě oltáře. Materiál použitý na jeho stavbu je pískovec. Na tomto místě je pohřbena celá rodina. Význačnější členové mají u svých jmen i nápis.

„J.U.Dr. KAREL

PIPPICH

advokát, spisovatel atd. narodil

se v revolučním roce 1849 a

zemřel v samostatné vlasti

1921 jejíž kultuře a osvobození

věnoval celý svůj blahodárný

život plný čínorodé práce a

ušlechtilých činů a krásné.

---

¹⁸⁷ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

Zlaté jeho srdce odpočívej v míru!

Jeho choť

ANTONIE

PIPPICHOVÁ

rodem Herrova

*29.4.1862 † 22.2.1937

KARLOUŠEK

synáček Anny a Dr. Jar. Pippicha

*8.7.1920 † 12.10.1920¹⁸⁸

JUDr. Karel Pippich je zde vyzdvihován záslužnými činy, kterými se, v rámci své práce, zasloužil o osvobození země. Ovšem, kdybychom porovnali zásluhy vojáků padlých v boji a JUDr. Karla Pippicha, docházíme k výraznému nepoměru. Nechceme zde znevážit společenský přínos JUDr. Karla Pippicha, ale chceme poukázat na stejné nahlížení na dvě různé činnosti.

Revoluční rok, o kterém se nápis zmiňuje (u JUDr. Karla Pippicha), spadá do revoluce, která probíhala mezi lety 1814 – 1849 v Rakouském císařství. Její vznik pocházel z nespokojenosti s feudalismem a Metternichovým absolutismem.

„ALBERT

PIPPICH

VRCHNI TECHN. FINANČNÍ RADA

nar. 12. srpna 1857

zem. 22. ledna 1924 ve Vídni

Po úspěšné práci vlasteneckých činu.

---

¹⁸⁸ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

Jsi život plodný skončil v cizině
leč popel kosti Tvých přenesen, by v klínu
spočíval rodné země, v milé otčině!

POKOJ TVÉMU POPELI!!

BOHUMILA

PIPPICHOVA

RODEM KNAPPOVA

nar. 21. listopadu 1871

zem. 11. října 1962

Dcera SLÁVKA

* 6.1.1897 † 20.12.1967¹⁸⁹

Naopak u Alberta Pippicha dochází k zdůraznění činů, kterých dosáhl v zahraničí. V nápise je patrné, že se účastnil bojů, které probíhaly v cizině. Avšak jeho život tam skončil. Zpět k rodině se dostal pouze popel, který byl následně pohřben v rodné zemi.

7.6.3. Druhá světová válka

Druhá světová válka, obdobně jako První světová válka, obsáhla většinu států světa. Stala se jednou z nejničivějších dosavadních válek. Příčinnou války byly důsledky versailleské smlouvy a velká hospodářská krize na přelomu dvacátých a třicátých let, která umožnila vzestup nacismu vedeného Adolfem Hitlerem (a i dalších totalitních režimů po celé Evropě).

Za začátek První světové války v Evropě se považuje 1. září 1939, kdy došlo k napadení Polska nacistickým Německem. Následně 17. září 1939 napadl Sovětský svaz Polsko. Pak už to pokračovalo jako dominový efekt – přidala se Francie, Velká Británie a státy Commonwealthu.

---

¹⁸⁹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

Do Druhé světové války se časem přidaly i Spojené státy americké v reakci na Japonsko, které udeřilo na jejich základnu v Pearl Harboru. Účelem tohoto útoku bylo vyřazení amerického loďstva, které se nacházelo v Tichomoří. Japoncům se během tohoto útoku nepodařilo zničit ani jednu americkou loď, neboť se v době útoku nenacházely v přístavu.

Konce války se Evropa dočkala 8. května 1945, kdy Německo kapitulovalo. Ve chvíli, kdy Amerika svrhla atomové bomby na města Hirošima a Nagasaki, došlo ke kapitulaci Japonska 2. září 1945.

Druhá světová válka je spojována se zločiny proti lidskosti, se špatným zacházením s válečnými zajatci a s válečnými zločiny. Během válečného období došlo k podstatnému zasažení civilního obyvatelstva. Během genocidy došlo k smrti na šest miliónů Židů, dále docházelo k vyhlazování slovanského obyvatelstva na území východní fronty, které probíhalo systematicky. Část nevojenského obyvatelstva podlehla nemocem (které je sužovaly), hladu vyvolaného německou armádou. V neposlední řadě na to měly velký vliv i masakry pořádané speciálními německými komandy.

Jedním z takových náhrobků, vztahujících se k druhé světové válce, patří Jaroslava Slabého (**Obr. 11**). Jeho náhrobek je utvořen z leštěného mramoru se zlatým písmem. Nad nápisem se nachází kříž s reliéfem obličeje Ježíše Krista, který vzhlíží k nebi.

„V CHRUDIMI SE NARODIL A VYSTUDOVAL
PŘÍSLUŠNÍK 311. BOMBARDOVACÍ PERUTĚ R A F
KAPITÁN LETECTVA
JAROSLAV SLABÝ
PADL 16.10.1940 V BITVĚ O BRITÁNII
VE VĚKU 25 LET¹⁹⁰

---

¹⁹⁰ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

V nápise nacházíme informace o bitvě, která proběhla 16. 10. 1940. Na náhrobku je nazývána jako bitva o Británii. Můžeme zde najít informaci, že již ve svých dvaceti pěti letech se stal Jaroslav Slabý kapitánem letectva.

Není příliš častým jevem, aby zesnulý v boji byl pohřben ve svém rodném městě. V tomto případě tak tomu je – do vlasti bylo navraceno celé tělo, ne jen popel.

U nápisů spojených s válečnými událostmi si můžeme povšimnout toho, že pokud se nejedná výslovně o monumentální pomník, nacházíme pouze náhrobní desky, které jsou povětšinou umístěné na hřbitovní zdi.

7.7. Smrt v epitafech

Od narození směřujeme k jednomu jedinému cíli, a to: smrti. Ve vnímání společnosti se stala nedílnou součástí každého dne. Od svých „počátků“ v povědomí lidí došla k velké proměně.

Společnost se smrt zpočátku snažila přehlížet (nemluvílo se o ní, a pokud došlo k úmrtí, dělalo se vše proto, aby tato událost byla co nejrychleji vyřízena), pak se jí bála a následně se zaměřila na nový kult „umění umírat“, kdy se kultura dostala do takového stavu, že již nepřehlížela, ale připravovala se na smrt (plánování posmrtných hostin, sepisování závětí, volba šatů, ve kterých mělo dojít k pohřbení).

Právě v této době došlo ke vstupu náhrobní tematiky do sepulkrální tvorby. Nejprve se začali objevovat kostlivci a smrtky v sochařské tvorbě (které byly velmi detailně propracované a mnohdy způsobovaly strach a děs). Jejich zobrazování mělo několik podob – ať už smrtku zahalenou v dlouhé kápi s kosou v ruce a přesýpacími hodinami u nohou, které odměřovaly čas, nebo postavou stojící v pozadí, kterou je sotva vidět, ale hlava tvořená lebkou bez očí jasně naznačuje, proč tu je.

Po masové přítomnosti v sochařské výzdobě na náhrobních kamenech začala smrt vnikat i do nápisové složky náhrobku. Nevstupuje ve velké množství, ale i přesto je nezastupitelnou součástí. Nikdy však přítomnost „smrti“ nedosáhla takového rozmachu jako u ostatních témat objevujících se na náhrobcích.

„SETŘE'T BŮH VŠELIKOU SLZU S OČÍ JEJICH

„Pohlčena jest smrt ve vítězství!

Kde jest, o smrti, osten tvůj?

I.Kor. 15. 54, 55.¹⁹²

„Ten život, stálý boj a mír jen bezděky,

Smrt, toť krátký boj a pokoj na věky.“¹⁹³

Náhrobní nápisy, které jsou spojené přímo s pojmem smrt, v podstatě obsahují jakési odlehčení skutečnosti, že někdo zemřel. Pomocí textů dochází k uklidnění pozůstalých. Např. tomu tak je v nápisu, který končí „... a smrti více nebude.“, nebo v „...Smrt, toť krátký boj a pokoj na věky.“ – tady vidíme jasný příklad pozitivního vidění smrti, a nastolení skutečnosti, že zesnulý již více trpět nebude.

7.8. Rozmanité

Mezi rozmanitými náhrobními nápisy nacházíme všechny epitafy, které nespádají do jedné z konkrétních kategorií. V praxi bychom sem mohli vkládat všechny nápisy, se kterými jsme se setkali.

Zde jsme se rozhodli předložit pouze přehled nápisů, se kterými jsme se setkali v největším míře. Obsahují obdobná témata, kterým jsme se věnovali v ostatních kapitolách, přesto si zde můžeme povšimnout skutečnosti, že je tu více lásky k zesnulým.

„Daleká jest cesta má,

marné volání

---

¹⁹¹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹⁹² Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

¹⁹³ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

k Bohu drazí sdce svá

vněm smilování.

Pane dej mi milost svou

chraniž dítek s chob mou!¹⁹⁴

(IMG_0861) Kostelec nad Orlicí

„DOTLOUKLO SRDÍČKO, KTERÉ TOLIK MILOVALO

A BYLO MILOVÁNO.“¹⁹⁵

„MILOSTIV NÁM BUĎ Ó BOŽE“¹⁹⁶

„BOLESTNÉ BYLO NAŠE LOUČENÍ,

RADOSTNÉ BUDIŽ NAŠE SHLEDÁNÍ.“¹⁹⁷

„Vaše žití bylo stálou obětí,

Bůh jistě duše Vaše posvěti.“¹⁹⁸

U tohoto náhrobku se pozastavíme, neboť se jedná o pískovcový náhrobek, který byl zničen – podle poničení se jedná o zásah vandalů, kteří zde ponechali pouze podstavec a to, co bylo nad ním, je pryč. Jediné co naznačuje, že se nacházela další část, je stopa po odstranění části náhrobku.

---

¹⁹⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹⁹⁵ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹⁹⁶ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹⁹⁷ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

¹⁹⁸ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

„Osud nevrací co vzal nám,
zbyl jen stesk, bol a žal.“¹⁹⁹

„TO NELZE ŘÍCI POUHÝM SLOVEM,
CO LÁSKY SPÍ POD TÍMTO ROVEM.“²⁰⁰

„PANE, VZAL JSI NÁM TO NEJMILEJŠÍ –
VŠAK NE NAŠE, ALE TVÁ VŮLE SE STAŇ!“²⁰¹

„KDE KONČÍ SLABÁ SÍLA LIDÍ,
DÁL JEŠTĚ BOŽÍ OKO VIDÍ,
V BOHU ÚTĚCHU TVŮJ NAJDE ŽAL.“²⁰²

„Koruna ozdobná jsou šediny na
cestě spravedlnosti se nalézající.

Přísl. 16.31.“²⁰³

Zajímavostí je, že tento nápis je výjimečně umístěn na starém pískovcovém náhrobku, který se nachází u hřbitovní zdi chrudimského hřbitova. Obvykle tomu tak nebývá u nápisů umístěných v této kategorii.

---

¹⁹⁹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

²⁰⁰ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

²⁰¹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

²⁰² Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

²⁰³ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

„KÉŽ TI BŮH ODPLATÍ
ZA TVOJE STRÁDÁNÍ,
ZA KAŽDÉ SLOVÍČKO
ZA KAŽDÉ USMÁNÍ ....“²⁰⁴

„Klidně odpočívej
naš miláčku!“²⁰⁵

Tento náhrobek je utvořen v podobě stély, která je do tři čtvrtě bílá a nese nápis. Nad touto částí se nachází váza s květinami, která zastupuje skutečné smuteční květy.

„Za starosti práce mnohé
nyní slzy na chladný rov kanou,
srdce však a víra mluví:

„Není zmaru – tam zas na shledanou !“²⁰⁶

O tomto náhrobku se nelze nezmínit. Jedná se o robustní náhrobek, v jehož středu se nachází umístěná deska s údaji o zesnulých s epitafem. Nad ním se nachází velký reliéf kříže, který je ve svých ramenou zdoben růžemi. Uprostřed tohoto kříže se nalézá rytina Ježíše Krista, který je vyobrazen z profilu.

„Život plný strasti byl Vám údělem,
kéž nyní sladce spíte po boji skončeném.“²⁰⁷

---

²⁰⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²⁰⁵ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²⁰⁶ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²⁰⁷ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

„Víc · andělskou · než · lidskou · měl · jsem · duši,
Já · světu · hrál, · mně · těsná · byla · zem,
Tož · odletěl · jsem · vzhůru · nad · ovzduší,
A · s · bratry · anděly · teď · hraju · před · trůnem.“²⁰⁸

Pískovcový náhrobek s tímto nápisem se nachází na hřbitově v Náchodě. Jedná se o pískovcovou mohylu, která stojí na podstavci. Z umístění na hřbitově (u hřbitovní zdi) je patrné, že se jednalo o bohatší měšťany.

Další patrnou informací, kterou nám o zesnulém epitař vypovídá, je, že se jednalo buď o hudebníka, nebo skladatele, který nyní bude hrát v nebi. Setkali jsme se i s náhrobky, kde byla rovnou, místo nápisu, umístěna notová stupnice.

„Ten nezemřel
Kdo v srdcích žije.“²⁰⁹

„HROB TVŮJ NÁM TĚŽ HROBEM BUDE,
POVEDEME SPOLU HOSPODÁŘSTVÍ CHUDÉ,
MALÁ KOBKA Z HLÍNY, ČTYŘI VLHKÉ STĚNY,
LÁSKY V NÍ VŠAK ŽE JÍ V ŠIRÉM SVĚTĚ NENÍ.“²¹⁰

Tento hrob je klasického mramorové typu. Ale neobvyklou částí je zmínka o tom, že se zesnulým budou pozůstalí časem pohřbení (po jejich skonu). S tím jsme se setkali pouze jednou jedinkrát, a to na hřbitově v Náchodě.

---

²⁰⁸ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Náchodě.

²⁰⁹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Náchodě.

²¹⁰ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Náchodě.

„TVÉ TĚLO, BOŽO, CHLADNÁ KRYJE ZEM,

VŠAK DUCH TVŮJ ŽIJE S NÁMI

A MY ŽIJEM V NĚM!“²¹¹

Nápis se nachází na netradičním náhrobku, který se na hřbitově v Rychnově nad Kněžnou nachází ve stejném provedení dvakrát. Jediný rozdíl, který zde najdeme, je ve jméne v něm uvedeném. Tento náhrobek je vytvořen z pískovce. Ve spodní části se nachází samotný nápis a na samotném vrcholu je umístěna busta Ježíše Krista, který shlíží dolů a na hlavě má trnovou korunu.

„Tak věk tvůj řadu svých

skončil dnů.-A v svátvečerním tichu,

zvoň soumrakem když k odpočinku zval

tys šel. A jistě k Pánu bez ostychu jsi

vstoupil opět mlčky:-s dlani skvěla se

práce – poctivost s mužného čela ti zářila. – A ... mzdu ti dal.“²¹²

Obdobným náhrobkem je hrob Crosmutů. K výrobě byl taktéž použit pískovec a nad nápisem došlo k umístění méně povedené busty Ježíše Krista (na hlavě má také trnovou korunu a ve tváři zoufalý výraz). Zvláštností je, že autor toto náhrobku, se snažil co nejvíce přiblížit kamenosochaři předchozího pomníku.

„AŽ JÁ BUDU V HROBĚ SPÁT.

PŘIJĎ MAMINKO SE PODIVAT.

---

²¹¹ Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Rychnově nad Kněžnou.

²¹² Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Rychnově nad Kněžnou.

JEN PODIVAT A NEPLAČ JIŽ,
NES STATEČNĚ SVŮJ KŘÍŽ,
NEB UPLYNE JEN KRÁTKÝ ČAS,
A SEJDEME SE VŠICHNI ZAS.“²¹³

Na tomto nápise je patrné, že se jedná o mladou dívku (Ela Gregarova), která zemřela dříve než její rodiče. Náhrobek sám o sobě se skládá ze tří částí a jak se nám podařilo zjistit, postupem času se jednotlivé desky přidávají – v závislosti na tom, jak dochází k úmrtím.

„DOBRÉMU A VYNIKAJÍCÍMU
OBČANU
VĚNUJÍ JEHO PŘÁTELÉ.“²¹⁴

Zde máme příklad náhrobku, který nechali na zakázku vytvořit přátelé. Existuje několik okolností, za jakých k tomu docházelo, a to buď ve chvíli, kdy pozůstalí neměli dostatek peněz na zhotovení, či jen z čistě dobré vůle, a nebo v okamžiku, kdy po zesnulém nikdo nezůstal, a neměl by mu ho kdo nechat zhotovit.

„STAV SE OBĚTÍ SMRTELNÉHO ÚRAZU
NA DOSTIHOVÉ DRÁZE V PARDUBICÍCH“²¹⁵

Na tomto nápise se objevuje nedostatek prostoru v praxi. Tzn. dochází k šetření místem v podobě vynechávání mezer mezi slovy.

„Nezemřeli jsme, neboť víme,

---

²¹³ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Ústí nad Orlicí.

²¹⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Ústí nad Orlicí.

²¹⁵ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Vysoké Mýto.

že budeme žít stále v srdcích těch,
kteří nás milovali.²¹⁶

Při zpracování náhrobku si dali kamenosochaři záležet. Zpracovali jej do podoby skály, ze které vyrůstá strom, který se zlomil. Jeho zlomená větev leží směrem k zemi a větve lehce obepínají prostor kolem nápisu.

„ZVONEČEK DOZNĚL- RAMPY ZHASLY. OPONA NAPOSLEDY
ZAPADLA.-DVÉ DUŠÍ SOURODÝCH, KTERÉ ŽIVOTU TOLIK DALY,
ODEŠLY KLIDNĚ Z JEVIŠTĚ ŽIVOTA.-ZBYL PO NICH TICHÝ
ZÁRMUTEK A HRST VZPOMÍNEK.-“²¹⁷

Během zpracovávání této kapitoly jsme zjistili, že ačkoliv se jedná o zajímavé a dlouhé nápisy, nacházíme zde jen minimum umělecky zajímavých náhrobků, které by stály za popis a uvedení fotografie. S kvalitními, řemeslně zpracovanými, náhrobky a hrobkami se setkáváme v 90 % ve chvíli, kdy neobsahuje žádný epitaf.

7.9. Citáty z různých básníků

Během terénního výzkumu jsme se prakticky nesetkali s propojením sepulkrální tvorby s literární. Proto možnost porovnat tato hlediska je prakticky nemožná. Nalezli jsme pouze citování části básně od Julia Zeyera a J.V. Sládka.

„JÁ PŮJDU TAM, KAM VŠECHNA POKOLENÍ ODEŠLA.
A LESY BUDOU DÁLE V SLUNCI SNÍT.
A VODY DŘÍMAT V LESKU BÍLÝCH HVĚZD.

---

²¹⁶ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově ve Dvoře Králové nad Labem.

²¹⁷ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Dobrušce.

ZEYER

ALOIS SÝKORA

SPRÁVCE DŮCH. KONTROLY V.V.

* 19. 1. 1872 † 21. 11. 1950

RŮŽENA SÝKOROVÁ

* 13. 3. 1884 † 23. 7. 1960²¹⁸

Úryvek básně pochází z díla *Z letopisů války*, což je veršovaný cyklus povídek, jehož námětem je tragický milostný cit dvou lidí.

Tento náhrobní kámen (**Obr. 12**) je utvořen z opracovaného pískovce, jehož horní část tvoří reliéf. Na tomto reliéfu je vyobrazen poutník opírající se o hůl, sotva jdoucí po kamenité cestě.

Poslední báseň, kterou jsme našli, patří J.V. Sládkovi a nese název *Až přejde den*.

„AŽ PŘEJDE DEN A BUDU SPÁT,
PŘIJĎ NA MŮJ HROB SE PODÍVAT,
JEN PODÍVAT – A NEPLAČ MOC,
KDO USNUL JIŽ, SPÍ KAŽDÝ RÁD
A SVATÁ JE TA TICHÁ NOC,
KDYŽ PŘEJDE DEN.
J.V. SLÁDEK.²¹⁹

Tento náhrobek má podobu klasické mramorové desky s nápisem ve zlatém rytí.

---

²¹⁸ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Litomyšli.

²¹⁹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Rychnově nad Kněžnou.

Jak se ukazuje, literární tvorba se v sepulkrálních nápisech téměř neobjevuje. Pravděpodobným důvodem je, že nenašla zalíbení v povědomí lidí, kteří se raději drželi ustálených pravidel, která se v náhrobních nápisech udržovala.

K jedinému „výkyvu“ dochází ve chvíli, kdy pozůstali chtějí nápisem zdůraznit vlastnosti a schopnosti zesnulého. Pouze v tento moment dojde k vytvoření nového „netradičního“ nápisu, který je vytvářen přesně na míru.

7.10. Citáty z náboženských textů

Náboženské texty citované z Bible jsou jedním z nejrozšířenějším a nejustálenějším typem nápisů v celé sepulkrální tvorbě. Nacházíme zde různé výňatky, které jsou přesně odcitovanými pasážemi s uvedením, kde přesně je najdeme.

Citáty z Bible si povětšinou nechávali na hrob umístit věřící a nebo příbuzní zesnulého, kteří věří v Ježíše Krista a Boha.

Tyto citace obsahují několik prvků, které se v různém provedení opakují. V prvním případě jde o modlitbu za zesnulého a přímlyvu za jeho duši. V tento moment se obrací k Panně Marii, která má orodovat za hříšníka, aby mohl vstoupit do Nebe. Zároveň slouží tyto přímlyvy v Očistci, což je místo, kam se člověk po své smrti dostává. Očistec má sloužit k očištění duše před vstupem do Nebe, tady je zapotřebí i přímlyv příbuzných ze světa živých, kteří mu utrpení, kterého se mu zde dostává, mohou usnadnit a zkrátit.

Druhé zaměření směřuje k tomu, že daný člověk vstoupí rovnou do Království nebeského a dostane se po bok Ježíš Krista i Boha. V tomto případě se už pak neobjevuje žádná modlitba za jejich duši.

Níže si ukážeme několik příkladů těchto textů a jejich provedení v sepulkrální tvorbě.

„SVATÁ MARIA, MATKO BOŽÍ,
PROS ZA NÁS ZA HŘÍŠNÉ,
NYNÍ I V HODINĚ SMRTI NAŠI.“²²⁰

---

²²⁰ Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Kostelci nad Orlicí.

Tento nápis přináší typickou ukázkou modlitby za zesnulého, která se pronáší i v kostelech či při soukromých modlitbách.

„To, dobře! Služebniče dobrý a věrný,
nad málem, byl jsi věrný, nad mnohem
tebe ustanovím, vejdíš v radost pana svého.

Ev. Mat. 25. 21.²²¹

Zde pozůstali vidí zesnulého ve velmi dobrém světle, tudíž zvolili citát Ev. Mat. 25. 21.

„ŘÍM. 14. 8.: BUĎ ŽE JSME ŽIVI.BUĎ ŽE UMÍRÁME.

PÁNĚ JSME.²²²

Na tomto místě se dostáváme ke klasické náboženské myšlence. Rodíme se i umíráme z vůle Boha – on nám dal život, on nám ho také může vzít. Veškerý život pochází od Boha a my jsme jeho děti. Přesně k tomu se váže tato pasáž.

„Blahoslavení jsou od této chvíle mrtí, kteříž
v Pánu umírají. Duch zajisté dí jim, aby
odpočinuli od prací svých, skutkové pak
jejich jdou za nimi. Zjev. 14., 13.²²³

---

²²¹ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²²² Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²²³ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

Posuzování zesnulého při vstupu na nebeskou výši probíhalo na základě skutků a jednání za života. Ve chvíli smrti se z nich měl zpovídat a následně došlo k jejich vyhodnocení.

„JÁ JSEM VZKŘÍŠENÍ I ŽIVOT.

KDO VĚŘÍ VE MNE, BYŤ PAK UMŘEL, ŽIV BUDE. JAN 11,25.²²⁴

Tento nápis nese myšlenku, že ačkoliv nám někdo zemřel, my jej neztratili. Neboť skrze Boha bude žít dál v nás všech.

„DOBŘÝ JEST HOSPODIN TĚM, JENŽ OČEKÁVAJÍ NA NĚJ,

DUŠI TÉ, KTERÁŽ HO HLEDÁ. PL. JER. 3, 25.²²⁵

„POJDTEŽ KE MNĚ VŠICKNI,

KTERÝŽ PRACUJETE A OBTÍŽENI JSTE,

A JÁ VÁM ODPOČINUTÍ DÁM.

MAT. 11, 28.²²⁶

V těchto dvou citacích nacházíme otevřenou náruč Boží, ale jen těm, kteří během svého života pracovali podle jeho zákona.

„BUĎ VŮLE TVÁ.

MAT. 6, 10.²²⁷

---

²²⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²²⁵ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²²⁶ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²²⁷ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

Tento klasický mramorový náhrobek nese jednoduchou upomínku – „Buď vůle Tvá“. Dochází zde k vložení veškeré důvěry do rukou jediné osoby – Boha.

„PÍSEŇ 223

KDYŽ KÁŽEŠ MI, BYCH TOBĚ DAL,

CO NADE VŠE JSEM MILOVAL,

VÍM, ŽES JEN SVÉ SI NAZPĚT VZAL

BUĎ VŮLE TVÁ! BUĎ VŮLE TVÁ!²²⁸

V tomto epitafu dochází k citování písně 223, kdy tímto způsobem pozůstalý vyjadřuje své zoufalství nad ztrátou, se kterou mu pomáhá se srovnat pouze jedna jediná věc, a to, že jeho milovaný se dostal k Bohu.

Níže dáváme přehled různých typů náboženských citací z Bible, se kterými jsme se během našeho výzkumu setkali:

„Jáť prositi budu Otce a jiného

utěšitele dávám, aby s vámi

zůstal na věky.

Jan 14. 16.²²⁹

„BYŤ MI SE DOSTALO JÍTI PŘES ÚDOLÍ STÍNU SMRTI

NEBUDU SE BÁTI ZLÉHO. ŽALM 23. V. 4.²³⁰

---

²²⁸ Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²²⁹ Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²³⁰ Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

Tento citát se běžně využívá i ve chvílích pohřbu nebo v okamžiku, kdy člověk umírá a dostává se mu posledního pomazání od kněze.

„Ač tělo mé i srdce mé hyne,
skála srdce mého a cíl můj

Bůh jest na věky.

Žalm 73.v. 25²³¹

„Podle rady své ved' mne a potom v slávu
přijmeš mne.

Žalm 73, 24.²³²

„OPĚT UZŘÍM VÁS A RADOVATI SE
BUDE SRDCE VAŠE A RADOSTI VAŠI
ŽÁDNÝ NEODEJDE OD VÁS.

JAN 16, 22.²³³

Zde se objevuje víra v opětovné shledání, v podstatě je o životě po smrti.

„Boj výborný bojoval jsem,
běh jsem dokonal,
víru jsem zachoval.

---

²³¹ Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²³² Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²³³ Přesný prepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

II.Gim 4.7.²³⁴

Na tomto místě docházíme k metaforickému boji, jež zastupuje život, který zesnulý prožil, a v podstatě vybojoval (život) se zachováním víry.

„BERÁNKU BOŽÍ, JENŽ SNÍMÁŠ
HŘÍCHY SVĚTA, SMILUJ SE NAD NÁMI.“²³⁵

Tato věta zaznívá velmi často v kostelech ve chvílích modlitby, které následují za promluvou kněze. Zde má stejnou funkci jako v kostele, slouží za modlitbu, která se přimlouvá za někoho jiného.

„Já jsem
vzkříšení i život:
Kdo věří ve mne,
byť také umřel
živ bude.

Jan. 11. 25.“²³⁶

Tento nápis se řadí mezi jeden z nejrozšířenějších v oblasti, se kterou jsme pracovali. Objevuje se jak na náhrobcích, pomnicích, tak i na křížích.

Mezi velmi zajímavé náhrobky řadíme i náhrobek rodu Kabrhelů z Vostřešan. Tento monumentální náhrobek je utvořen z pískovce, který je komponován do podoby honosné zdi.

---

²³⁴ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²³⁵ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Litomyšli.

²³⁶ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Náchodě.

V jejím středu je vztyčená dlouhá stéla. Ta je zakončena trojúhelníkovým tympanonem s vlysem kopírujícím tvar.

Na náhrobku se nachází na třech různých místech umístěné černé lesklé desky s nápisy a jmény zesnulých. Vzhledem k množství jmen v této části budeme citovat pouze nápisy.

„Já jsem vzkříšení i život, kdo věří ve mne, byť pak i umřel, živ bude.

Jan II. 25.²³⁷

„Blahoslaveni čistého srdce, nebo oni Boha viděti budou.

Ev. Sv. Matouše kap. 5 v 8.²³⁸

Společným prvkem všech desek je, že všude u žen je uvedeno i jméno, se kterým se narodily. Nacházíme i celá data narození i smrti. Nápisy se týkají především náboženské tematiky směřující k setkání s Bohem a posmrtným životem.

V této části jsme nastínili základní náhrobní nápisy, které se nejčastěji objevují na sepulkrálních památkách. Jejich princip a účel je jasný. Tichá modlitba za zesnulé, příměluva pro vstup do nebeských výšin a zbavení jich jejich hříchů.

---

²³⁷ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

²³⁸ Přesný přepis nápisu z náhrobního kamene. Hrob se nachází na hřbitově v Chrudimi.

8. Sepulkrální památky v současnosti

8.1. Pomíjivost

Náhrobní kameny, hřbitovy a vše, co je s nimi spojené, bylo už od dávných dob vnímáno jako symbol pomíjivosti i věčného života. To ovšem změnil příchod dvacátého století, který je spojen s odklonem od nákladných hrobek a nápisů na náhrobech. A naopak se začíná přiklánět k anonymitě, malosti a úzkosti. „*Byla to totiž koneckonců „filozofie“ prosté urny, rozvíjená od dob osvícenství a sentimentalismu, jež vyvrcholila meziválečnými kolumbárii a poté rozptylovými loučkami 2. poloviny 20. století. Usnadnila většinovou rezignaci na umění náhrobku, jemuž raně moderní doba a jejím kultem individualismu a lidského subjektu ještě rozuměla a přála.*“²³⁹

Během konce 18. století došlo k přeměně chápání smrti a kultury, vzhledem k tomu došlo i k úpadku sepulkrální tvorby včetně tvorby nápisů, důsledkem krize společnosti. K tomu všemu velkou měrou přispěly i změny míst určených k poslednímu spánku. První náznaky se objevily ve chvíli, kdy se staré hroby posouvaly ke zdem kostela či ke hřbitovní zdi tak, aby uvolnily místo novým náhrobkům. Posléze během zakládání nových hřbitovů a stěhování starých náhrobků do nového prostoru docházelo k jejich umístování do vymezeného, okrajového prostoru. Celkově tak dochází během 19. století k uvolnění vztahu mezi náhrobkem, hrobem a úctou.

Nelze zde opomenout, že společně s rušením hřbitovů došlo i k uzavření mnoha kostelů a klášterů, načež došlo ke ztrátě mnoha pohřebišť a nemála cenných náhrobků.

Náhrobky samy o sobě jsou vystaveny už od počátků přirozenému chátrání, proto tomu nelze i přes sebevětší pozornost a péči zabránit. Často docházelo k používání málo trvanlivého materiálu, který snadno podléhal zkáze, kdy po delší době není možné nijak vypátrat, co za nápis se tam nacházelo.

Dále pak jsou náhrobky vystavovány mnoha vlivům, které je ohrožují – živelným vlivům, vandalismu (ničení, ale i zcizení barevných kovů²⁴⁰) a i neúmyslnému poškození. K tomu nepřispělo ani rušení hřbitovů, během nichž mnoho z náhrobků bylo trvale zničeno nebo rozbito.

---

²³⁹ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 303. ISBN 80-200-1188-9.

²⁴⁰ Tomu se tak děje dodnes.

Mezi další neblahé vlivy patří změna režimu či poválečné období, kdy docházelo k dalšímu ničení náhrobků, jako projevů nesouhlasu s tím, co dělo. Pověšinou k tomu docházelo za tichého souhlasu úřadů.

„Do jiné, kritické fáze se devastace starých náhrobků a hřbitovů vystupňovala v období, započatém „stěhováním národů“ po druhé světové válce. Většinové zacházení se hřbitovy a náhrobky, opuštěnými německy mluvícím obyvatelstvem, dalo pak v Československu negativní příklad zacházení se starými hřbitovy a náhrobky vůbec. Brutalita v poměru k nim, zaštitěná oficiálním ateismem, vytvořila v období totality drtivý rámec i pro státní památkovou péči, která se všeobecně dostala do pozice okrajového komplice nebo nanejvýš formálně svébytného partnera při rušení starých hřbitovů nebo v bránění jejich svévolné devastaci.“²⁴¹

Můžeme si na tomto místě uvést aktuální případ úmyslného ničení těchto sepulkrálních památek. Během března 2014 došlo k několika útokům na pomník, který se nachází na Olšanském hřbitově v Praze, oslavující sovětské internacionalisty. Nejprve došlo k odstranění cedule s nápisem v azbuce, který nesl poselství ve smyslu: „Na věčnou slávu a památku padlým vojínům internacionalistům a mírotvorcům.“, následně byl pomník posprejován červenou barvou a nápisem: „Jan Palach“ a s přimalovaným křížem.

V tomto incidentu se skloubí nejen význam, který představuje, ale především přesah do kulturně-politické sféry, která se odráží v jednání společnosti a daných lidí. U této události je jasně patrná nespokojenost občanů s přítomností této „připomínky“ ve spojitosti s událostmi, které jsou s ní spojené.²⁴²

Proto je nezbytné zachytit texty, které se jak na náhrobcích, tak i na památnících nacházejí. K jejich poničení či odstranění dochází den co den, a proto je potřeba je zaznamenat a uchovat pro další generace, jako připomínka minulosti, která je schopna zasahovat do současného dění.

---

²⁴¹ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. s. 305. ISBN 80-200-1188-9.

²⁴² 16. ledna 1969 se Jan Palach pokusil upálit, na následky popálenin zemřel 19. ledna 1969. Svým činem protestoval proti lidské pasivitě při nastupující normalizaci po okupaci Československa armádami států Varšavské smlouvy.

8.2. Péče o náhrobky

Ve chvíli, kdy jsme se začali zabývat sepulkrálními památkami, otevřela se před námi děsivá scéna. Přestože dnes dochází ve velké míře ke snaze ochránit co nejvíce památek, ve světě sepulkrální tvorby tomu tak není.

V současné době již nedochází k rozšiřování hřbitovních prostor, a proto města přistupují ke kroku, který považujeme za nešťastný. V momentě, kdy již není udržované a zaplacené hrobové místo, nastupuje jeho nabídnutí k odprodeji.²⁴³ Hrob se prodává tak, jak je, pouze s jedinou úpravou, a to, že se hrob nechá vyčistit.²⁴⁴

V momentě prodeje si nový vlastník s hrobem může dělat, co chce, a tak mnohdy dochází k jeho „devastaci“ – odstranění náhrobního kamene, nositele nápisu. Bohužel k tomu dochází i u cenných památek.

K mizení náhrobků nedochází jen tímto způsobem, ale i díky vandalismu. Ve chvílích, kdy jsme opakovaně navštěvovali hřbitovy, nacházeli jsme povalené kusy náhrobků, které dříve byly v pořádku. Nebo dokonce jsme zažili i situaci, kdy náhrobek zcela z daného místa zmizel.

Sepulkrální památky jsou odkaz naší historie a nositeli odkazu minulých generací. Proto je třeba je chránit a v některých případech i prohlásit za památku. Některá z měst už začala chránit některé památky – většinou se jedná jen o sochařskou výzdobu hřbitovního prostoru. Dochází k nahrazování reálnými kopiemi a umístění originálu do bezpečí.

Sepulkrální památky jsou odkaz naší historie a nositely odkazu minulých generací. Proto je třeba je chránit a v některých případech i prohlásit za památku. Některá měst už začala chránit některé památky – většinou se jedná jen o sochařskou výzdobu hřbitovního prostoru. Dochází k nahrazování reálnými kopiemi a umístění originálu do bezpečí.

Bohužel stát na tyto památky myslí jen okrajově. Státní památková péče se zabývá především vojenskými hroby, hřbitovy a pomníky, na které má vyhrazené finanční fondy²⁴⁵. Péče o židovské hřbitovy připadá na Židovské obce nebo na některé obce, podle toho kdo je vlastní. V případě, kdy židovský hřbitov spadá pod nějakou Židovskou obec jsou náhrobky vždy dobře zachovalé a v pořádku.

---

²⁴³ Samozřejmě je potřeba dodržet i minimální tlecí dobu, stanovenou podle zákona.

²⁴⁴ Tzn. z hrobu se odstraní ostatky těch, co byli na daném místě pohřbeni.

²⁴⁵ K péči o vojenské hřbitovy dochází na regionální úrovni.

Jedinou, pravidelně zařazenou památkou do katalogu státní památkové péče z hřbitovního prostoru je hřbitovní kříž nacházející se v jeho středu. I na něm mnohdy najdeme nápisy odkazující ke společnosti či událostem, ale v poměru různorodých památek, které se nacházejí po celém hřbitovním prostoru je to jen malá útěcha.

Ovšem pokud se dostaneme k problematice sepulkrální tvorby na „běžných“ hřbitovních prostranstvích, zjistíme, že sice náleží povětšinou danému městu, u kterého leží. Ale péče o náhrobky nepatří mezi zájmy měst a údržby hřbitova. V současné době, aby byl zájem o náhrobek musí být veden jako státní památka. Bohužel valná většina do této kategorie nespadá.

Proto péče buď spadá do památkové péče pro danou oblast nebo skutečně na města, které provádí pouze běžnou údržbu. A tak dochází k zániku velmi cenných památek a ještě důležitějších nápisů nesoucí nejen poselství, ale především propojení kulturně-politicko-historické sféry.

Bylo by dobré, kdyby se do této iniciativy zapojilo více měst nebo rovnou Národní památkový ústav. Mělo by dojít k zachování sepulkrálních památek pro další generace. Pokud není možno je zachovat v originálech, stálo by za to, aby byla alespoň pořizena fotografická dokumentace.

Závěr

Cílem mé práce bylo zmapování náhrobních nápisů ve východních Čechách v 17. – 20. století a podat o nich ucelený pohled, včetně řešení zachování sepulkrálních památek, které postupně mizí. Vzhledem k rozsáhlé zkoumané oblasti jsem si vymezila prostor, kterým jsem se zabývala (Litomyšl, Náchod, Pardubice, Rychnov nad Kněžnou, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto, Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Chrudim, Kostelec nad Orlicí).

Představila jsem zde několik kategorií nápisů, které se nejčastěji vyskytují v sepulkrální kultuře. V části nazvané Rozmanitě jsem nastínila různorodost, která se může v náhrobních epitafech objevovat, a že ne vždy kopíruje předepsaná pravidla společnosti, ale naopak umožňuje vstup individualit. Objevuje se ve chvílích, kdy pozůstalí chtějí, aby na náhrobku byla uvedena informace, která je pro zesnulého typická.

Literatury, která by se zabývala touto tematikou, není příliš mnoho. Proto jsem vycházela z kombinace různých publikací a docházela k vlastním názorům. Největším přínosem byla kniha Romana Prahla *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*, ze které jsem čerpala při seznamování s danou tematikou a také mi napomohla k pochopení smýšlení lidí dané doby a jejich přístup k náhrobní tematice. Nelze opomenout ani vědeckou činnost Rudolfa Zrůbka, který se zabýval oblastí Rychnova nad Kněžnou a Vamberka. Svou znalostí dané oblasti mi napomohl k rychlejšímu zorientování se v dané problematice.

Nové poznatky k dané problematice přinesl terénní výzkum, kdy jsem navštěvovala jednotlivé hřbitovy, a následně sbírala obrazový materiál pro základ práce. Právě během tohoto bádání jsem došla k myšlence, že není možné v jedné práci obsáhnout celou rozsáhlou oblast.

V oblasti, kterou jsem se zabývala, docházelo k rozvoji náhrobních nápisů mezi lety 1850 – 1926, podle mého zjištění. Toto období bylo nejplodnější a nápisy se vyskytovaly v hojném množství. Po roce 1926 dochází k úpadku a epitaf pomalu směřuje k odcizení od zesnulého k pouhému „Nezapomeneme.“.

Při zpracovávání získaných materiálů jsem došla k závěru, že k proměně náhrobních nápisů docházelo pozvolna. Zpočátku byly nápisy určeny pouze pro vyšší vrstvy (měšťany, šlechtice), po čase se přidala i nižší vrstva, která si nechávala zhotovovat jednoduché nápisy obsahující jméno, datum smrti (popřípadě i datum narození). Ke konci 19. století dochází k proměně společnosti, kdy se „nižší“ vrstva začíná prosazovat v celé společnosti, a tak si i oni

mohou dovolit nákladnější hroby s více epitafy. Díky tomu dostáváme do „rukou“ doklad o kulturním dění, vzestupu společenské prestiže jednotlivých profesí, které bývaly dříve i opomíjeny.

Náhrobní nápisy východních Čech tvoří velmi rozsáhlé téma, které do současné doby nebylo komplexně probádáno. A i přesto, že jsem se touto prací snažila obsáhnout co největší území, není ani zdaleka tato oblast uzavřena. Stále se tu ukrývají neobjevená kulturní a umělecká bohatství, která nebyla nalezena, a odkázala nám je generace našich předků.

Resume

The aim of the thesis is to map gravestone inscriptions in the East Bohemia in the period of 17th - 20th century giving a complex overview including the solutions of the gradually vanishing sepulchral monuments preservation. Taking in consideration the extensive scope of the research field, the author determined a specific area of interest for the research.

The presented work introduces several categories of the epitaphs that appear most frequently in sepulchral culture. Section “Miscellaneous” points out the variety of inscriptions which may not always reflect the common rules accepted in a society, thus enabling different individuals to express themselves.

There is not much reference literature dealing with the topic. This is why the author based the research on a combination of different publications, which she used to form her own opinion. The most useful reference to get acquainted with the given topic was the book by Roman Prahl “*Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*” (*the Art of Gravestone in Bohemia between the years 1780 – 1830*). Among important resources list the research outcomes of Rudolf Zrůbek who described Rychnov nad Kněžnou, Vamberk and their vicinity.

The field research brought new findings in the given problem area. The author visited individual graveyards collecting picture material to form a solid background for the research. During the field work she realized that it was impossible to embrace such an extensive area in the whole extent.

The research demonstrated that the concerned locality experienced an extensive development of epitaphs between years 1850 – 1926. This period appeared as the most fruitful, having an abundance of different epitaphs. The number and variety of gravestone inscriptions declined after 1926, being reduced to the mere “You will not be forgotten”.

In the processing of the collected material the author arrived at the conclusion that the transformation of epitaphs was slow and gradual. At the beginning, the epitaphs were mainly designed for the upper-middle class, later also for the middle-class who had simple epitaphs made, containing the name and date of the death. The transformation of a society in the end of the 19th century, when lower class broke through, resulted in the fact that even lower-income families could afford a more costly tomb with several epitaphs.

Gravestone inscriptions in the East Bohemia present a very extensive issue which has not yet been dealt with as a complex. Despite the author made an attempt in covering the largest possible area, the research options are still open. The tombstones hide major cultural and artistic heritage bequeathed to us by generations of our ancestors.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

DVŮR KRÁLOVÉ NAD LABEM. <http://www.mudk.cz/> [online] 2013 [cit. 2014-02-17]. *Historie města*. Dostupné z WWW: < <http://www.mudk.cz/cz/mesto/historie-mesta/>>.

DVŮR KRÁLOVÉ NAD LABEM. <http://www.mudk.cz/> [online] 2013 [cit. 2014-02-17]. *Historie města*. Dostupné z WWW: < <http://www.mudk.cz/cz/mesto/historie-mesta/mesto-v-letopoctech/19-stoleti/>>.

FAJFROVÁ, Lucie. *Sepulkrální památky na Rychnovsku v letech 1780 - 1938*. Dostupná z WWW <<http://hdl.handle.net/10195/38994>> - z 27. 1. 2014.

Městské muzeum Ústí nad Orlicí. <http://www.muzeum-uo.cz/> [online] 2007-2014 [cit. 2014-01-15] *Alois Andres*. Dostupné z WWW: <<http://www.muzeum-uo.cz/cz/alois-andres>>.

LITOMYŠL. <http://www.litomysl.cz> [online] 2011 [cit. 2014-02-22] *Historie města*. Dostupné z WWW: < http://www.litomysl.cz/?id_str=1311053223888>.

LITOMYŠL. <http://www.litomysl.cz> [online] 2011 [cit. 2014-02-22] *Kostel sv. Anny a městský hřbitov*. Dostupné z WWW: < http://www.litomysl.cz/?id_str=1311055374084>.

PROVENIO – Knihovna Národního muzea. <http://opac.nm.cz:8080> [online] [cit. 2014-02-20] *Peyerl z Peyersfeldu, Karel, rytíř*. Dostupné z WWW: < <http://opac.nm.cz:8080/authorities/35557>>.

ŠTÍCHA, Jaroslav. [Rychnov-city.cz](http://rychnov-city.cz) [online] 2013 [cit. 2014-02-17]. *Historie města Rychnova nad Kněžnou*. Dostupné z WWW: < <http://www.rychnov-city.cz/historie-v-datech/d-1562/p1=1790>>.

ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY Čech, Moravy a Slezska. <http://pamatky.kehilaprag.cz/> [online] 2014 [cit. 2014-02-17]. *Dvůr Králové nad Labem*. Dostupné z WWW: <<http://pamatky.kehilaprag.cz/hledani/dvur-kralove-nad-labem>>.

ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY Čech, Moravy a Slezska. <http://pamatky.kehilaprag.cz/> [online] 2014 [cit. 2014-01-12]. *Náchod – nový hřbitov*. Dostupné z WWW: < <http://pamatky.kehilaprag.cz/hledani/nachod-novy-hrbitov>>.

ŽIDOVSKÉ PAMÁTKY Čech, Moravy a Slezska. <http://pamatky.kehilaprag.cz/> [online] 2014 [cit. 2014-01-12]. *Náchod – starý hřbitov*. Dostupné z WWW: <<http://pamatky.kehilaprag.cz/hledani/nachod-stary-hrbitov>>.

Bibliografie

ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 1: Doba ležících*. Vydání 1. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

ARIÉS, Philippe. *Dějiny smrti: Díl 2: Zdivočelá smrt*. Vydání 1. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-293-3.

BARTOŠ, Štěpán – ŠEBEK, František. *Pardubice*. Vydání 1. Pardubice: Helios, 2001. 158 s. ISBN 80-85211-10-6.

DUŠEK, Radim. *Ústí nad Orlicí*. Vydání 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2005. 95 s. ISBN 80-86845-30-3.

DVOŘÁK, Radovan. *Vysoké Mýto: Stručné dějiny města*. Ústí nad Orlicí, 2003. ISBN 80-86042-88-X.

FIDLER, Vladimír. - JUZA, Josef. *Město Kostelec nad Orlicí v historických datech*. Vydání 1. Kostelec nad Orlicí: Městský úřad Kostelec nad Orlicí, 1994. ISBN 80-900044-7-4.

HLADKÝ, Ladislav. *Dobruška: Průvodce městem a okolím*. Vydání 1. Dobruška: Městské muzeum, 1972.

HRAŠE, Jan Karel. *Dějiny Náchoda 1620-1740*. Vydání 1. Velké Poříčí: Státní okresní archiv Náchod ve spolupráci s Městským úřadem Náchod, 1994. ISBN 80-9000-8-0.

KAPLANOVÁ, Kristina. – VÁCHA, Štěpán. *Chrám sv. Vavřince ve Vysokém mýtě*. Vydání 2. Vysoké Mýto: Okresní muzeum Vysoké Mýto, 2001. 95 s. ISBN 80-238-7388-1.

KOBETIČ, Pavel, a kol.. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Vydání 1. Praha, 2005, 247 s. ISBN 80-903481-4-9.

- LENDEROVÁ, Milena. *Z dějiny české každodennosti: život v 19.století*. Vydání 1. Praha: Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LORENZOVÁ, Helena – PETRÁSOVÁ, Taťána. *Fenomén smrti v české kultuře 19. Století*. Vydání 1. Praha, Koniasch Latin Press, 2001. 426 s. ISBN 80-85917-79-3.
- MACH, Jiří. *Židé v dějinách Dobrušky*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994.
- MACH, Jiří – MATOUŠ, Václav. *Osobnosti dobrušské historie (1. díl: Adámek – Laichterová)*. Dobruška: Muzeum Dobruška, 2005. 32 s.
- MATOUŠ, Václav. *Dějiny města Dobrušky v datech*. Dobruška: Městský úřad v Dobrušce, 1994.
- NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 413 s. ISBN 80-7021-397-3.
- NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Praha: Československý spisovatel, 1989. ISBN 80-202-0107-6.
- POCHE, Emanuel, a kol. *Umělecké památky Čech: [A-J]*. Vydání 1. Praha: Academia, 1977, 643 s.
- POCHE, Emanuel, a kol. *Umělecké památky Čech: [K-O]*. Vydání 1. Praha: Academia, 1978, 578 s.
- POCHE, Emanuel, a kol. *Umělecké památky Čech: [P-Š]*. Vydání 1. Praha: Academia, 1980. 538 s.
- POCHE, Emanuel, a kol. *Umělecké památky Čech: [T-Ž]*. Vydání 1. Praha: Academia, 1982, 636 s.
- PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1188-9.
- PTÁČEK, Josef. *Dobruška a Opočno*. Vydání 1. Praha - Litomyšl: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-926-0.
- RABYŠKA, Jan. *Kostelec nad Orlicí aneb Památky města Kostelec nad Orlicí*. Rychnov nad Kněžnou: Karel Rathouský, 1889.

RŮŽIČKOVÁ, Renáta – LANGOVÁ, Alžběta. *Stopy Židů v Pardubickém kraji*. Pardubice: Regionální rozvojová agentura Pardubického kraje, 2006. 142 s. ISBN 80-86967-04-2.

ROHÁČEK, Jiří. *Epigrafika v památkové péči*. Vydání 1. Praha: Národní památkový ústav, 2007. ISBN 978-80-87104-11-8.

ŠORM, Antonín. *Náhrobní nápisy*. Vydání 2. Týn nad Vltavou: Ondřej Junek, 1941. 229 s.

VIDMAN, Ladislav. *Psáno do kamene: (Antická epigrafie)*. Vydání 1. Praha: Academia, 1975. ISBN 509-21-826.

ZRŮBEK, Rudolf. *Domus sancte: Průvodce historií církevních staveb v Rychnově nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad ve spolupráci s Okresním muzeem Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, 1993.

ZRŮBEK, Rudolf. *Kamenná svědectví doby: Baroko v kraji orlických hor*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní muzeum, 1996. ISBN 80-900902-7-3.

Seznam obrazové přílohy

Obr. 1 – Kostelec nad Orlicí; foto autorka

Obr. 2 – Litomyšl; náhrobek Josefa Dienera; foto autorka

Obr. 3 – Kostelec nad Orlicí; náhrobek Antonína Kaška; foto autorka

Obr. 4 – Chrudim; náhrobek Josefy Alexové; foto autorka

Obr. 5 – Chrudim; náhrobek rodu z Peyersfeldu; foto autorka

Obr. 6 – Chrudim; náhrobek Jana Výborného; foto autorka

Obr. 7 – Dobruška; památník; foto autorka

Obr. 8 – Chrudim; náhrobek Jana Bleha; foto autorka

Obr. 9 – Kostelec nad Orlicí; náhrobek Rudolfa Sehnoutka; foto autorka

Obr. 10 – Chrudim; náhrobek rodiny Pippichovy; foto autorka

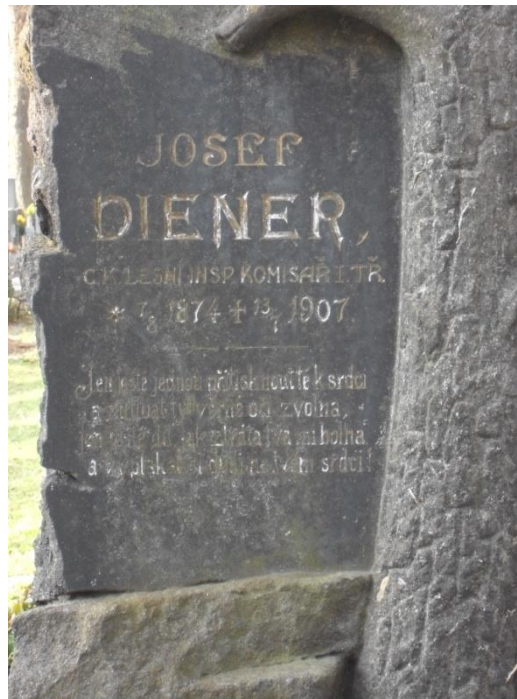
Obr. 11 – Chrudim; náhrobek Jaroslava Slabého; foto autorka

Obr. 12 – Litomyšl; náhrobek rodiny Sýkorovy; foto autorka

Obrazová příloha

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

Obr. 8

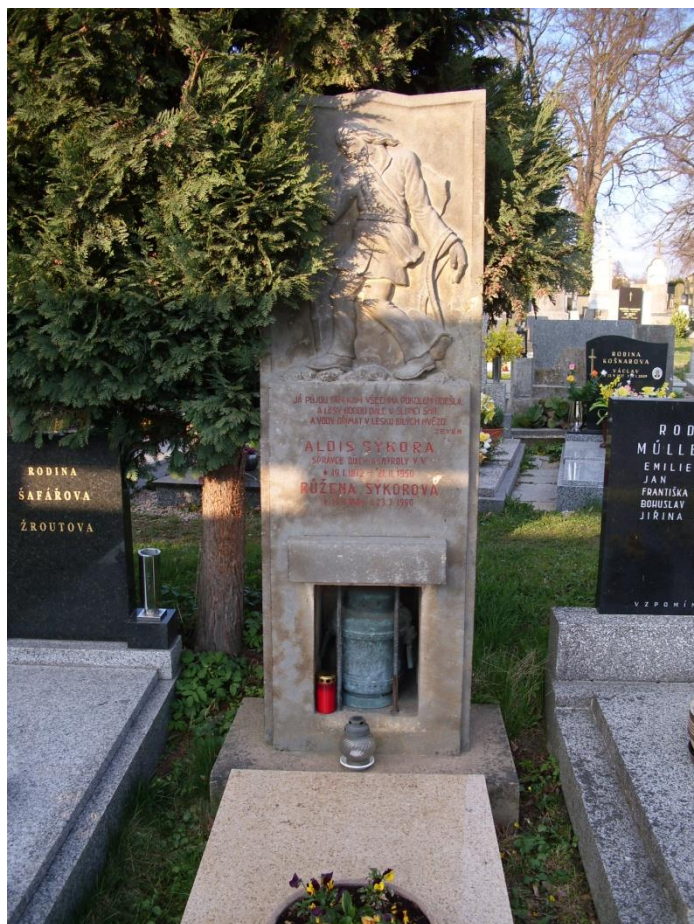
Obr. 9

Obr. 10

Obr. 11

Obr. 12